

інкубатор
демократичних
ініціатив

HSA | HIGHER
SCHOOL OF
ADVOCACY

БЕЗОПЛАТНА
ПРАВОВА
ДОПОМОГА

Національний
центр з надання
правової допомоги

Пункт 7
рівні та вільні

ABA
AMERICAN BAR ASSOCIATION
Rule of Law Initiative

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
імені В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ГО «ІНКУБАТОР ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ»

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

19 жовтня 2023 року
Київ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
імені В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ГО «ІНКУБАТОР ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ»

ЗАХИСТ
СОЦІАЛЬНО
ВРАЗЛИВИХ ГРУП:
МІЖНАРОДНИЙ
ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ
ВИМІРИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

19 жовтня 2023 року
Київ

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(протокол №10 від 31 жовтня 2023 р.)*

Редакційна колегія:

Олександр Скрипнюк, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, віцепрезидент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України.
Голденштейн Катерина Олександрівна, кандидатка політичних наук, викладачка політико-правового коледжу «АЛСКО».
Ходош Валерія Валеріївна, аспірантка Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.
Боярський Назарій Федорович, LL.M, ГО «Інкубатор демократичних ініціатив».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри» організована Інститутом держави і права імені В. М. Корецького НАН України та ГО «Інкубатор демократичних ініціатив» у межах проекту «Сила права: вирішення правових проблем соціально вразливих груп», що реалізується ГО «Інкубатор демократичних ініціатив» у співпраці з Координаційним центром з надання правової допомоги та Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України.

Активність є складовою проекту «Сприяння соціальній згуртованості в Україні / Пункт 7» за підтримки Американської асоціації юристів Ініціативи з верховенства права (ABA ROLI).

Зміст, висвітлений у цій публікації, може не співпадати з поглядами Американської асоціації юристів Ініціативи з верховенства права (ABA ROLI) і є виключною відповідальністю ГО «Інкубатор демократичних ініціатив».

- © НАН України, 2023
- © Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2023
- © ГО «Інкубатор демократичних ініціатив», 2023
- © Академперіодика, оформлення, 2023

ЗМІСТ

<i>Скрипнюк О. В.</i> Проблеми соціально вразливих груп та шляхи їх вирішення (передмова)	5
<i>Боярський Н. Ф.</i> Вступне слово	8
<i>Онщенко Н. М.</i> Протидія дискримінації суб'єктів з вразливих соціальних груп в реаліях воєнного стану	11
<i>Гловюк І. В.</i> Обмежувальні заходи за КК України та кримінальне провадження на підставі угоди про примирення: чи дотримуються інтереси потерпілих?	14
<i>Епель О. В.</i> Поняття та ознаки соціальної роботи в Україні та інших державах. Порівняльний аспект	20
<i>Силантьєва І. В.</i> Особливості реалізації системи соціального захисту населення у країнах зарубіжжя	28
<i>Малюга О. Ю.</i> Соціальна підтримка громадян в умовах воєнного стану в Україні	32
<i>Николаєва В. І.</i> Нормативно-правові засади забезпечення соціального захисту в країнах ЄС	37
<i>Макеєва О. М.</i> Соціальні права і соціальна держава: співвідношення та взаємозв'язок.	42
<i>Андрус'як І. П.</i> Жінки в суспільстві: зростаюча вразливість і шляхи подолання.	46
<i>Сунегін С. О.</i> До питання про імплементацію міжнародних стандартів гендерної рівності у національну правову систему України: соціонормативний контекст	50
<i>Політова А. С.</i> Каліцтво статевих органів як прояв гендерно зумовленого насильства	55
<i>Проценко І. М.</i> Особливості виплати пенсій громадянам України, які постійно проживають за кордоном	60
<i>Павко Я. А.</i> Особливості міжнародно-правового захисту дітей під час російсько-української війни	66

<i>Поліщук М. Г.</i> Практика надання примусових заходів медичного характеру, та примусового лікування особи злочинця з психічними розладами	72
<i>Трунова Г. А.</i> Категорія «вразливі групи населення» у законодавстві України	77
<i>Гнедик Є. С.</i> Правові питання лікування внутрішньо переміщених неідентифікованих осіб.	82
<i>Юшкевич О. Г.</i> Набуття статусу «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»: теорія та практика	85
<i>Орел В. А.</i> Реконструювання й оцінювання юридичної аргументації	90
<i>Палій Н. О.</i> Підходи до визначення вразливих груп	94
<i>Біланов О. С.</i> Ключові аспекти договору охорони ембріона	97
<i>Гараєва З. Е.</i> Протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп (із ВІЛ-позитивним статусом)	100
<i>Ходош В. В.</i> Міжнародні засади визначення правового статусу ветеранів	104
<i>Перів І. В.</i> Захист соціально вразливих груп в контексті гендерних аспектів міграції: досвід України та міжнародні стандарти	107
<i>Талдикін О. В., Южека Р. С.</i> Порушення конституційного права на працю як прояв дискримінації прав людини і громадянина за віковою ознакою	111
<i>Суровцева І. Ю., Борот О. І.</i> Правові аспекти соціальної роботи з безробітною молоддю ВПО	116
<i>Довбиш І. О., Головка О. М.</i> Вплив процесу євроінтеграції на реалізацію права на освіту в Україні	120
<i>Гришко В. І., Киричук Б. С.</i> Механізм реалізації спадкових прав неповнолітніх осіб в умовах воєнного стану	125
<i>Шевченко А. О.</i> Адміністративно-правове регулювання юридичної відповідальності за дискримінацію соціально-вразливих груп	129
<i>Баклан В. Ю.</i> Вплив юридичних клінік на формування професійної ідентичності майбутніх правників	132
<i>Білодід М. С.</i> Надання безоплатної правничої допомоги постраждалим від сексуального насильства під час військової агресії російської федерації проти України	136
<i>Філонова А. О.</i> Трудове право та соціальний захист безробітних у Нідерландах	140

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ (ПЕРЕДМОВА)

Для розвитку сучасних суспільств характерною рисою є соціальна нерівність. Ця нерівність притаманна і розвиненим, і бідним державам та суспільствам. Соціальна нерівність створює соціально-вразливі групи як явище, яке має не тільки національний, а й міжнародний виміри. Суспільні та соціальні трансформації, розвиток глобалізаційних процесів, невдалі соціальні реформи, кризові явища, пандемії, збройні конфлікти виявили крихкість суспільної стабільності та сталість відносно благополучних категорій населення та продемонстрували їхню вразливість.

Причинами появи соціально вразливих груп є наявність дискримінації, соціального виключення (ізоляції), маргіналізації, відповідної культурної практики, надання переваг окремим групам людей, слабкі позиції верховенства права, недорозвиненість інститутів демократії, наявність дискримінаційного законодавства, неналежне впровадження законів тощо. Соціально вразливі групи населення у суспільстві виникають унаслідок виникнення складних життєвих обставин, які мають внутрішній і зовнішній характер.

Складні життєві обставини обумовлюються похилим віком людини, станом здоров'я; бездомністю; безробіттям; малозабезпеченістю; розпадом сім'ї; уникнення батьків від виховання дітей; жорстоким поведінням із дітьми; втратою соціальних зв'язків; гендерно зумовленим та домашнім насильством; шкодою, спричинені війною; тимчасовою окупацією; геноцидом; терористичним актом; катастрофою; стихійним лихом або пожежею; вимушеним переміщенням людей із постійного місця проживання.

Військова агресія росії проти України, особливо після широко-масштабного вторгнення, загострили кризові явища в соціальній сфері, продемонструвала крихкість стабільності у благополучних до цього категорій населення. За цих умов у суспільстві розвивається

ся і посилюється явище, як-от дискримінація соціально вразливих груп, позаяк порушуються їх права і свободи, адже ці групи перебувають у менш вигідному становищі, ніж благополучні категорії населення. У 2022 р. зареєстровано 867 звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо питань дискримінації.

Нині як ніколи актуалізується проблеми соціальної держави, виникає потреба в провадженні адекватної соціальної політики відповідної сучасним викликам та спрямованої на захист соціальних прав людини. Квінтесенцією цієї політики є допомога людині вижити і забезпечити її засобами на життя.

В Україні ніколи не було, тобто і нині також, не існує соціальної держави в класичному її розумінні. Хоч Конституція України закріплює положення про соціальну державу, але ми ще далекі від реального втілення принципів соціальної держави у життя. В законодавчому плані в Україні зробили кроки щодо досягнення соціальної держави. Стаття 46 Конституції України визначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової, або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Відповідно головне завдання соціальної держави та її соціальної політики полягає у забезпеченні кожній людині гідного рівня життя, гарантуванні її соціальної захищеності, а також утвердженні поняття рівності, справедливості й надані людині можливості реалізувати ці права. Наявний тісний зв'язок між захистом прав і свобод соціально вразливих груп населення та подоланням бідності.

В Україні в 2016 р. розробили та Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію подолання бідності». Вона спрямована на досягнення зменшення масштабу бідності завдяки системі соціальної підтримки вразливих груп. За даними окремих соціологічних досліджень в 2023 р. за межею бідності перебуває чверть населення України. За цих умов Україні слід докласти максимальних зусиль, аби соціальну політику привести відповідно до міжнародних стандартів протидії бідності.

Основоположним міжнародно-правовим актом у цій сфері виступає Загальна декларація прав людини 1948 р., яка наголошує на

праві кожної людини на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку особи у економічній, соціальній і культурних галузях за допомогою національних держав відповідно до їх ресурсів. Кожна людина має право на той життєвий рівень, який вона потребує для підтримання здоров'я і добробуту себе та своєї сім'ї, і право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (стаття 11) передбачає право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя.

Європейська соціальна хартія у редакції 1996 р. ратифікована Україною, закріплює право на захист від бідності та соціального відчуження. Як бачимо, міжнародне право та міжнародне співробітництво відіграє вагомий роль у захисті соціально вразливих груп населення, подоланні бідності та соціального відчуження. Національні держави зобов'язані цілком реалізувати соціальний захист, використовуючи максимум наявних у них ресурсів.

Україна підписавши Конвенцію МОП №102 2012 р. про мінімальні норми соціального забезпечення взяла на себе зобов'язання підтримувати міжнародно прийнятті мінімальні стандарти у сфері надання соціальної допомоги. Війна в Україні, яка триває майже десять років, диктує потребу в реформуванні системи соціального захисту. Ця реформа повинна бути загальною та інклюзивною, включати програми соціальної допомоги та надання соціальних послуг комплексного характеру.

Нині як ніколи наша держава має проявити свій соціальний зміст, а її соціальна політика має бути спрямована на захист соціальних прав людини. Соціальність держави є важливим фактором забезпечення соціальної захищеності громадян в умовах правового режиму воєнного стану.

Олександр Скрипнюк, співголова Організаційного комітету Конференції, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, віцепрезидент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України

ВСТУПНЕ СЛОВО

Любі читачі та читачки,
дякую за виявлений інтерес до цієї публікації та тематики правового захисту соціально вразливих груп населення.

Цей збірник — результат Всеукраїнської науково-практичної конференції «Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри», що відбулась 19 жовтня 2023 року, і організована Інститутом держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України та ГО «Інкубатор демократичних ініціатив». Ця Конференція є також результатом вже ширшої діяльності, а саме проекту «Сила права: вирішення правових проблем соціально вразливих груп», що реалізується ГО «Інкубатор демократичних ініціатив» у співпраці з Координаційним центром з надання правової допомоги та Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України, за підтримки Американської асоціації юристів Ініціативи з верховенства права (ABA ROLI). Дякую партнерам за синергію, що втілює у життя наші задуми.

Задумуючи проєкт «Сила права: вирішення правових проблем соціально вразливих груп» та Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри», ГО «Інкубатор демократичних ініціатив» поставила за мету сформувати групу правників та правчинь, вільних від упереджень і готових надавати правовий захист вразливим групам населення в Україні.

На нашу думку, аби захистити соціально вразливі групи в Україні, треба три складові:

1. Спільнота правників та правчинь, що вільні від упереджень до соціально вразливих груп населення, зокрема тих, хто в повсякденному житті стикається з дискримінацією та стереотипами щодо себе. Саме тому ми організуємо зустрічі правників і правчинь з

представниками таких груп у форматі “живої бібліотеки”, де вони мають нагоду віч-на-віч поговорити одне з одним та розвіяти упевдження.

2. Спільнота правників і правчинь, які володіють знаннями у сфері права, зокрема антидискримінаційного, та відповідними навичками для захисту прав соціально вразливих груп населення. Саме тому ми проводимо вебінари та інші освітні активності на тематику правового захисту тих чи тих груп. З записами цих подій ви можете ознайомитись на нашому YouTube-каналі: <https://www.youtube.com/@DII.Ukraine>

3. Дієве законодавство, що справді стояло б на варті захисту прав та інтересів представників і представниць соціально вразливих груп населення. Саме тому ми провели Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри», збірник тез якої ви зараз читаете.

Вірю, що цінності демократії, прав людини, рівності та інклюзії — це ті стовпи, що еднають спільноту правників та правчинь, і ті цінності, які ми готові відстоювати. Тож щиро дякую кожному з вас за зусилля.

Бажаю натхнення та сил у захисті прав людини!

Назарій Боярський,
співголова Організаційного комітету Конференції,
ГО «Інкубатор демократичних ініціатив»

Н. М. ОНІЩЕНКО

завідувачка відділу міжнародного права та права ЄС
Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України,
докторка юридичних наук, професорка,
Заслужена юристка України, академікиня НАПрН України

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ З ВРАЗЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП У РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наше життя після повномасштабного вторгнення РФ в Україну поділене на «до» і «після». Не виняток і наукова парадигма, що пов'язана з захистом прав, свобод і законних інтересів, а саме — сегмент протидії дискримінації представників вразливих соціальних груп. Деякі зі згаданих проблем озвучено на Парламентських слуханнях «Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп» 10 жовтня 2018 року. У той час за певними класифікаторами обговорювалися дискримінаційні групи внутрішньо переміщених жінок, жінок ромів, жінок, що проживають у сільській місцевості, жінок з інвалідністю та ін. Нині, під час дії воєнного стану, ця проблематика доповнена, на жаль, зокрема такими категоріями: особи, що перебувають на окупованих територіях, на лінії розмежування вогню; жінки, що зазнали гендерно зумовленого насильства; діти та ін. У цей спосіб можемо констатувати наявність: а) певних вразливих соціальних груп, що існували до повномасштабного вторгнення; б) вразливих соціальних груп, що пов'язані з ним. Пропонуємо трактувати згадану сукупність науковому загалу в національному та міжнародному вимірах. До того ж, розуміючи, що публікаційний обсяг не надає можливості детального розгляду всіх означених категорій, пропонуємо проаналізувати протидію гендерно зумовленому насильству, яке, безсумнівно, занепокоює не тільки представників української доктрини, а й увесь цивілізований світ, враховуючи останні безпрецедентні події в Ізраїлі. Варто зазначити, що кожна з перерахованих вище вразливих груп може зазнавати гендерно зумовленого насильства.

На нашу думку, є потреба в додатковому поясненні обраної проблематики з констатацією (на наш погляд) наявності геноциду в Україні. Важливо пам'ятати, що під геноцидом розуміють винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними та іншими мотивами¹, тож розгляд актів гендерно зумовленого насильства (далі — ГЗН) можна вважати однією з характеристик наявності геноцидних проявів.

Пропонуємо розгляд означеної проблематики побудувати з урахуванням відповідних джерел права, зокрема міжнародних документів та доктринальних видань. Констатуємо, що згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН 2106 сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту й постконфліктних ситуаціях значно більше зачіпає жінок і дівчат, але також і чоловіків та хлопців. Наступною тезою хочемо привернути увагу до форм ГЗН (ст. 2 Декларації ООН щодо викорінення насильства щодо жінок 20 грудня 1993 року):

- фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке скоюється у сім'ї і в суспільстві, включно з побиттям, сексуальним насильством проти дівчат, насильство, пов'язане з посагом, зґвалтування в шлюбі;

- пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні практики, які завдають шкоди жінкам;

- позашлюбне насильство;

- насильство, пов'язане з експлуатацією, сексуальні домагання і залякування на роботі та в освітніх установах;

- примусова вагітність, аборти і стерилізація;

- торгівля жінками і примусова проституція;

- насильство з боку чи з потурання держави².

Ще одна теза апелює до насильства, пов'язаного з національною приналежністю.

Уваги наукової спільноти заслуговує також виокремлення ознак та характеристик ГЗН.

- ГЗН — це будь-яке насильство, спрямоване на особу на основі її соціальної ролі та яке завдає або може завдати фізичної, сексуальної й психологічної або економічної шкоди чи страждання, зокрема, це погрози цих дій, примусу чи свавільне позбавлення волі, незалежно, чи відбувається це в публічному чи приватному житті;

• ГЗН є ширшим поняттям від поняття “сексуального насильства”, адже включає не лише акти сексуального насильства (згвалтування, ушкодження статевих органів), а також акти несексуального характеру: насильство в сім’ї, «убивство честі» (термін, який потребує додаткового аналізу);

• поширена інтерпретація ГЗН — це, насамперед, насильство чоловіків щодо жінок і дівчат, що ґрунтується на структурній нерівності між чоловіками та жінками, тобто нерівних владних відносинах³.

Дещо з доктринальних джерел: широке розуміння ГЗН передбачає, що насильство спрямоване проти чоловіка або жінки на основі її/його конкретної ролі в суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків, і хлопців, аби ствердити та відтворити усталені гендерні ролі й норми.

Інша інтерпретація пов’язана з дослідженнями маскулінності й сексуальності та визначає ГЗН як насильство чоловіків щодо жінок, інших чоловіків, а також сексуальне насильство щодо дітей.

Пропонуємо авторське визначення ГЗН — це дискримінаційні насильницькі дії щодо особи на основі її соціальної ролі та, які завдають чи можуть завдати (замах) різноманітних розладів здоров’я або різних видів шкоди в усіх сферах життєдіяльності людини³.

З урахуванням означених точкових вимірів досліджень гендерно зумовленої проблематики, а також користуючись приналежністю саме до наукових кіл пропонуємо побіжно окреслити завдання науки та наукового опрацювання цієї важливої в реаліях повномасштабного вторгнення РФ в Україну проблематики, а зокрема (цей перелік є орієнтовним та невичерпним):

• щодо категорійно-понятійного апарату: розробка категорій «гендерні правовідносини», «гендерні права», «гендерне право», «гендерно зумовлене насильство», «домашнє насильство», «розвиток гендерної перспективи»;

• у межах правової аналітики дослідити соціально вразливі групи в умовах воєнного стану;

• приділити увагу формам гендерно зумовленого насильства на сучасному етапі;

• продискутувати поняття ГЗН крізь призму національного контексту (досвід України та Ізраїлю);

-
- запропонувати відповідні зміни щодо підвищення ефективності та якості гендерного законодавства;
  - підвищити соціальну значущість, рівень підготовки та освіти соціальних працівників і працівниць, що працюють з людьми, що зазнали сексуального насильства.

Перелік використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь, 2005. С. 231.
2. Declaration on the Elimination of Violence against Women. United Nations. 1993. URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (дата звернення: 28.09.2023).
3. Оніщенко, Н. М. Протидія гендерно обумовленому насильству у фокусі юридичної науки. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)* / Упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. Київ, 2020. С. 231-238.

І. В. ГЛОВЮК

докторка юридичних наук, професорка, Заслужений юрист України, адвокатка, професорка кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ: ЧИ ДОТРИМУЮТЬСЯ ІНТЕРЕСИ ПОТЕРПІЛИХ?

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК) передбачає можливість укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, якщо дотримано умови (зокрема, у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) та ініціатором є потерпілий.

Статистичні дані засвідчують, що в 2022 році за ст. 126-1 ухвалили 261 вирок, яким затверджував угоду про примирення¹, що свідчить про поширеність цієї диференційованої форми кримінально-провадження.

Аналіз вироків свідчить, що угоди про примирення містять застосування / незастосування обмежувальних заходів за ст. 91-1 Кримінального кодексу України (далі — КК України), зокрема:

- «Під час підготовчого судового засідання між потерпілою та підсудним укладена угода про примирення від 20.04.2023 р., згідно якої <...> сторони погоджуються, що останній має понести покарання згідно ст. 126-1 КК України у виді 210 (двохсот десяти) годин громадських робіт, без застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України»²;

- «як вбачається з даної угоди, <...> сторони погодили застосування обмежувального заходу передбаченого п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України — направлення для проходження програми для кривдників»³;

- «сторони узгодили покарання та погодилися на призначення покарання обвинуваченому за ст. 126-1 КК України у вигляді 150 годин громадських робіт. Відповідно до ст.91-1 КК України застосувати до ОСОБА_6 обмежувальний захід — направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми»⁴.

Утім, є питання, чи можна в угоді про примирення прописувати умови пов'язані з застосуванням / незастосування обмежувальних заходів за ст. 91-1 КК України. Згідно зі ст. 471 КПК, угода про примирення має містити узгоджене покарання та згоду сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням.

КК України у ст. 51 містить вичерпний перелік видів покарань. Обмежувальні заходи висвітлено в окремому розділі КК України з однойменною назвою. Якщо апелювати до доктрини кримінального права, то обмежувальні заходи визнаються такими, що: належать до інших некаральних, хоча й примусових заходів кримінально-правового характеру⁵; належать до інших кримінально-правових заходів⁶; не є ні одними зі складових елементів кримінальної відповідальності, ні її окремою формою, самостійно не призначаються⁷,

---

а за правовою природою обмежувальні засоби, які передбачені у КК України, необхідно відносити до засобів безпеки⁸.

Отже, розглядати їх у межах формулювання «узгоджене покарання та згоду сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням» — некоректно, це не відповідає КК України. Зазначимо, що у цьому випадку норми КПК не можуть тлумачитися поширювально, тобто як такі, що мають на увазі не лише покарання, а й інші заходи кримінально-правового характеру. Про це свідчить роз'яснення у Інформаційному листі ВССУ від 5 квітня 2013 року №223-558/0/4-13 “Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 №223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод», а саме, якщо до суду надійшла угода (незалежно від її виду) про застосування до підозрюваного чи обвинуваченого примусових заходів медичного характеру (у випадку вчинення злочину у стані неосудності, обмеженої осудності). Зважаючи, що зміст угоди не охоплює питання про застосування цих заходів, керуючись пп. 1, 3 ч.7 ст. 474 КПК, суд має відмовити в її затвердженні. Ба більше, як порівняти, ст. 472 КПК, що регламентує зміст угоди про визнання винуватості, якраз окремо згадує умови застосування спеціальної конфіскації, а спеціальна конфіскація є іншим заходом кримінально-правового характеру.

Так, неправильно згадувати в угодах про примирення обмежувальні заходи, оскільки їх застосування не може погоджуватись в угоді внаслідок невідповідності умовам угоди, які зазначені у КПК, а саме узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Це згадування мало б призводити до відмов у затвердженні угод як тих, що суперечать вимогам КПК та/або закону (п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК).

Це тлумачення норм матеріального та процесуального права не обмежує потерпілих у захисті, адже КК України у ст. 91 прямо передбачає: в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не

пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів. Критично слід оцінити формулювання «може застосувати», хоча воно обумовлено тим, що гіпотетично може і не бути ризику небезпеки для потерпілих. Утім, варто погодитись, що оскільки ці заходи застосовуються, як визначає закон, в «інтересах потерпілого», і визначено у ст. 52 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, «у ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може застосовувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вироку чи ухвалі, чому саме він не застосував жодного зі зазначених заходів⁸.

Зазначимо, що у вироках суди прямо прописують, що обмежувальні заходи під час призначення покарання можуть бути застосовані судом як за ініціативою (клопотанням) прокурора, так і за власною ініціативою суду⁹⁻¹¹.

Варто визнати, що судова практика у питанні мотивування вироків за ст. 91-1 КК України є дуже різною¹². Наведемо позитивні приклади мотивування, що стосувалося саме застосування обмежувальних заходів. Ґрунтовно визначено потребу застосування цих заходів у вироці: аби змінити насильницьку поведінку обвинуваченого ОСОБА_4 у майбутньому та формування у нього неагресивної моделі поведінки у стосунках, як з потерпілою, так і з людьми, що оточують до обвинуваченого слід застосувати на строк три місяці обмежувальні заходи у формі: заборони листування, телефонних переговорів з потерпілою, інших контактів шляхом засобів зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб та направлення обвинуваченого для проходження програми для кривдників. Водночас суд вважає, що ці обмежувальні заходи із покладенням обов'язку сприятимуть виправленню обвинуваченого, покращенню психологічного здоров'я потерпілої, а призначене судом покарання та обмежувальні заходи у своїй сукупності будуть необхідними і достатніми для виправлення обвинуваченого та попередження вчинення ним нових кримінальних правопорушень.

Одночасно суд приходиться до висновку, що у клопотанні прокурора про застосування до обвинуваченого ОСОБА_4 обмежувального заходу передбаченому п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України слід відмовити, оскільки обвинувачений та потерпіла проживають та зареєстровані за однією адресою, тобто проживають в одному житловому будинку та обвинувачений мешкає в прохідній кімнаті, а тому встановлення цього обмеження призведе до порушення прав та законних інтересів обвинуваченого, а саме на право проживання у частині житлового будинку, що належить йому¹³. Також було обґрунтовано, що враховуючи, що ОСОБА_4 неодноразово притягувалася до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, вчиняла тривалий час домашнє насильство що свого сина протягом тривалого часу та переважно у стані алкогольного сп'яніння. Це призвело до психологічних страждань потерпілого, тож суд прийшов висновку, що до обвинуваченої, як до особи, яка вчинила домашнє насильство, варто застосувати обмежувальний захід у формі заборони наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з навчанням, лікуванням або з інших причин⁹.

Утім, за цих формулювань КК України можна навести такі думки щодо їх інтерпретації. По-перше, що суд незалежний у розв'язанні питання про обмежувальні заходи від ініціативи сторін угоди. По-друге, що для забезпечення інтересів потерпілого у КПК України слід прямо прописати, що в судовому рішенні у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного за домашнім насильством, суд розв'язує питання про застосування обмежувальних заходів або мотивує відсутність потреби їх застосування і як це корелюється з інтересами потерпілого.

Отже, наявна практика згадки про обмежувальні заходи за ст. 91-1 КК України в угодах про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не відповідає вимогам КК України та КПК України. Враховуючи на межі дискреції суду, він і без цієї згадки уповноважений розв'язувати питання про застосування обмежувальних заходів. Утім, задля посилення забезпечення інтересів по-

---

терпілих мають варто внести вищезазначені зміни та доповнення до КПК України щодо вимог до мотивування судових рішень у ситуаціях, де можливе застосування обмежувальних заходів.

Перелік використаних джерел

1. Результати розгляду судами кримінальних справ (проваджень); кількість потерпілих осіб. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/dom_nacilctvo_2_22.xlsx

2. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110632373>

3. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110310503>

4. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110131937>

5. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 — Право. Харків, 2021.

6. Яшенко А. М. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру: окремі міркування з приводу нормативної визначеності причиннофакторного комплексу їх здійснення та загальних засад застосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 24-31.

7. Ковалик Ю. М. Обмежувальні заходи в кримінальному праві України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 — Право. Львів, 2022. 246 с.

8. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 300-304.

9. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112826395>

10. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113046864>

11. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112595462>

12. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

13. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110780297>

О. В. ЕПЕЛЬ

Суддя Шостого апеляційного адміністративного суду,
професорка кафедри міжнародного права та порівняльного
законодавства, докторка юридичних наук, доцентка

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ
ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Поняття соціальної роботи зазвичай не окреслюється на рівні законодавства, а тому зміст цієї професійної діяльності у різних державах часто наповнюється не завжди однаковими ознаками, відображаючи водночас: 1) відповідний цивілізаційний та соціально-економічний розвиток держави і суспільства; 2) міру осмислення соціальної відповідальності держави та суспільства (також осмислення потреби та меж цієї відповідальності); 3) розвиток наукової думки про соціальну роботу, а також безпосередньо соціальної роботи як науки. З метою виправлення цієї проблеми, прагнучи до універсалізації дефініції поняття «соціальна робота», Генеральна асамблея Міжнародної федерації соціальних працівників 10 липня 2014 року в Мельбурні (Австралія) сформулювала універсальне визначення поняття «соціальна робота». Так, під цим поняттям Генасамблея запропонувала трактувати «практичну професію та академічну дисципліну, котра сприяє громадським змінам та розвитку, сприяє соціальній згуртованості та зміцненню здібностей до самостійного функціонування людей у суспільстві, їх вивільненню»¹. Коментуючи цю дефініцію, МФСП зауважує, що «соціальна робота є практичною професією та академічною дисципліною, котра визнає взаємозв'язок історичних, соціально-економічних, культурних, просторових, політичних та особистісних факторів, що виступають можливостями та/або бар'єрами для людського благополуччя та розвитку»².

До того ж, в деяких державах поняття «соціальна робота» також висвітлюється і на рівні законодавства. Так, у Польщі в п. 12 ч. 1 ст. 6 у Законі «Про соціальну допомогу» 2004 року під соціальною роботою розуміється «професійна діяльність, спрямована на допо-

---

могу особам і сім'ям у зміцненні або відновленні здатності функціонувати в суспільстві, шляхом виконання відповідних соціальних ролей і створення умов, що сприяють цій меті»³.

У чинному законодавстві України відсутнє визначення поняття «соціальна робота», натомість у ЗУ 2001 року № 2558-III (абз. 4 ч. 1 ст. 1) міститься визначення поняття «соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю»⁴. Прикметно, що у цьому контексті до нової редакції вказаного абзацу, обумовленої набранням чинності ЗУ 2019 року № 2671-VIII⁵, поняття «соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю» пов'язувалось із «діяльністю уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб»⁶.

У новій редакції абз. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ 2001 року № 2558-III вказане поняття тлумачиться як «професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу». Отже, у новій редакції законодавець пов'язав соціальну роботу саме з професійною діяльністю надавача відповідних соціальних послуг, не лише змінивши фокус уваги з суб'єкта публічного адміністрування на безпосередньо працівника, а й пов'язав відповідну роботу з трудовою діяльністю цього працівника. Тобто можна констатувати, що за цих обставин чинне законодавство у відповідній частині комплексно переосмислено та узгоджене зі позицією Генасамблеї МФСП щодо розуміння поняття «соціальна робота», окреслене нею у Мельбурні 10 липня 2014 року⁷. Водночас дещо проблематично, що в самому ЗУ 2019 року № 2671-VIII⁸ немає універсального визначення поняття «соціальна робота», а саме як роботи, здійснюваної цими надавачами соціальних послуг, як соціальні працівники.

Критичний аналіз інтерпретації соціальної роботи, що окреслена Генасамблеєю МФСП, відображена у нормах національного законодавства різних країн (зокрема, України), а також оцінка різних підходів учених до тлумачення поняття «соціальна робота»⁹, дає

підстави виснувати, що загалом під соціальною роботою слід розуміти практично однакове явище, для якого властиві певні універсальні риси. Так, основними ознаками соціальної роботи є риси, окреслені нижче.

1. Соціальна робота є юридично значущою діяльністю, що врегульовується на рівні законодавства. Наприклад, у США соціальна робота врегульовується у кодифікованих актах, що діють на рівні штатів. Так, соціальна робота в штаті Каліфорнія врегульовується у нормах книги 22 Кодексу правил Каліфорнії, а у розділах 4991—4998.5 глави 14 книги 2 Кодексу підприємництва та професій Каліфорнії. Натомість у Франції соціальна робота регламентована положеннями Кодексу соціальних дій та сім'ї¹⁰, а в Польщі — нормами Закону «Про соціальну допомогу» 2004 року, а також положеннями низки підзаконних актів¹¹. В Україні соціальна робота врегульовується нормами законів України 2019 року № 2671-VIII¹² та 2001 року № 2558-III¹³, а також враховує положення низки інших законодавчих актів, які мають значення для надання відповідних соціальних послуг¹⁴. Також нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в Україні у нормативно-правовий спосіб забезпечується на підзаконному рівні¹⁵, а особливо що стосується соціальних стандартів надання соціальних послуг¹⁶.

2. Соціальна робота характеризується особливою місією. Генеральна асамблея МФСП 10 липня 2014 року на своїй конференції зазначила, що соціальна робота насамперед спрямована на об'єктивізацію: 1) принципів соціальної справедливості, що «є мотивацією та підставою для соціальної роботи»; 2) прав людини (першого, другого та третього покоління); 3) поваги різноманіття. Хоча безпосередньо цей підхід до визначення місії роботи на рівні законодавства не визначається, варто зазначити, що різні аспекти місії соціальних працівників окреслюються на вебсайтах органів публічної служби¹⁷, асоціацій соціальних працівників, закладів освіти, які готують соціальних працівників¹⁸.

3. Соціальна робота є професійною діяльністю, що ґрунтується на певному наборі цінностей та стандартів. Соціальна робота має виконуватися працівниками не лише з дотриманням вимог принципу законності, а й також відповідно до комплексу етичних правил, що

вимагає створення відповідного кодексу етики. З огляду, що в більшості держав світу розроблені кодекси етики соціальної роботи чи соціальних працівників. Так, у США діє Кодекс етики Національної асоціації соціальних працівників (National Association of Social Workers)¹⁹, у Франції — Кодекс етики соціальних працівників, розроблений та ухвалений Генеральною асамблеєю Національної асоціації соціальних працівників (Association Nationale des Assistants de Service Social), у Польщі — Кодекс етики соціальних працівників та працівників соціального забезпечення Польщі соціальних працівників та працівників соціального забезпечення²⁰. У нашій державі створено Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України, що затверджений наказом Міністерства України у справах молоді та спорту від 9 вересня 2005 року № 1965²¹. На відміну від інших соціальних держав, етичні норми роботи соціальних працівників в Україні розроблено державою, а не самими соціальними працівниками, що реалізували право на організацію та самоврядування. Проте вже у 2022 році в нашій державі створено та ухвалено Етичний кодекс Української асоціації соціальних працівників²².

4. Соціальна робота — це робота, що виконується певним колом фахівців, а саме соціальними працівниками. Зокрема, на вебсайті Канадської асоціації соціальних працівників зазначається, що в Канаді соціальна робота почалася з групи ініціативних волонтерів, які приходили в домівки соціально вразливих верств населення, прагнучи допомагати їм, «поширюючи надію та виступаючи за соціальну справедливість»²³. Нині соціальні працівники, хоча й вважаються такими, що ще не здобули належного визнання на рівні законодавства, а також у свідомості держави та суспільства, однак загалом сприймаються як професійні службовці (працівники), для яких окреслено нижче ознаки.

- Соціальні працівники характеризуються певними, властивими їм особистісними якостями. Щодо особистісних якостей соціальних працівників, то їхній набір, беручи до уваги вимоги, що висуваються до майбутніх соціальних працівників в університетах, а також в асоціаціях соціальних працівників і органах публічної служби, може зводитися до: а) альтруїзм та спроможність установлювати і підтримувати професійні межі та межі між роботою та

особистим життям; б) спроможність слідкувати за своїм психофізіологічним станом і відпочивати; в) наявність навиків соціальної комунікації та спроможність їх постійно удосконалювати (зокрема, вміння активно слухати, наявність емоційного інтелекту); г) наявність здорового терпіння;

- Соціальні працівники задіяні в реалізації (об'єктивації) місії соціальної роботи, адже ці працівники виконують низку завдань, які узгоджуються зі завданнями цієї роботи.

5. Допуск до професії з виконання соціальної роботи передбачає реєстрацію (ліцензування) фахівця або ж лише наявність академічних та мінімальних практичних знань з соціальної роботи в особи, котра бажає бути соціальним працівником. Аналізуючи різні вимоги до реалізації права на працю у сфері соціальної роботи в різних державах, можемо виокремити дві умовні системи допуску до професії.

1) Система з академічними бар'єрами. У межах цієї системи виконувати соціальну роботу може соціальний працівник, який може набути відповідного статусу попередньо отримавши відповідну освіту. Саме враховуючи вимоги до освіти соціального працівника, можемо поділити відповідну систему на два типи.

а) вільний чи відносно вільний тип системи з академічними бар'єрами. Вільний тип системи допуску до професії має місце, зокрема, в Україні, в якій соціальним працівником може стати особа, котра має вищу освіту, не обов'язково маючи диплом за спеціальністю «Соціальна робота». Враховуючи, що «кваліфікаційні вимоги до працівників надавачів соціальних послуг, порядок атестації фахівців та професіоналів надавачів соціальних послуг визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення»²⁴, а також Випуск 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, можемо констатувати, що в Україні система допуску до вказаної професії набула рис відносно вільного типу. Відносно вільний тип системи допуску до професії має місце у державах (зокрема, Польща), в яких соціальним працівником може бути особа, котра отримала диплом про вищу освіту за спеціальністю «Соціальна робота» або ж зі суміжних спеціальностей («Психологія», «Дефектологія», «Педагогіка» тощо);

б) централізований тип системи з академічними бар'єрами. Для цього типу системи допуску до професії характерним є те, що соціальним працівником у межах цієї системи може бути лише особа, котра отримала вищу освіту за спеціальністю «Соціальна робота» у закладах освіти, які державою визнані такими, що готують відповідних фахівців (наприклад, Греція та Франція). Водночас (наприклад, у Франції) важливо акцентувати, що зайняття посад у суб'єктах публічного адміністрування, які займаються соціальною роботою, вимагає, аби відповідні працівники отримували для цього відповідну освіту.

2) Система з ліцензійними бар'єрами. Для цієї системи допуску до професії характерно, що в її межах академічної освіти соціального працівника є недостатнім, аби виконувати певні види соціальної роботи (соціальна робота, що потребує ліцензії чи іншого дозволу, може виконуватись лише особами, котрі мають цю ліцензію чи відповідний дозвіл). Так, у США ліцензування соціальних працівників відбувається лише на рівні кожного штату. Саме тому в різних штатах діють різні правила щодо надання ліцензій на роботу соціального працівника (хоча досить часто ці вимоги не суттєво відрізняються залежно від штату)²⁵.

Отже, нині соціальна робота є професійною діяльністю, під якою у різних державах світу (зокрема й в Україні) переважно розуміється одна й та сама трудова діяльність. Водночас, керуючись найкращими інтересами клієнта на нормативно-правовому рівні окремих держав (зокрема, в США), установлюються бар'єри для виконання певних видів соціальної роботи терапевтичного характеру, а саме — обов'язкове отримання ліцензії, хоча в інших державах достатнім є лише отримання відповідної освіти. Майже у всіх державах нині розроблені та діють кодекси етики професійних працівників, які на додаток до правових принципів, норм і стандартів соціальної роботи, також установлюють морально-етичні межі у взаємодії соціального працівника і клієнта. Тому подальший розвиток соціальної роботи в Україні можливий у тому випадку, коли соціальні працівники реалізують своє право на організацію та самоврядування, створивши дієву асоціацію, що представлятиме їхні інтереси та сприятиме нормативно-правовій оптимізації їхнього

правового статусу, доступу до професії та особливостей надання ними соціальних послуг в інтересах клієнтів, та унеможливаючи шкоду самим працівникам.

Перелік використаних джерел

1. Définition Internationale du Travail Social. International Federation of Social Workers. URL: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_111716-6.pdf (дата звернення: 27.02.2023).

2. Définition Internationale du Travail Social. International Federation of Social Workers. URL: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_111716-6.pdf (дата звернення: 27.02.2023).

3. O pomocy społecznej: Ustawa z dnia 12.03.2004 (tekst ujednolicony z dnia 30.06.2023). Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 2004. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf> (дата звернення: 02.07.2023).

4. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III (у ред. від 20.01.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20180120> (дата звернення: 17.04.2023) [не чин. ред.].

5. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (у ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 17.04.2023).

6. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III (у ред. від 20.01.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20180120> (дата звернення: 17.04.2023) [не чин. ред.].

7. Définition Internationale du Travail Social. International Federation of Social Workers. URL: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_111716-6.pdf (дата звернення: 27.02.2023).

8. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (у ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 17.04.2023).

9. Див., напр.: Ілліна О.В. Проблема співвідношення поняття соціальна робота з близькими до нього дефініціями. Актуальні проблеми соціальної сфери. 2016. № 5. С. 161-162; Czarniecki P. Definicja pracy socjalnej. Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne. 2010. № 5 (2). S. 199-218; Koperek J. Praca socjalna (pojęcie i definicje). Roczniki Teologiczne. 2014. Z. 1 (61). S. 249-252.

10. Code de l'action sociale et des familles (Version en vigueur au 03.03.2022). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074069/LEGISCTA000006145452/2022-03-03/ (дата звернення: 27.05.2023).

11. O pomocy społecznej: Ustawa z dnia 12.03.2004 (tekst ujednolicony z dnia 30.06.2023). Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 2004. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>

---

sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf (дата звернення: 02.07.2023).

12. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (у ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 03.05.2023).

13. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (у ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 03.05.2023).

14. Див., напр.: Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III (у ред. від 04.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення: 03.06.2023); Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (у ред. від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 24.06.2023); Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР (у ред. від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр> (дата звернення: 03.05.2023); Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV (у ред. від 15.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 03.05.2023); Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII (у ред. від 15.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 03.05.2023); Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII (у ред. від 01.01.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12> (дата звернення: 03.05.2023).

15. Див., напр.: Про підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення: Постанова КМУ від 28.12.2011 № 1381 (у ред. від 01.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-2011-п> (дата звернення: 03.05.2023); Про підвищення рівня соціального захисту населення: Постанова КМУ від 23.04.2012 № 327. Офіційний вісник України. 2012. № 32. Ст. 1184.

16. Див., напр.: Соціальна робота, її мета і завдання. Школа соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця. URL: <https://ssw.ukma.edu.ua/node/6> (дата звернення: 23.07.2022).

17. Див., напр.: Соціальний працівник. Дніпропетровський обласний центр зайнятості. URL: <https://dnp.dcz.gov.ua/publikaciya/socialnyu-pracivnyk> (дата звернення: 23.07.2022).

18. Див., напр.: Соціальна робота, її мета і завдання. Школа соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця. URL: <https://ssw.ukma.edu.ua/node/6> (дата звернення: 23.07.2022).

19. Code of Ethics of National Association of Social Workers. National Association of Social Workers. URL: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English> (дата звернення: 18.02.2022).

---

20. Le code de déontologie, adopté à l'assemblée Générale de l'ANAS le 28.11.1994. Association Nationale des Assistants de Service Social. URL: https://www.anas.fr/Le-code-de-deontologie_a735.html (дата звернення: 15.02.2022).

21. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України: Наказ Міністерства молодіспорт України від 09.09.2005 № 1965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05> (дата звернення: 15.02.2022).

22. Етичний кодекс Української асоціації соціальних працівників. Українська асоціація соціальних працівників. URL: <https://xn--80azhh.net/wp-content/uploads/2022/10/Етичний-кодекс-.pdf> (дата звернення: 06.06.2023).

23. Le travail social, qu'est-ce que c'est? URL: <https://www.casw-acts.ca/fr/le-travail-social-quest-ce-que-cest> (дата звернення: 14.01.2023).

24. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (у ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 17.04.2023).

25. NASW Standards for Clinical Social Work in Social Work Practice. Washington, DC: NASW, 2005. P. 7.

I. В. СИЛАНТЬЄВА

пошукувачка кафедри адміністративного і конституційного права Національного авіаційного університету, членкиня Секретаріату Громадської ради при Комітеті Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики підкомітету у справах сім'ї та дітей, президентка Асоціації соціального розвитку через право

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ У КРАЇНАХ ЗАРУБІЖЖЯ

Система соціального захисту в Україні досить складна, включає різноманітні верстви населення, містить багато видів соціальних виплат, орієнтується на потужний штат кваліфікованих фахівців різного профілю. З урахуванням соціально-економічної ситуації, наразі все більше актуалізується потреба щодо реформування соціальної системи України. Ключовим завданням є посилення активної спрямованості соціальної політики держави, яка повинна бути розрахована не лише на окремі категорії громадян, що безпосередньо потребують захисту, а й на стимулювання трудових зусиль кожної працездатної особи у суспільстві.

Слушною у досліджуваному контексті є наукова думка М. М. Любецької: «повноцінна та ефективна система соціального захисту забезпечує: гідне соціальне існування особи, повагу до її честі і гідності; всебічний обсяг використання системи соціального простору; обґрунтований та законодавчо закріплений розподіл соціальних послуг, виплат і пільг у межах створеної системи; забезпечення ефективності функціонування закладів соціального захисту»¹.

Основними недоліками національної соціальної системи захисту — нерозвиненість ринку соціальних послуг, несправедливість розподілу державних соціальних коштів, низька адресність у процесі надання соціальної підтримки, неефективність фінансового забезпечення заходів державного соціального захисту. Як бачимо, система соціального захисту потребує вдосконалення на всіх рівнях державного управління.

Зважаючи на окреслену інформацію, наразі все більшої актуальності набуває дослідження та імплементація позитивного зарубіжного досвіду з урахуванням специфіки національних традицій.

Розпочнемо аналіз з розгляду позитивної практики Польщі, у якій значну увагу приділено професійній підготовці працівників соціальної сфери, яка відбувається за напрямками: «...підготовка у соціальній сфері з урахуванням вимог, які висуваються до кваліфікацій та якості професійної освіти з боку сучасного динамічного європейського ринку праці; заохочення майбутніх фахівців до самоосвіти та самовиховання як вагомих чинників самостійного активного визначення індивідуальних освітніх потреб і подальшого неперервного розвитку особистості»².

Варто зазначити, що підготовка працівників соціальної сфери у Польщі здійснюється на базі закладів вищої освіти та колегіумів працівників соціальних служб. До того ж, з метою ефективного професійного зростання, працівнику соціальної сфери, коштом роботодавця, повертається майже 50% вартості за навчання (напряма «соціальна робота») на курсах післядипломної освіти або підвищення кваліфікації. Варто зазначити, що з метою узгодження професійних, суспільних та економічних інтересів цього напрямку діяльності, соціальні працівники Польщі, створили професійне самоврядування³.

Значна увага у Польщі приділяється боротьбі з сирітством. Варто запровадити до національного законодавства приклад цієї країни. Так, відповідно до польського законодавства інтернатні заклади зобов'язані підтримувати контакти дитини з біологічними батьками під час перебування у закладі. До того ж, за кожною дитиною закріплено соціального працівника-куратора, який безпосередньо несе відповідальність за її підготовку до самостійного життя. Також «новою моделлю установ» для дітей-сиріт є заклади, де водночас проживають 12—14 дітей, з якими працюють чотири-п'ять вихователів. Ці установи передбачені для тимчасового перебування дітей, доки не знайдуть для них нову родину. Наявна й інша форма — спеціалізовані соціальні гуртожитки для проживання до 30 осіб.

Ще одна країна, в якій є розвинена система соціального захисту — Федеративна Республіка Німеччина. У цій країні багато уваги приділено дітям з особливими потребами. У більшості закладів вищої освіти наявні спеціалізовані центри в роботі з цими студентами (рівень знань виявляється за допомогою різноманітних тестів, досліджуються їх психологічні особливості, надається допомога під час обрання професії).

До того ж, важливу роль у соціальному захисті відведено пенсійному страхуванню. Система пенсійного страхування Німеччини має три рівні: державні пенсії (залежно від робочого стажу); недержавна пенсійна система, яка має добровільний характер, тож відповідно, додатковим джерелом доходів кожного громадянина, а також накопичувальні рахунки.

До речі, накопичувальна система пенсійного забезпечення притаманна також і для Великої Британії. Заслужують на увагу також і принципи, що відіграють важливу роль у регулюванні питань соціального захисту населення: повна автономність і децентралізація суб'єктів надання соціальних послуг, соціальна інтеграція, розробка соціальних послуг на місцях для задоволення конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг⁴.

Розвиненою є система соціального захисту Японії, яка суттєво значення приділяє особам похилого віку. Окрему роль відведено медичному страхуванню, яке передбачає рівність щодо надання

медичної допомоги всім громадянам. Соціальний захист Японії ґрунтується на принципі державно-приватного партнерства, якому притаманний відповідний розподіл відповідальності за добробут громадян між державою та приватним сектором економіки. Це дає змогу в значно більшому обсязі охопити соціально незахищені верстви населення⁵.

Особливістю соціальної політики Франції є обов'язкові види соціального страхування — страхування по хворобі, страхування на випадок безробіття, сімейне страхування. О. Березін, М. Безпарточний та Л. Нікілева, окрім страхування, до позитивних надбань Франції у досліджуваному контексті відносять також розвинену систему родинних виплат, що стала результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування⁶. Також у Франції на досить високому рівні урегульовано і питання щодо співвідношення ролі як держави, так і недержавних інституцій щодо соціального захисту та контролю за їх якістю.

У США застосовується принцип відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат⁷. Зазначимо, що в США притаманна приватна системи страхування, яка забезпечує високий рівень медичного обслуговування. Медичне страхування гарантовано виключно для літніх та найбідніших людей. Інші американці користуються системою приватних страховок, які оплачують роботодавці або громадяни самостійно, якщо вони ні від кого не залежать і працюють лише на себе.

Отже, система соціального захисту населення є одним із пріоритетних напрямів державної політики. Забезпечення державної соціальної політики зі забезпечення належного рівня соціального захисту — один з основних факторів становлення громадянського суспільства в країні, що розвивається.

Перелік використаних джерел

1. Любецька М.М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Державне управління*. Серія: «Інвестиції: практика та досвід». 2018. № 19. С. 109—114.

---

2. Громов Є.В. Подібності та відмінності у передумовах для реформування національних освітніх систем Польщі та України. *Szkola w perspektywie XXI wieku: Tera zniejszosc Przyszosc. Tom 1.* 2008. S. 102—108.

3. Aktywna polityka społeczna i profesjonalna pracasocjalna. *Materialy konferencyjne* (27- 28.11.2012 r). Тогип, 2012.

4. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01. Київ, 2016. 230 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_pavlova.pdf.

5. Гітис Т.П., Чемерис Є.Т., Антонова В.І., Носаньова А.С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1(59). С. 116—122.

6. Березін О.В., Безпарточний М.Г., Нікілева Л.О. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування. Полтава: «Інтер Графіка», 2013. 210 с

7. Гавкалова Н.Л. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: «Економіка». 2012. № 9. С. 41—44.

Л. Ю. МАЛЮГА

докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права та права соціального
забезпечення Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнний стан, запроваджений в Україні, завдав та продовжує завдавати непоправної шкоди соціальній безпеці та запровадив нові умови існування українського суспільства, в якому щоденно відбуваються обмеження та порушення соціальних та трудових прав громадян. Питання забезпечення належної реалізації права соціального захисту і гідного існування та підвищення якості життя населення, розроблення в нинішніх реаліях нової політики зайнятості та соціального захисту набувають особливої актуальності й повинні стати пріоритетом держави та її інституцій.

Останнім часом особливо важливого значення набуває доступ до соціального захисту, забезпечення належного його рівня, зокрема, особам пенсійного віку, військовослужбовцям, тимчасово переміщеним особам, особам з інвалідністю та ін. Безумовно, право соціального забезпечення має реагувати на виклики і зміни, враховуючи появу нових обставини, які нині вже є та які щоденно у світі виникають. Аналізуючи всі обставини, слід звернути увагу, що нині не завжди спрацьовують міжнародні інституції та інститути міжнародного права, а також ООН та інші міжнародні організації не підготовлені до війни. Саме тому суттєво зросла роль соціального законодавства щодо забезпечення реалізації права на соціальний захист. Певною перешкодою в цьому є той факт, що частина відносини у сфері соціального захисту нині відбувається за старою, ще радянською моделлю соціального забезпечення. Ми маємо суттєві недоліки, які ще зберігаються в актах національного законодавства і які залишились нам у спадок. Перед науковцями постало складне завдання віднайти нові підходи до парадигми соціального захисту та доктрини. Вказане свідчить про нагальність і потребу в наукових дослідженнях у сфері соціального захисту вразливих категорій населення, а також творчих пошуків задля віднайдення шляхів формування і розвитку новітньої нормативно-правової бази, яка поступово забезпечуватиме наближення свого національного законодавства до права ЄС.

Аналізуючи норми сучасного міжнародного права, слід акцентувати увагу, що ними не встановлено поняття «вразливість» і не надано вичерпного переліку критеріїв, за якими особи могли належати до вразливих верств населення. Зазвичай в основу визначення цього поняття покладено фактор, що зумовлює вразливість. У національному законодавстві різних держав є певні групи населення, які потребують особливого захисту з боку держави і суспільства. Аналізуючи визначення міжнародних вчених, «вразливі верстви населення» — це певна група або частина суспільства з більш високим у порівнянні з іншими групами або іншою частиною суспільства ризиком піддатися заходам дискримінаційного характеру, насильства, стати жертвами природних катастроф або економічної кризи¹ (бездомні, люди з ВІЛ-позитивним статусом та їхні родини, особи, які мають низькі доходи через безробіття, родини, чле-

---

ни яких залежні від алкоголю, наркотичних речовин тощо). Інші експерти вважають, що це «групи людей, які вважаються схильними до ризику бідності або соціальної ізоляції через фізичні вади, вікові фактори, етнічне походження, відсутність житла та інші»². Вітчизняні дослідники підкреслюють, що «вразливі верстви населення» в міжнародному трудовому праві — це окремі категорії осіб, об'єднані в групи за єдиною загальною ознакою вразливості, зокрема враховуючи суб'єктивні й об'єктивні фактори. На думку проф. Андрієва В.М., яку ми підтримуємо, питання запобігання порушення прав вразливих верств населення повинно стати пріоритетним в соціальному секторі держав, які відповідно до міжнародного права, зобов'язуються поважати, захищати і гарантувати права людини. Зобов'язання держави полягає у наданні можливості реалізації основних прав і свобод на індивідуальному рівні, а також, у недопущенні їх порушення³.

Поточна криза в Україні, спричинена військовою агресією росії проти України, не повинна мати наслідки зменшення обсягу захисту прав, зокрема соціальних, які визнані Європейською соціальною хартією та іншими міжнародними документами. Питання запобігання порушення прав вразливих верств населення повинна стати пріоритетним в соціальному секторі держав, які відповідно до міжнародного права, зобов'язуються поважати, захищати і гарантувати права людини. Зобов'язання держави полягає у наданні можливості реалізації основних прав і свобод на індивідуальному рівні, а також, у недопущенні їх порушення.

Внаслідок війни мільйони громадян і громадянок України були змушені змінити місце проживання та виїхати в інші регіони країни чи за її межі (внутрішньо переміщені особи та евакуйовані громадяни з зони бойових дій). В Україні офіційно зареєстровано майже п'ять млн внутрішньо переміщених осіб, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує сім млн громадян. Окреслені проблеми є важким викликом для нашої держави та міжнародного співтовариства, оскільки постало завдання забезпечити захист для осіб, які всупереч власній волі змушені залишати житло через жорстокі конфлікти, масові порушення прав людини або інші непередбачувані та трагічні події. Хоча Міжнародною спільнотою

у 1998 році ООН ухвалено керівні принципи з питань внутрішньо-го переміщення, що спрямовані на забезпечення особливих потреб внутрішньо переміщених осіб у всьому світі, наразі в Україні статус і їх соціальний захист потребують покращення, передусім щодо обліку, влаштування житлом, працевлаштування, відновлення пенсійних виплат, грошової допомоги та медичного обслуговування і питання, пов'язані з отриманням засобів до існування.

Узагальнити ці проблеми можна у напрямках: по-перше, відсутність комплексного та системного підходу у питаннях фінансування соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх житлом, доступ до соціальних виплат та пенсійного забезпечення. Хоча нині це фінансування відбувається, створені і функціонують відповідні фонди і програми, однак використання коштів, їх розподіл та недофінансування створюють проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. По-друге, однією із надзвичайно важливих проблем є соціальних захист тих осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

У контексті розвитку соціальної підтримки громадян в Україні є співпраця з міжнародними організаціями та партнерами. Із позитивного досвіду необхідно наголосити на потужній міжнародній реакції і прагненню громад та людей в Україні знаходити рішення щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб. Позитивною практикою є започаткований проєкт «Практика соціальної роботи в Україні — Кам'янець-Подільському», що реалізується громадою та Міжнародною федерацією соціальних працівників Європи, яка бере активну участь у наданні допомоги постраждалим громадянам. Соціальна робота залучає людей і структури до вирішення життєвих проблем, покращення добробуту внутрішньо переміщених осіб. Основний принцип їх соціальної роботи полягає у тому, щоб соціальні працівники не роблять залежними людей від допомоги, а підтримують наявні сильні сторони та забезпечують доступ до ресурсів. Соціальна робота розпізнає потенціал і дає можливість його використовувати. Завдяки підтримці Фонду створено Асоціацію соціальних працівників в Україні, яка в грудні 2022 року була прийнята в члени МФСП Європи. В межах цього проєкту створено громадський центр, соціальний магазин та професійну асоціацію.

Так, громадський центр має на меті задовольнити унікальні потреби кожної з груп та людей, які звертаються — це ВПО, постраждалі від насильства і травм, сім'ї, які втратили близьких, інші постраждалі від війни особи (це люди, які втратили засоби до існування унаслідок руйнування інфраструктури, діти, які розлучені зі своїми сім'ями, люди з інвалідністю, які стикаються з проблемами в доступі до послуг або своїх соціальних мереж під час кризи, спричиненої війною). Цей громадський центр надає комплексний спектр послуг, який може включати соціальне та психологічне консультування, медичну допомогу, в тому числі, організація курсів першої медичної допомоги, юридичну підтримку, освітні програми для дітей, які не відвідували школу, професійну підготовку для тих, хто втратив засоби для існування. Соціальний магазин — є невід'ємною частиною комплексної програми активізації волонтерів, якими є люди, що виїхали з зони конфлікту, так і місцеві жителі міста. Ініціатива «Соціальний магазин» представляє собою унікальний підхід, який полягає у видачі ваучерів в обмін на внесок людей у розвиток громади. Тобто, отримуючи ваучер за роботу, особа може придбати продукти харчування та засоби гігієни в соціальному магазині. Цей підхід допомагає особам зберегти свої навички, зробити внесок у громаду, де вони проживають, та можливість інтегрувати у суспільство, будувати стосунки та створювати мережу підтримки.

Соціальні послуги та підвищення визнання професії соціальних працівників — в умовах поточної економічної та соціальної кризи, яка спричинена війною, а також суттєвою слабкістю діючої системи, потреба в якісних соціальних послугах та особах, які її надають суттєво зростає, і можливо, стане ще значущою, ніж у довоєнний період. В межах цього напрямку важливим є забезпечити безперервність, стійкість і життєздатність професійної соціальної роботи⁴. В Україні сьогодні соціальні працівники стикаються з низкою проблем, серед яких — недостатнє визнання їхньої професії та часте недофінансування послуг. В межах цього напрямку першочерговим є підвищення кваліфікації працівників для покращення соціальних послуг та структур.

Насамкінець зауважимо, що ми живемо у часи, коли відмирає один правопорядок і формується новий, який потребує модерніза-

---

ції соціального законодавства як реакції на виклики, вагомі недоліки чинного національного законодавства, необхідність віднайдення шляхів удосконалення наявного правового регулювання для забезпечення належного захисту соціальних прав людини, запобігання відтоку кваліфікованих кадрів, міграції населення. І поки наші військові борються за перемогу з величезними зусиллями та максимальною самовіддачею, держава намагається визначити способи життєвих викликів під час та після війни задля здобуття миру в Україні.

Перелік використаних джерел

1. Wisner, en, dams, John & World Health Organization. Environmental health in emergencies and disasters: a practical guide/edited by B. Wisner, J. Adams. World Health Organization. 2002. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42561>

2. Monika Kiss European Parliamentary Research Service/EPRS. Vulnerable social groups: Before and after the crisis. 2016. P. 2.

3. Андрієв В. М. Деякі аспекти визначення поняття «вразливі верстви населення» в міжнародному трудовому праві. *Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції присвяченої 91-річчю з дня народження член-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І.* (27 березня 2020 року). Харків, 2020. с. 17-21.

4. 2022 рік став для усіх роком випробувань. URL: <https://kam-pod.gov.ua/novini/town-news/item/44604-2022-rik-stav-dlya-nas-usikh-rokom-vyprobuvan>

В. І. НИКОЛАЄВА

докторка наук з державного управління, доцентка кафедри соціальної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Полтава)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄС

Європейські країни різняться між собою як за соціально-економічним розвитком, рівнем соціального розшарування та розвитком соціальної сфери, так і за системою соціальної роботи. Об'єднання окремих країн Європи в ЄС дало змогу створити єдиний страховий

простір та скоординувати національні законодавства у сфері соціального захисту шляхом підписання певних угод. Так, громадяни країн ЄС, особи без громадянства і біженці, які отримали дозвіл на постійне проживання, мають однакові права у соціальній сфері в кожній державі ЄС, з якими укладено договори про надання послуг на засадах взаємності. Кожен одержувач соціальних послуг отримує спеціальний ідентифікаційний номер соціального забезпечення (Social Security Identification Number — NISS), який діє в межах ЄС.

Рекомендації МОП про мінімальні рівні соціального захисту № 202 від 14 червня 2012 р. містять керівні принципи, що потрібно врахувати під час розроблення базових соціальних гарантій на національному рівні.

У документі стверджується, що право на соціальне забезпечення є невід’ємним правом людини. *Базові соціальні гарантії* стають важливим інструментом державного управління не тільки для «запобігання і скорочення масштабів бідності, нерівності, соціальної ізоляції і соціальної незахищеності, але заради «досягнення рівних можливостей, гендерної і расової рівності»¹.

Щодо європейських соціальних стандартів, то в країнах ЄС історично сформувався кілька різновидів теоретичних концепцій соціальної держави та кілька варіантів їхньої практичної реалізації з точки зору характеру взаємодії ринкової системи, інституту держави і громадянського суспільства. Попри певні відмінності в соціальному розвитку європейських країн, усі ці моделі декларують відданість спільним гуманітарним цінностям, інтересам і правам людини та прагнення відповідати моделі політики, яка отримала назву «Європейська соціальна модель»².

У 1980 рр. правову базу соціальної політики ЄС розширили завдяки ухваленню двох важливих документів: Єдиного європейського акта (1986 р.) і Хартії основних соціальних прав трудящих Співтовариства (1989 р.). Якщо Єдиний європейський акт уперше поставив завдання формування єдиного соціального простору і знаменував новий підхід до гармонізації національних законодавств у соціальній сфері та приведення їх у відповідність до права ЄС³, то другий документ окреслив головні цілі соціальної політики Європейського Союзу⁴.

На нашу думку, європейські соціальні стандарти — це впорядкований комплекс єдиних вимог між державами — учасницями ЄС щодо встановлення для своїх громадян соціальної безпеки і можливостей соціального розвитку з метою реалізації ними соціальних прав і свобод. Головні нормативні акти ЄС, що становлять основу реалізації нормативно-правового механізму державного управління розвитком системи соціальної роботи і містять *соціальні стандарти*, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні нормативні акти ЄС, що містять соціальні стандарти⁵

№ з/п	Нормативний акт	Дата ухвалення	Місто, де ухвалено акт
1	Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ETS № 14)	11.12.1953	Париж
2	Європейська соціальна хартія (ETS № 35)	18.10.1961	Турин
3	Європейський кодекс соціального забезпечення (ETS № 48) та Протокол до цього Кодексу (ETS № 48a)	16.04.1964	Страсбург
4	Європейська конвенція про соціальне забезпечення (ETS № 78) та додаткова угода щодо застосування цієї Конвенції (ETS № 78a)	14.12.1972	Париж
5	Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії (ETS № 128)	05.05.1988	Страсбург
6	Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS № 139)	06.11.1990	Рим
7	Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163)	03.05.1996	Страсбург
8	Єдиний європейський акт (Single European Act — SEA)	17.02.1986	Люксембург
9	Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників	09.12.1989	Страсбург
10	Хартія основних прав ЄС	07.12.2000	Ніца

Соціальна політика, соціальне забезпечення і соціальна робота в західноєвропейських країнах концептуально спираються на Європейську соціальну хартію, яку було прийнято 18 жовтня 1961 р.

Ключові цілі Європейської соціальної хартії висвітлено в преамбулі: користування соціальними правами без дискримінації, поліпшення рівня життя, підвищення добробуту населення держав, які приєдналися до неї і ратифікували її в повному обсязі або в межах обов'язкового мінімуму.

Досить вагомою стала публікація ще трьох програмних напрацювань:

1. Біла книга «Про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість: виклики та шляхи для вступу в XXI століття» (1993 року);
2. Зелена книга «Європейська соціальна політика: міркування для Союзу» (1993 року);
3. Біла книга «Європейська соціальна політика: шлях для Союзу» (1994 року).

Варто зазначити, що у цих книгах наголошується на загальних пріоритетних напрямках формування єдиної соціальної політики для всіх країн ЄС.

Найсуттєвішою подією стало затвердження ООН у 2016 р. Sustainable Development Goals (SDG) — Цілей сталого розвитку. Цей документ містить 17 статей, спрямованих на підвищення соціального добробуту всіх людей до 2030 р., тож Європейське відділення Міжнародної ради з питань соціального забезпечення (International Council on Social Welfare, далі — ICSW) пріоритетним напрямом у сфері міжнародного співробітництва вважає оновлення національних моделей соціальної роботи в контексті сталого розвитку. Зважена соціальна політика і соціальна робота сприяють всебічному соціально-економічному зростанню європейських країн — завдяки розвитку людського капіталу та підвищення продуктивності праці, а також підтримки внутрішнього попиту і структурної перебудови національних економік.

В європейських країнах в основу засад соціальної політики закладено ідеї соціальної держави та соціально орієнтованої ринкової економіки, які проявляються завдяки сукупності інваріантних властивостей соціальних інститутів:

-
- визнання соціальних прав громадян і взяття державою на себе соціальних зобов'язань;
  - соціальна підтримка для всіх членів суспільства;
  - наявність державних систем соціального захисту;
  - держава бере відповідальність за рівень добробуту громадян;
  - наявність інститутів громадянського суспільства, і насамперед інституту соціального діалогу.

Отже, значення запровадження соціальних стандартів ЄС у національне законодавство полягає в тісному співробітництві України з ЄС заради встановлення соціальної стабільності для громадян України. Саме тому варто провести комплекс організаційних і правових заходів із метою настання позитивних правових наслідків для учасників правовідносин у сфері національного соціального законодавства аналогічно тим, що діють для громадян ЄС.

Перелік використаних джерел

1. Мінімальні норми соціального забезпечення / МОП. URL: <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/30088.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).
2. European social model. URL: www.eurofound.europa.eu (accessed 19.09.2023).
3. Єдиний європейський акт. Декларація ЄС від 17 лютого 1986 р. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028 (дата звернення: 18.09.2023).
4. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників. Хартія ЄЕС від 9 груд. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/994_044#Text (дата звернення: 14.09.2023).
5. Європейське право та порівняльне правознавство = Droit europeen et droit compare : зб. ст. / упоряд. : О. В. Кресін, О. Д. Рожко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Савойський ун-т у м. Шамборі. Київ ; Шамборі : Логос, 2010. 586 с.

О. М. МАКЕЄВА

кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного факультету Національного авіаційного університету

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА І СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Проблеми захисту прав людини та соціальної держави є актуальними та незаперечними умовах повномасштабної російської агресії та євроінтеграції. Війна понівечила долі українців, позбавивши їх права на життя, житло, освіту, охорону здоров'я, тощо. Саме тому захист соціальних прав людини означає допомогти їй вижити, мати засоби на життя. Особливо це стосується вразливих категорій населення: осіб пенсійного віку, осіб з інвалідністю, молоді, безробітних, осіб, що втратили годувальника тощо.

Так, соціальна держава виникла внаслідок нагальних потреб суспільства щодо підтримки соціально вразливих верств, однак станом на ХІХ століття вона спиралася на соціальні законодавчі акти розвинутих європейських держав. Початком формування соціального законодавства вважається елизаветинський Закон про бідність, що набрав чинності в Англії 1601 р., згідно з ним виділялися три категорії одержувачів допомоги: здорові, безпорадні та неповнолітні. Відповідно до нього офіційно запровадили стандарт соціальної допомоги, який надавав уряд Великої Британії, який діяв триста років¹.

Особливу роль у процесі формування соціальної держави відіграв пакет соціальних законів у Німеччині, які ввійшли в історію як «соціальні закони О. Бісмарка» (Закон про страхування від нещасних випадків на виробництві 1881 р., Закон про лікарняне страхування робітників 1883 р., Закон про страхування робітників від нещасних випадків 1889 р.). Результати їх впровадження створили розвинуту інституційну систему соціального забезпечення в Німеччині, яка за єдиними стандартами обслуговувала німців, стверджуючи єдність країни.

Обов'язок держав із забезпечення гідного (достатнього) рівня життя для їх громадян знаходить своє відображення у міжнарод-

---

них документах. Загальна декларація прав людини наголошує, що кожен член суспільства має право на соціальне забезпечення. Так, у Загальній декларації прав людини 1948 року (ст. 25) визначено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування внаслідок незалежних від неї обставини².

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (ст. 11), визначено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, а також на неухильне поліпшення умов життя³.

Вагому роль водночас відіграє міжнародне співробітництво. Ці положення вказують на міжнародний характер питання забезпечення гідного рівня життя людини, що розтлумачує, зі свого боку, гідний як достатній для людини, для її нормального життя, розвитку та взаємодії з навколишнім світом.

Соціальний захист є правом людини, як це визначено в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. Держава зобов'язана повністю реалізувати соціальний захист, використовуючи максимум наявних у них ресурсів. Як підписант Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення (Конвенції МОП №102), Україна взяла на себе зобов'язання підтримувати міжнародно ухвалені мінімальні стандарти сфері надання соціальної допомоги.

Конституція України проголосила Україну соціальною державою, згідно зі ст. 1 Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У ст. 46 визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом⁴.

Соціальна держава має на меті забезпечити кожній людині гідний рівень життя та умови для її існування, гарантувати її соціальну захищеність, а також утвердити поняття рівності, справедливості й

надати людині можливість її реалізувати ці права, оскільки головною умовою на підтвердження існування соціальної держави є гарантія прав і свобод людини та громадянина на конституційному рівні.

Системи соціального захисту із широким рівнем охоплення населення й відповідними та доступними рівнями виплат є ключовими засобами сталого розвитку. Цілі сталого розвитку, зокрема, Порядок денний до 2030 року зобов'язує уряди впроваджувати системи соціального захисту та встановлювати мінімальний рівень соціального захисту, щоб забезпечити значне охоплення бідних і вразливих груп населення. Соціальний захист має вирішальне значення для сприяння добробуту суспільства в цілому, допомагаючи подолати бідність у всіх її формах (ЦСР 1), забезпечити здорове життя та сприяти добробуту для всіх у будь-якому віці (ЦСР 3), а також сприяючи гендерній рівності та розширенню можливостей жінок і дівчат (ЦСР 5). Соціальний захист допомагає підтримувати стабільну, продуктивну та працевлаштовану робочу силу, яка може адаптуватися до змін, а отже сприяє гідній роботі й економічному зростанню (ЦСР 8). Соціальний захист розв'язує проблеми нерівності в суспільстві (ЦСР 10) і зміцнює соціальну згуртованість через сприяння миру, справедливості та міцним інституціям (ЦСР 16)⁵.

Реформа системи соціального захисту повинна бути загальною та інклюзивною, а процес розробки та реалізації державної політики та програм захисту соціальних прав має активно залучати й вимагати участі осіб, що перебувають у вразливих ситуаціях, тих, хто надає соціальні послуги, національних правозахисних установ та інших відповідних суб'єктів. Потрібна інтеграція програм соціальної допомоги, а також надання соціальних послуг до комплексної системи соціального захисту, для якої обов'язковою умовою є єдиний реєстр осіб, що отримують пільги.

У ЗУ «Про соціальні послуги», визначено, що вразливі групи населення — особи / сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини унаслідок впливу несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників, а складні життєві обставини — обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа / сім'я не може подолати самотійно⁶.

В умовах війни необхідна уніфікована система регулярного збору та зберігання деталізованих даних для забезпечення кращого доступу, виявлення тих, хто залишений напризволяще, і рівня їхньої вразливості, а також для сприяння ухвалення рішень і стратегічних заходів на основі фактичних даних. У сучасних умовах потрібно запровадити мінімальний рівень соціального захисту для забезпечення системного страхування від бідності, інших ризиків і непередбачених витрат. До того ж, до вже описаних заходів соціального захисту, держава має розвивати й фінансово підтримувати неурядові організації, які поступово стають повноцінними постачальниками соціальних послуг у своїх громадах.

Отже, соціальна держава є тим феноменом, який має стати на захист соціальних прав людини, зокрема, вразливих груп населення. «Соціальність» держави виступає важливим напрямом забезпечення соціальної захищеності громадян в умовах правового режиму воєнного стану і євроінтеграції та здійснюється шляхом формування механізму захисту соціальних прав і удосконалення соціального законодавства. Органам державної влади України з метою подолання викликів у сфері соціальних прав, захисту вразливих верств населення варто реалізувати розпочаті реформи у сфері соціального захисту та ухвалений Соціальний кодекс України.

Перелік використаних джерел

1. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: ПІ. М. Рабінювич (голов. ред.) та ін. Серія 1. Дослідження та реферати. Випуск 11. Львів: Астрон, 2006. 176 с.

2. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 26.09.2023).

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 26.09.2023).

4. Конституція України від 26.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.09.2023).

---

5. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст. 73.

6. 17 Цілей сталого розвитку URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 26.09.2023).

І. П. АНДРУСЯК

кандидатка юридичних наук, доцентка
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЖІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ: ВРАЗЛИВІСТЬ, ЩО ЗРОСТАЄ, І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Жінки в багатьох суспільствах зіштовхуються з дискримінацією і нерівністю у доступі до ресурсів. Це обмежує їхні можливості та веде до соціальної вразливості.

Зокрема, жінки часто отримують меншу заробітню платню, ніж чоловіки, бо задіяні у низькооплачуваних видах зайнятості, що робить їх вразливими перед економічними кризами та негативними фінансовими наслідками; жінки є особливо вразливими перед фізичним, психологічним та сексуальним насильством, яке стає причиною серйозних фізичних і психологічних травм і є прямою загрозою для їхнього здоров'я і життя; до сьогодні у світі існують державні режими за яких жінки обмежені у вільній згоді на укладання шлюбу, репродуктивних правах та доступі до медицини, що знову ж таки, негативно впливає як на здоров'я матері так і на здоров'я дитини; багато жінок в різних частинах світу зіштовхуються з примусовими шлюбами та дитячими шлюбами, що призводить до втрати можливостей на освіту та розвиток, а також негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я.

Війна рф проти України, яка розпочалася у 2014 році, має значний негативний вплив на українок. Цей конфлікт призвів до низку складних проблем та погіршив їхні життєві умови у багатьох аспектах. Під час війни жінки часто несуть виключну відповідальність і ризик уберегти свої сім'ї та себе від небезпеки. За даними УВКБ

ООН, Агентства ООН у справах біженців, понад половину з 80 млн переміщених осіб на планеті становлять жінки та діти¹.

Війна спричинила втрату робочих місць та зниження можливостей заробітку. Вразливу соціальну групу становлять жінки-ВПО, особливо матері-одиначки, які опинилися в складних економічних умовах У статті присвяченій аналізу фінансового стану внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема жінок, науковці Гуляєва Л. П. та Олійник А. А. зазначають, що війна зумовила різке погіршення матеріального становища жінок-ВПО та їх сімей: 83,19% жінок-ВПО мають критично низький або низький рівень матеріального забезпечення, коли доходів вистачає на придбання лише товарів першої необхідності. Для багатьох жінок (43,46%) основним джерелом засобів існування стала фінансова та матеріальна допомога, лише 27,84% жінок здатні фінансово забезпечувати себе за рахунок постійної або тимчасової роботи².

Сьогодні значну роботу щодо підтримки жінок-ВПО здійснює громадський сектор, зокрема жіночі правозахисні громадські організації, однак без рішень уряду ситуація докорінно не зміниться. Важливо, щоб уряд спільно з громадським сектором працювали над забезпеченням прав і потреб внутрішньо переміщених жінок, звертаючи увагу на їхні унікальні потреби та вразливість. Важливим є залучення жінок до процесу прийняття рішень і розробки політик, що стосуються їхнього життя і майбутнього, щоб забезпечити їхню активну участь у суспільстві. В оціночному звіті НІАС (*міжнародної єврейської гуманітарної організації, що надає життєво важливі послуги біженкам і особам, які шукають притулку, і вже понад 130 років допомагає вимушено переміщеним особам знайти дах над головою, безпеку й сприятливі можливості*) зазначається, що уповноважені органи, зокрема міжнародні неурядові організації (МНУО) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), досі не виконують своїх глобальних зобов'язань щодо впровадження заходів з надання гуманітарної допомоги на місцевому рівні. Ці зобов'язання передбачають системні механізми, які дали б змогу залучати жінок та дівчат до планування, очолювати процеси, пов'язані з наданням їм гуманітарної допомоги, а також враховували б їхні думки щодо програм на всіх етапах гуманітарних створення. У рекомендаціях зазначається, що варто

надавати гнучке фінансування місцевим організаціям із захисту прав жінок, визнаючи, що громадянське суспільство перебуває на передовій гуманітарної кризи, та надає життєвоважливі послуги й програми постраждалим групам населення. Гнучке фінансування важливе, аби миттєво задовольнити життєво необхідні потреби жінок і дівчат в умовах воєнного часу, які постійно змінюються, а також підтримувати автономність місцевих організацій із захисту прав жінок за допомогою тривалого базового фінансування³.

Стрес, пов'язаний з війною, може спричинити збільшення випадків насильства в сім'ї, зокрема щодо жінок та дітей. Статистичні дані, які підготувала команда Аналітичного центру ЮрФем свідчать, що зафіксованих випадків домашнього насильства стало менше, як порівняти з попередніми роками. Так, у першому півріччі 2022 року у порівнянні з першим півріччям 2021 року зафіксовано на 27.5% менше звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства. У період з 01.01.2022 року до 30.06.2022 року Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень щодо домашнього насильства, як порівняти з аналогічним періодом 2021 року. Однак, опрацьовуючи дані, дослідниці дійшли до висновків, що наведена статистика не свідчить, що у зв'язку з війною домашнє насильство вчиняється рідше, а навпаки дає змогу припустити, що потерпілі не звертаються за юридичною допомогою унаслідок певних бар'єрів, зумовлених війною. В умовах воєнного стану безпекова ситуація в Україні є різною залежно від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Чим ближче область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством. Так, найменшу кількість справ щодо розгляду заяв про видачу обмежувального припису у період з березня по червень 2022 року зафіксовано у Полтавській, Черкаській, Сумській, Одеській, Запорізькій та Чернігівській областях України. Натомість найбільшу кількість справ розглянули у Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській області⁴.

Гендерна динаміка конфлікту виділяє та загострює сексистські соціальні норми: очікування суспільства, що чоловіки будуть битися, а жінки змушені втікати. За останні п'ять років кількість жінок в

українській армії виросла майже вдвічі: вони воюють як снайперки, артилеристки та танкістки. Українське суспільство поволі починає сприймати жінку в армії не як аномалію, але все ж жінкам досі доводиться виборювати своє місце в чоловічому світі: і в ставленні, і в побуті. Журналістка Юліана Скібіцька зазначає, що 2014 рік став ключовим для України, коли відбулися кардинальні зміни майже в усіх державних і суспільних сферах. Українська армія виявилася здебільшого не готовою до анексії Криму й участі рф у війні на сході України, тож у країні зародилися потужні добровольчий і волонтерський рухи, помітну роль у яких відігравали жінки. За словами заступниці міністра оборони Ганни Маляр, вже 2014 року її відомство зафіксувало перший сплеск зростання кількості жінок у ЗСУ. Другий припадає на 2022 рік, тобто після повномасштабного вторгнення рф. Це свідчить, що жінки теж гостро реагували і реагують на загрози державі і на воєнну агресію, попри досі актуальний патріархальний образ воїна, яким може бути винятково чоловік⁵.

В електронному виданні #EqualEverywhere, яке об'єднує Фонд Організації Об'єднаних Націй та партнерів, які прагнуть досягти термінових системних змін, зазначається, що рівність є правом від народження кожної дівчини та жінки, але це не їхня реальність. Попри значний певний прогрес, немає місця та відрізка життя, де дівчина чи жінка була б рівна з хлопцем чи чоловіком⁶. Соціальна справедливість та захист прав жінок стали вкрай актуальними у воєнний період. Уряди, громадські організації та міжнародні спільноти повинні відігравати важливу роль у забезпеченні безпеки та підтримки жінок, які постраждали внаслідок конфлікту, а також у створенні умов для їхнього подальшого розвитку та реінтеграції в суспільство.

Перелік використаних джерел

1. Як конфлікти заважають дівчатам і жінкам бути рівними всюди. #EqualEverywhere. URL: <http://surl.li/masme>

2. Гуляєва Л.П., Олійник А.А. Фінансовий стан жінок-внутрішньо перемішених осіб в Україні. *Фаховий електронний науково-практичний журнал «Проблеми сучасних трансформацій»*. Серія: економіка та управління». № 8. 2023. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-8-08-03>

3. В очікуванні закриття неба: безпрецедентна криза, з якою стикаються жінки та дівчата, що тікають з України. Оціночний звіт щодо України. HIAS.

URL: https://voiceamplified.org/wp-content/uploads/2022/09/FINAL-UKR_UKRAINE_ASSESSMENT_REPORT.pdf

4. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. URL: <https://lifepravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>

5. Скібіцька Ю. Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення. *Гендер в деталях*. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html>

6. About. #EqualEverywhere. URL: <https://equaleverywhere.org/about/>

С. О. СУНЄГІН

старший науковий співробітник відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ: СОЦІОНОРМАТИВНИЙ КОНТЕКСТ

Однією з помітних тенденцій сучасного правового розвитку є посилення та одночасно ускладнення взаємозв'язку і взаємодії міжнародного, регіонального та національного права, що проявляється, зокрема, у все більшій імплементації у національних законодавствах загальновизнаних норм і принципів міжнародного права та закріплення його примату над внутрішньодержавним правом в сучасних демократичних державах. Водночас варто визнати, що ця імплементація поступово сприяє розвитку універсалізації та уніфікації права або, інакше кажучи, утвердженню однорідності (гомогенності) права, його норм, інститутів та цінностей у більшості держав світу. Певною мірою це стосується і міжнародно-правових стандартів гендерної рівності, що поступово імплементуються в національні правопорядки сучасних держав, зокрема України, та передбачають визначення певного ціннісного стандарту, своєрідного правового еталону або взірця гендерних відносин в суспільстві. Водночас корисність та прогресивність цього стандарту не повинна

заперечуватися чи ставитися під сумнів, оскільки його ідейно-нормативний зміст, закріплений у нормах міжнародного, зокрема європейського права слугує «відправним пунктом» у формуванні національного виміру правового регулювання відповідних відносин, поглинаючи собою зміст будь-яких інших нормативних конструктив у цій сфері.

Як відомо, міжнародні стандарти гендерної рівності являють собою систему конкретних міжнародно-правових приписів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності у всій багатоманітності її прояву, насамперед рівності прав, можливостей і результатів жінок та чоловіків, яких повинні досягати сучасні демократичні держави в процесі формування та реалізації державної політики у відповідній сфері або галузі суспільного життя. Нині ці стандарти закріплені у низці загальних та спеціальних міжнародно-правових актів на рівні ООН, Європейського Союзу, Ради Європи тощо. Так, йдеться про міжнародно-правові акти, як-от: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996 р.), Хартія Європейського Союзу про основні права (2000 р.), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі — Стамбульська конвенція) (2011 р.) тощо.

У цьому контексті варто зазначити, що міжнародні стандарти гендерної рівності розвиваються в межах п'яти основних напрямів, а саме:

- 1) усунення дискримінації (нерівноправності, нерівного доступу тощо), що передбачає захист прав жінок у різних сферах суспільного життя;
- 2) досягнення рівноправності чоловіків і жінок (якісна рівність);
- 3) забезпечення рівності у представництві чоловіків і жінок у громадських і державних інституціях (кількісна рівність);
- 4) запобігання злочинам, в яких об'єктом злочину є жінки (протитуція, работоргівля тощо)¹;

---

5) запобігання насильству стосовно жінок, зокрема домашньому насильству та протидія цим явищам.

Розглядаючи вказані напрями розвитку міжнародних стандартів гендерної рівності, варто звернути увагу, що традиційно відносини чоловіків і жінок завжди перебували і певною мірою продовжують перебувати під впливом певної сукупності соціальних регуляторів, серед яких слід насамперед виокремити право, мораль і релігію. Водночас кожна з названих соціонормативних систем відповідає за формування і розвиток відповідної складової нормативної свідомості індивідів, зокрема, правової свідомості, моральної свідомості та релігійної свідомості, які в тій чи тій мірі притаманні кожній особистості та, поряд із загальними функціями та особливостями їх прояву, мають визначені межі оптимального, позитивного впливу на її свідомість, волю та поведінку. Зі свого боку це означає, що в процесі розробки та прийняття міжнародних стандартів гендерної рівності, а тим паче їх подальшої імплементації в національні правопорядки сучасних держав, повинні враховуватися об'єктивні взаємозв'язки між основними соціонормативними системами, узгодженість яких є запорукою ефективності практичної реалізації цих стандартів у суспільному житті та зниження рівня конфліктості суспільних відносин у зв'язку із кореляцією та взаємовідповідністю нормативних вимог до змісту гендерної рівності, що функціонують у межах права, моралі та релігії.

Справді, якщо йдеться, наприклад, про створення правових гарантій забезпечення прав жінок України професійно займатися наукою, мистецтвом, політикою, юриспруденцією, громадською діяльністю, високотехнологічним виробництвом тощо, то це, безумовно, узгоджуватиметься з суспільною мораллю українського суспільства, яка включає систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Ба більше, подібні правові гарантії цілком відповідатимуть і християнській традиції українського народу, якщо водночас не заперечуватиметься природне призначення жінки бути матір'ю, яке не повинно заважати їй займатися відповідною соціально корисною діяльністю. Проте дещо іншою в означеному контексті буде

ситуація, якщо, наприклад, у правових нормах закріплюватимуться відповідні наративи, які сприятимуть залученню жінок до важкої фізичної праці, здатної негативно впливати на здоров'я, насамперед репродуктивне. Останнє цілком стосується дедалі популярнішої нині ідеї залучення жінок до служби в армії на посадах, які передбачають їх участь у бойових діях. Мабуть, варто погодитись, що в цих випадках правові стандарти не відповідатимуть належною мірою морально-релігійній системі координат українського суспільства.

У зазначеному контексті слід звернути також увагу на імплементацію міжнародних стандартів гендерної рівності у сфері запобігання насильству стосовно жінок, зокрема домашньому насильству та протидії цим явищам, зокрема, тих нормативних вимог, які висвітлено у Стамбульській конвенції.

Багатоаспектність проблематики, пов'язаної з різними формами прояву насильства стосовно жінок, зокрема домашнього насильства, широкий суспільний резонанс, соціальна значущість та неоднозначний характер наслідків імплементації у вітчизняну правозастосовну практику наявного нині міжнародного мейнстріму розуміння різноманітних гендерних питань, визначають потребу розгляду феномену насильства стосовно жінок у соціокультурному контексті, правова складова якого може мати лише обмежену ефективність, тож потребує відповідної «підтримки» з боку інших соціо-нормативних систем, що традиційно функціонують у суспільстві. Очевидним є те, що будь-яке насильство як форма поведінки обумовлюється низкою чинників соціокультурного характеру, значна частина яких об'єктивно перебуває поза правовим впливом, яким би досконалим та виваженим він не був. У цьому випадку йдеться, зокрема, про соціокультурні складові, які визначають насильницькі форми поведінки індивідів, як дефіцит моральної культури внаслідок неналежного виховання; світоглядні установки людини, пов'язані з культом сильної особистості, етнічною приналежністю, індивідуалізмом, егоцентризмом тощо; значне поширення різноманітних субкультур, окремі з яких мають відверто шкідливий та навіть суспільно небезпечний характер тощо².

Саме тому причини насильства стосовно жінок, зокрема домашнього насильства, здебільшого перебувають у суто моральному

вимірі, оскільки пов'язані насамперед з недостатньою розвиненістю моральної свідомості людини, з хибними ціннісними установками, що проявляються у домінуванні її егоцентричних якостей, зокрема, як-от нетерпимість, презирство, безвідповідальність, корисливість, ворожість, брутальність, жорстокість, нахабність, невихованість, підозрілість, лихослів'я, хамство тощо. Саме ці та інші негативні з точки зору моралі людські якості та почуття, а не відсутність знань норм відповідного законодавства чи відповідні патріархальні або будь-які інші гендерні стереотипи, виступають однією з основних причин здійснення насильства, зокрема насильства стосовно жінок.

Отже, імплементація міжнародно-правових стандартів гендерної рівності у національну правову систему України повинна відбуватися з урахуванням цілісності та узгодженості основних складових соціонормативного континууму українського суспільства, в якому накопичено значний історичний досвід профілактики різноманітних патологій у гендерних відносинах на основі системного впливу всіх важливих соціальних регуляторів. Саме цей підхід надасть можливість забезпечити реальну, а не декларативну ефективність відповідних комунікативних практик між жінками та чоловіками, звівши до мінімуму показники насильства щодо жінок.

Перелік використаних джерел

1. Заїка А. А. Міжнародно-правові (європейські) стандарти захисту від гендерної дискримінації. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 30-37. DOI: 10.21564/2414-990x.143.146276.
2. Кальницька К. О. Соціально-психологічні технології роботи з жінками-жертвами насильства в сім'ї та чоловіками-кривдниками. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 121. Т. 1. С. 143-148.

А. С. ПОЛІТОВА

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права

Маріупольського державного університету

КАЛІЦТВО СТАТЕВИХ ОРГАНІВ ЯК ПРОЯВ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

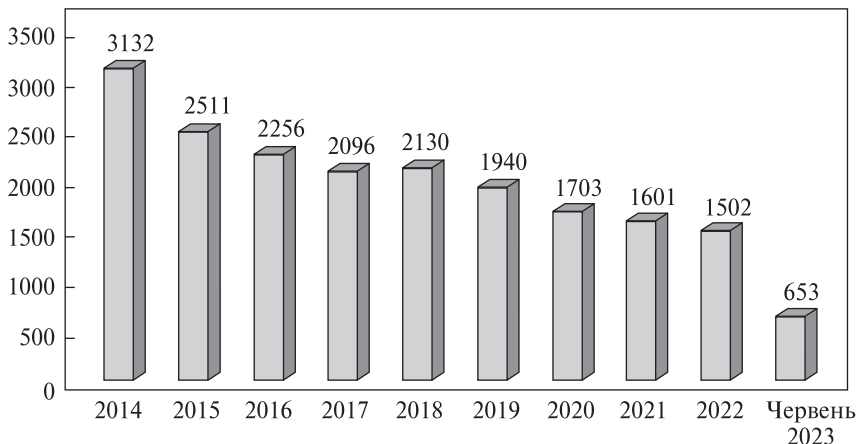
Гендерно зумовлене насильство має різні види, до яких належить і каліцтво жіночих геніталій. У ст. 38 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) зазначено: «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

а) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора;

б) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актив, перелічених у підпункті “а”, або схилення її до цього;

с) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актив, перелічених у підпункті “а”, або схилення її до цього»¹.

Намагаючись привести національне законодавство у відповідність до міжнародних актів, ЗУ від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», ч. 1 ст. 121 КК України запропоновано викласти в такій редакції: «1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, *каліцтво статевих органів*, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя»². Ці зміни 11 січня 2019 року набули чинності.

Рисунок 1. Кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 121 КК України з 2014 р. по червень 2023 року

Варто зазначити, що умисне тяжке тілесне ушкодження є розповсюдженим кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи (рис. 1).

Водночас проведений нами аналіз вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень за ст. 121 КК України свідчить, що наслідок умисного тяжкого тілесного ушкодження — каліцтво статевих органів — жодного разу не було (проаналізовано 5006 вироків першої інстанції в період з 11.01.2019 до 30.09.2023 року). Єдиним випадком каліцтва статевих органів щодо українок стався у Єгипті: жертвою ритуалу стала п'ятирічна донька української емігрантки. Літня свекруха жінки зробила внучці обрізання, доки мама дівчинки була відсутня. Унаслідок ритуалу дитина померла³.

У світі «жіноче обрізання» вважається кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та характерно для 30 країн Африки і Близького Сходу (рис. 2). Майже 200 мільйонів жінок, що нині живуть (5,17 %), зазнавали цього виду насильства. Так, за деякими дослідженнями в середньому 67 % жінок та дівчата у віці 15—49 років перенесли жіноче обрізання (у Гвінеї — 96,8 %, Єгипті — 87,2 %,

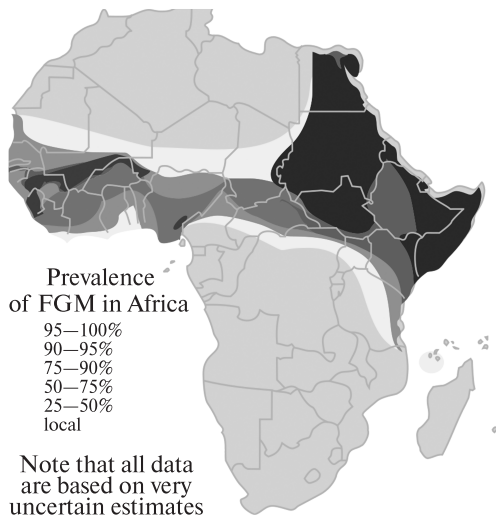
Сьєрра-Леоні — 86,1 %, Еритреї — 83 %, Малі — 82,7 %, Буркіна-Фасо — 75,8 %, Гамбії — 74,9 %, Мавританії — 66,6 %, Ефіопії — 65,2 %).

Всесвітня Організація Охорони Здоров'я (ВООЗ) визначає каліцтво жіночих статевих органів (або жіноче обрізання) як всі операції з часткового або повного видалення зовнішніх жіночих геніталій або спричинення інших травм жіночим статевим органам з немедичною метою. Виокремлюють чотири типи нанесення каліцтв жіночим геніталіям:

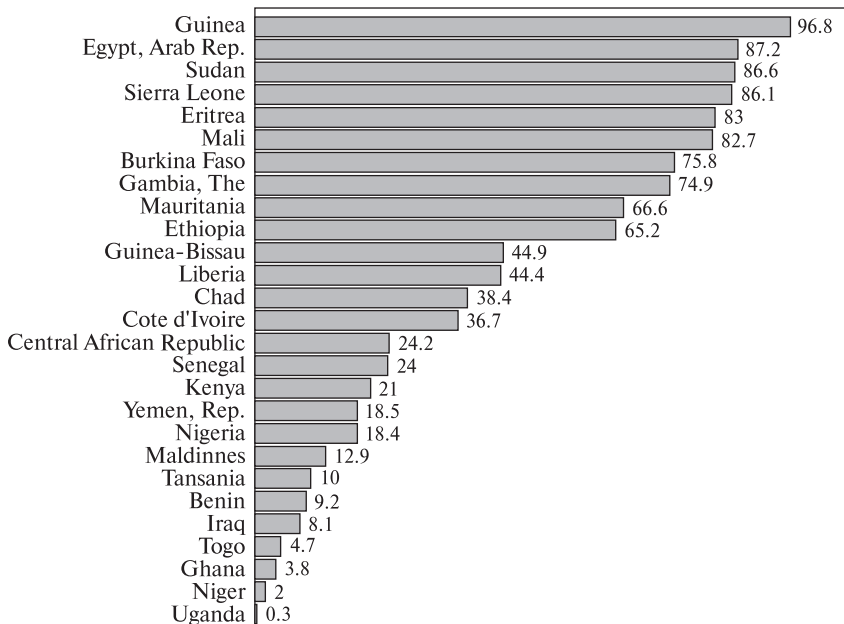
- тип 1 — клітеродектомія — часткове або повне видалення клітора, а також дуже рідко видалення лише крайньої плоти (шкіряні складки довкола клітора);

- тип 2 — ексцизія — часткове або повне видалення клітора і малих статевих губ, з ексцизією великих статевих губ або без неї;

- тип 3 — інфібуляція — звуження входу в піхву шляхом формування щільного кільця. Кільце утворюється унаслідок видалення і переміщення малих або великих статевих губ, іноді за рахунок ушивання, з видаленням або без видалення клітора (клітеродектомії);

Рисунок 2. Розповсюдження жіночого обрізання у Африці

Рисунок 3. Поширеність жіночого обрізання

• тип 4 — інші — всі інші операції на жіночих геніталіях, що наносять шкоду, здійснені з немедичною метою (наприклад, проколювання, пірсинг, надрізання, клеймування області геніталій)⁴.

У наукових працях, присвячених кримінальній відповідальності за каліцтво статевих органів, деякі вчені запропонували «виключення суспільно небезпечного наслідку у виді каліцтва статевих органів із переліку наслідків, передбачених ст. 121 КК України, та встановлення окремої норми за умисне каліцтво жіночих геніталій»⁵. Також вони зазначали, що «нам не відомі випадки умисного каліцтва жіночих статевих органів на території України, проте, враховуючи постійну ескалацію міграційних процесів і глобальне засудження вказаного протиправного поведіння, вважаємо внесення зазначених змін до КК України таким, що відповідає загальносвітовим тенденціям»⁶.

Нині, коли робочою групою з питань розвитку кримінального права розроблено проект нового Кримінального кодексу України, у Розділі 4.5 «Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини Книги четвертої. Кримінальні правопорушення проти людини Особливої частини» міститься ст. 4.5.9 «Примушування або спонукання жінки до видалення чи калічення її геніталій», яка передбачатиме відповідальність «особи, яка: 1) примушувала жінку до видалення у неї зовнішніх геніталій чи їх калічення або 2) спонукала неповнолітню жінку до цього, — вчинила злочин 3 ступеня»⁶. Варто зазначити, що формування цієї норми в такій редакції, з одного боку, враховує визначення ВООЗ, але з іншого — може призвести до уникнення кримінальної відповідальності винними особами, адже, наприклад, застосування терміну «видаляти» означає «забирати звідки-небудь; відкидати, вирізувати, знищувати і т. ін.»⁷. Це вказує на потребу подальшого глибокого дослідження цієї теми, адже неточність у визначенні певних термінів може мати негативний результат під час застосування Закону про кримінальну відповідальність.

Перелік використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>
3. Разенкова М. П'ятирічна українка стала жертвою жорстокого ритуалу. Дата публікації 13.09.2017. URL: <https://vesti.ua/mir/256273-pjatiletnjaja-ukrainka-stala-zhertvoj-zhestokoho-rituala> (дата звернення 30.09.2023).
4. Female genital mutilation: World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>. (Дата звернення 30.09.2023).
5. Васильєв А.А., Юртаєва К.В. Реалізація положень Стамбульської конвенції в законодавстві України про кримінальну відповідальність: системно-правовий аналіз внесених змін і доповнень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 279-284.

---

6. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. Станом на 14.09.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>. (дата звернення 30.09.2023).

7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 30.09.2023).

І. М. ПРОЦЕНКО

старша наукова співробітниця
відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави та права імені В.М. Корецького НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ВИПЛАТИ ПЕНСІЙ ГРОМАДЯНАМ УКРАЇНИ, ЯКІ ПОСТІЙНО ПРОЖИВАЮТЬ ЗА КОРДОНОМ

У пенсійному законодавстві України, основу якого, окрім Конституції України, становлять ЗУ «Про пенсійне забезпечення» 1991 року¹ (далі — Закон 1991) та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» 2003 року² (далі — Закон 2003), передбачені спеціальні правила призначення і виплати пенсій громадянам України, які проживають за кордоном. Так, у ст. 1 Закону 1991 міститься ключове правило пенсійного забезпечення цієї категорії громадян, згідно з яким воно ґрунтується на основі договорів (угод) з іншими державами й положення цих договорів (угод) мають переважну силу щодо положень Закону 1991 (ч. 3 та 4 ст. 1). Отже, міжнародним договором України може бути запроваджено інше правове регулювання пенсійного забезпечення громадян України, що проживають на території іноземної держави, з якою укладено договір. Варто зазначити, що це положення хоча й відповідає принципам права міжнародних договорів, однак його наявність в окреслених нормативних актах спричинило спір, що став предметом розгляду Конституційного суду України (далі — КСУ).

Справа в тому, що у реч. 2 ч. 1 ст. 51 Закону 2003 зазначалось, що виплата пенсій громадянам України за кордоном буде здійсню-

---

ватися тільки у тому випадку, якщо це передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (далі — ВРУ). Цілком справедливо, що це положення, а також п. 2 ч. 1 ст. 49 Закону 2003, КСУ визнав такими, що суперечать приписам Конституції. Суд аргументував свою позицію тим, що відповідно «правової, соціальної природи пенсій право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов'язана гарантувати це право, незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія, — в Україні чи за її межами»³. До того ж, КСУ «звернув увагу ВРУ на необхідність приведення у відповідність до Конституції України положень інших законів, що регламентують виплату пенсій пенсіонерам, які постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного договору»³.

Варто зазначити, що ВРУ виконала це доручення доволі формально й тому нині не втратили чинності дискримінаційні положення, передбачені ст. 92 Закону 1991. Так, згідно з ними: громадянам, які виїхали на постійне проживання за кордон, пенсії не призначаються (ч. 1); у період перебування пенсіонера за кордоном виплачуватимуться тільки пенсії, призначені внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання (реч. 2 ч. 2, а також ч. 3 ст. 92 Закону 1991). Окрім цього, продовжує діяти Постанова Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) від 06.04.1993 № 258 «Про порядок переведення пенсій громадянам, які виїхали на постійне проживання до інших країн»⁴, що передбачає порядок переведення за кордон тільки пенсій, призначених внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. Щоправда, ухвалена на підставі ст. 92 Закону 1991 та згаданої Постанови КМУ № 258 «Інструкція про порядок переказування пенсій громадянам, які виїхали за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які проживають в Україні», затверджена Постановою Правління Пенсійного фонду України від 23.04.1999 № 4-5⁵ вже встановлює порядок переказування пенсій всіх видів за кордон, незалежно від наявності міжнародного договору між Україною та відповідною іноземною державою. Отже, тільки на рівні відомчого підзаконного норма-

---

тивно-правового акту враховано вимогу Парламенту України. Однак практика судів України свідчить, що в ситуаціях, пов'язаних із виплатою пенсій громадянам України, що постійно проживають за кордоном, органи Пенсійного фонду України продовжують вдаватися до дискримінаційних заходів. У зв'язку з цим, Верховний Суд у низці рішень, винесених у пов'язаних з такими ситуаціями справах, висловив правову позицію, згідно з якою, проживаючи за кордоном, громадянин України «має такі самі конституційні права, як й інші громадяни України, оскільки Конституція України та пенсійне законодавство України не допускають обмеження права на соціальний захист, зокрема права на отримання пенсії за ознакою місця проживання»⁶.

Зі свого боку наголосимо, що положення, аналогічні названим статтям Законів 1991 р. та 2003 р., не варто класти в основу пенсійного законодавства ще й тому, що вони не відповідають основоположним актам міжнародного права прав людини, зокрема ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., яка передбачає зобов'язання держави визнавати право кожної людини на соціальне забезпечення⁷. Тим паче, що згідно з підготовленим Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав Зауважень загального порядку № 20 «Недискримінація економічних, соціальних та культурних прав (п. 2 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права)» 2009 р., «забезпечення закріплених в Пакті прав не повинно залежати від нинішнього чи попереднього місця проживання людини чи визначатися ним»⁸.

Додамо, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) також дотримується позиції: «якщо держава вирішить створити програму для надання матеріальної допомоги, вона має зробити це у спосіб, відповідний статті 14 (йдеться про відповідну статтю Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ), яка передбачає заборону дискримінації — прим. І. П.)»⁹. До того ж, ґрунтуючись на цьому та інших аргументах, ЄСПЛ визнав порушення статті 14 ЄКПЛ у поєднанні зі ст. 1 її Першого протоколу у Справі «Пічкур проти України», яка стосувалася припинення виплати пенсії громадянину України на тій підставі, що

він постійно проживає за кордоном. У Рішенні у цій справі Суд, з-поміж іншого, наголосив, що «підвищення мобільності населення, більш високі рівні міжнародного співробітництва та інтеграції, а також розвиток банківського обслуговування та інформаційних технологій більше не виправдовують здебільшого технічних обмежень щодо осіб, які отримують соціальні виплати, проживаючи за кордоном, що могли вважатися розумними на початку 1950-их років...» (п. 53)¹⁰.

Водночас, на практиці, громадяни України, які постійно проживають за кордоном, однак залишили майно чи близьких родичів в Україні, оминають і не виконують більшість із зазначених законодавчих положень, завдяки передбаченій ч. 1 ст. 47 Закону 2003 можливості отримувати пенсії в установах банків. Звісно, цей порядок отримання пенсії є зручним для пенсіонерів, які проживають за кордоном, оскільки вони можуть одержувати пенсію тоді, коли відвідують Україну, та, навіть більше, розплачуватися за кордоном тією банківською платіжною картою, на яку нараховується пенсія, якщо умови відповідного банку дають таку змогу. З розвитком же інтернет-банкінгу пенсіонери отримали навіть можливість швидкого переказу пенсії з платіжної карти, на яку її було нараховано, на будь-яку іншу банківську карту.

Однак, законодавцем було передбачено одне обмежувальне правило, орієнтоване, на наш погляд, на недопущення нарахування пенсій померлим особам, особливо, якщо їх смерть сталася за кордоном, про що органи Пенсійного фонду могли бути непоінформовані (наприклад, якщо померла особа була самотньою та не мала спадкоємців). Так, у разі неотримання пенсіонером пенсії протягом шести місяців підряд, її виплата припинялася за рішенням або відповідних територіальних органів Пенсійного фонду, або суду (п. 4 ч. 1 ст. 49 Закону 2003), щоправда з можливістю її відновлення, після з'ясування всіх обставин. Для контролю отримання пенсії, що нараховувалася саме на банківську картку, у 2020 році КМУ запровадив механізм фізичної ідентифікації та верифікації особи. Так, затвердженим Постановою КМУ від 30.08.1999 р. Порядком виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках¹¹, встановлено три підстави реалізації цього механізму: 1) строк

дії платіжної картки, за допомогою якої отримується пенсія, має перевищувати один рік; 2) не проведення протягом року особисто пенсіонером видаткових операцій за цією платіжною картою; 3) не проведення протягом року фізичної ідентифікації особи самим банком (п. 17). Очевидно, що окреслений механізм мав сприяти бодай частковому запобіганню нарахування пенсій померлим особам. Проте наразі він істотно заважає пенсіонерам, що працюють, накопичувати пенсію на банківському рахунку. До того ж, він ніяк не долає іншу проблему: отримання пенсій родичами тих пенсіонерів, які проживали за кордоном, однак вже померли; для цих шахраїв головне регулярно проводити операції з картою.

Варто наголосити, що правила реалізації механізму фізичної ідентифікації, ймовірно, незабаром закріпляться у Законі України, адже 03.07.2023 у Верховній раді України зареєстрували Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України № 9453¹², що вже пройшов перше читання 24.08.2023 та взятий за основу.

Хоча питання ідентифікації виходить за межі предмету, окресленого в назві Проекту Закону, йому приділено достатньо багато уваги. Так, передбачається включення до Закону 2003 визначення поняття «фізична ідентифікація», якій, відповідно до майбутньої ст. 47¹, мають підлягати до 31 грудня кожного року пенсіонери, які тимчасово проживають за кордоном, а непроходження фізичної ідентифікації розглядається як одна з підстав припинення виплати пенсії. Фізична ідентифікація може проводитися: 1) в органах Пенсійного фонду України; 2) онлайн в електронному кабінеті на вебпорталі електронних послуг цього Фонду; 3) шляхом посвідчення консулом місця проживання. Отже, у разі набуття чинності цього законопроекту, якщо громадяни України, які постійно проживають за кордоном та отримують пенсію, нараховану на банківську картку, підпадуть під необхідність проходження фізичної ідентифікації, вони зможуть здійснити це онлайн, через електронний кабінет на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду України. Найголовніше — авторизуватися на електронному ресурсі «Дія», аби послуговуватися віддаленим кваліфікованим електронним підписом «Дія.Підпис».

Перелік використаних джерел

1. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 07.10.2009 р. № 25-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text>
4. Порядок переведення пенсій громадянам, які виїхали на постійне проживання до інших країн: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1993 № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-93-%D0%BF#Text>
5. Інструкція про порядок переказування пенсій громадянам, які виїхали за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які проживають в Україні: затв. Постановою Правління Пенсійного фонду України від 23.04.1999 № 4-5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-99#Text>
6. Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 (справа № 607/6805/17-а). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264208>
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
8. Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights): General comment No. 20 on the 2 July 2009, № E/C.12/GC/20. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2FGC%2F20&Lang=ru
9. «Stec та інші проти Сполученого Королівства», №№ 65731/01 та 65900/01, ухвала щодо прийнятності від 06.07.2005, § 55. URL: <https://rm.coe.int/11-stec-and-others-v-the-united-kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a>
10. «Pichkur проти України», № 10441/06, рішення від 07.11.2013 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/27/20230627105747-71.pdf>
11. Порядок виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text>
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України: Проект Закону від 03.07.2023, № 9453. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42235>

Я. А. ПАВКО

кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця
відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Діти є однією з найбільш соціально вразливих груп під час міжнародних збройних конфліктів та війн, які потребують особливого правового захисту. За час російсько-української війни було порушено абсолютно всі права дитини, закріплені в міжнародно-правових актах та національному законодавстві нашої держави. Так, йдеться про право на життя, право бути зі сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, право на турботу і захист та ін. Вербування й використання дітей, їхнє вбивство та каліцтво, сексуальне насильство скоєне щодо них, напади на школи й лікарні, викрадення дітей, відмова в гуманітарному доступі — не повний перелік злочинних дій російських загарбників щодо дітей в Україні, за які рф має відповісти повністю.

За останніми офіційними даними Офісу Генерального прокурора України понад 1618 дітей постраждали з початку повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави. Серед них загинуло 503 дитини та 1115 отримали поранення різного рівня тяжкості¹. До того ж, майже 20 тисяч дітей примусово депортували до рф, хоча насправді їхня кількість набагато вища. З них понад чотири тисячі дітей залишилися сиротами або позбавленими батьківського піклування. За словами Постійного представника України при ООН С. Кислиці, війна рф проти України вплинула на життя майже 7,5 млн дітей, дві третини з яких є внутрішніми переселенцями або біженцями².

У першому важливому документі в сфері захисту прав людини — Загальній декларації прав людини 1948 р. — зазначено, що всі діти, народжені в шлюбі або поза ним, мають користуватися однаковим соціальним захистом (п. 2 ст. 25)³. Згідно з принципом 8 Де-

---

кларації прав дитини 1959 р. дитина повинна за всіх обставин бути серед тих, хто першим одержує захист і допомогу⁴.

Нині основним міжнародним договором, який регулює широкий спектр питань, пов'язаних зі захистом прав дитини, слід вважати Конвенцію про права дитини 1989 р., яку Україна ратифікувала 27 лютого 1991 р. Так, ст. 38 вищевказаного міжнародно-правового акту спрямована на захист дітей в умовах збройних конфліктів. Відповідно до неї, держави зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, які застосовуються під час збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання (п. 1), а також вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними (п. 4).

Доцільно звернути увагу, що ст. 38 також встановлює обов'язок держав вживати всіх можливих заходів стосовно недопущення безпосередньої участі у воєнних діях осіб, які не досягли 15-річного віку (п. 2), та утримання від їх призову на службу до збройних сил (п. 3)⁵. Зі свого боку, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 р., який Україна ратифікувала 23 червня 2004 р., підвищує віковий ценз до 18 років. Згідно з протоколом військовослужбовці збройних сил держав, які не досягли 18-річного віку, не повинні брати прямої участі у військових діях (ст. 1) та не підлягати обов'язковому призову до збройних сил (ст. 2).

Водночас держави-учасниці, які допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил осіб, що не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які щонайменше забезпечують, аби: а) цей призов мав добровільний характер; б) цей призов проводився з усвідомленої згоди батьків або законних опікунів цієї особи; в) такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням цієї військової служби; г) такі особи подавали достовірні свідчення свого віку до їхнього прийняття на національну військову службу (п. 3 ст. 3)⁶.

Варто зазначити, що примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах визнано як найгіршу форму дитячої праці на підставі ст. 3 (а) Конвенції МОП №182

про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дискримінації 1999 року⁷.

До того ж, у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р. поняття воєнних злочинів відповідно до ст. 8 (б) (xxvi) охоплює набір або вербування дітей віком до 15 років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях⁸.

Зауважимо, що під час російсько-української війни дітей слід розглядати як частину цивільного населення, яке потрапляє під дію норм і принципів міжнародного гуманітарного права, а саме: Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та I Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. Ці міжнародні договори не виокремлюють дітей в окрему категорію осіб, але засвідчують необхідність їх особливого захисту в умовах воєнних дій. На дітей поширюються положення щодо загального захисту цивільних осіб від наслідків воєнних дій згідно зі ст. 13-34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та ст. 48-51 I Додаткового протоколу 1977 р. До того ж, I Додатковий протокол 1977 р. містить ст. 77 «Заходи для захисту дітей», яка передбачає заходи захисту дітей під час воєнних дій: 1) забезпечення захисту дітей від будь-якого роду непристойних посягань; сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини (п. 1); 2) вжиття сторонами, що перебувають у конфлікті, усіх практично можливих заходів, аби діти, які не досягли 15 років, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, та утримання від їх вербування у свої збройні сили (п. 2); 3) під час вербування з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, надання переваги сторонами, що перебувають у конфлікті, особам старшого віку (п. 2); 4) у виключних випадках, всупереч п. 2 цієї статті, користування дітьми, які не досягли 15-річного віку, але, які беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, особливим захистом, що надається цією статтею, незалежно від того, чи є вони військовополоненими чи ні (п. 3); 5) у разі арешту, затримання чи інтернування з причин,

---

пов'язаних зі збройним конфліктом, утримання дітей у приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, крім тих випадків, коли сім'ї розміщуються окремо, як це передбачено п. 5 ст. 75 (п. 4); б) невиконання смертного вироку за правопорушення, пов'язане зі збройним конфліктом, щодо осіб, які не досягли 18-річного віку на мить, коли це правопорушення було вчинено (п. 5)⁹.

Доречно наголосити, що 5 липня 2023 на засіданні Ради Безпеки ООН Генеральний секретар ООН презентував доповідь «Діти та збройні конфлікти» за 2022 рік, у якій окремий розділ присвячений порушенням прав дітей під час російсько-української війни. Доповідь зазнала суттєвої критики, оскільки не висвітлювала реальний стан поведінки російських загарбників з українськими дітьми. У цьому документі також не вказуються всі серйозні порушення прав дітей в умовах повномасштабного вторгнення на територію України та здійснена спроба оминати участь військових рф у вчиненні міжнародних злочинів. У доповіді не згадується про використання рф забронених методів і засобів ведення воєнних дій, що спричинили вбивства та каліцтва дітей. Не йдеться і про масовий характер примусового переміщення українських дітей на територію рф та не лунає заклик щодо припинення їхнього вивезення. Не згадуються й ті українські діти, яких вже передали на всиновлення до російських сімей і заходи стосовно забезпечення їхнього повернення в Україну, зокрема, дітей-сиріт, які не мають родичів в Україні, а їхнім опікуном є держава¹⁰.

До речі, 18 серпня 2023 р. Україна та ООН підписали спільний превентивний план щодо запобігання та припинення грубих порушень прав дітей в умовах збройної агресії рф проти нашої держави, який є вагомим кроком на шляху до порятунку українських дітей від російських загарбників¹¹. Саме тому варто зазначити, що в Україні розробили план дій Bring Kids Back UA, спрямований на повернення всіх незаконно депортованих дітей та забезпечення їхніх прав, а також створено Центр захисту прав дитини, що протидіятиме вчиненню російськими військовими злочинів проти українських дітей. Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України, яка функціонує з 8 вересня 2022 р. на підставі Указу Президента України № 568, займається узгодженням цього плану¹². 17 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив

Постанову №302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану», згідно з якою штаб визначатиме шляхи і способи розв’язання проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану та ухвалювати оперативні рішення щодо них¹³. До того ж, 29 вересня 2023 року створено Державну службу у справах дітей для реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення.

Під час російсько-української війни Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики України було запроваджено загальнонаціональну програму «Дитина не сама». Її ініціатором стала Радниця — уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук. У межах програми заплановано надавати допомогу дітям, які втратили батьків, потребують прихистку, загубились або чий права порушуються під час війни. На сайті програми опублікована актуальна інформація з підтримки та піклування про дітей в умовах збройної агресії рф проти нашої держави¹⁴.

Варто нагадати, що Рада Європи працює над проектом «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період в Україні», термін виконання якого становить 31 грудня 2024 р., у межах Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, Відновлення і Реконструкція» на 2023—2026 рр.

Отже, захист прав українських дітей в умовах збройної агресії рф проти нашої держави здійснюється на підставі міжнародно-правових актів, серед яких чільне місце займають Конвенція ООН про права дитини 1989 року та Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року з I Додатковим протоколом, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. Безумовно, наявні механізми правового захисту дітей під час збройних конфліктів в цілому не є досконалими, оскільки не охоплюють усіх нагальних питань, які вимагають термінового вирішення. Діти як частина цивільного населення користуються загальним захистом від наслідків воєнних дій. Водночас вони, будучи однією з основних соціально вразливих груп, потребують й особливого та спеціального захисту в умовах війни. Під час повно-

---

масштабного вторгнення РФ на територію України наші діти зазнали грубих порушень щодо власних прав, за які держава-агресор має відповідати. Саме тому за підтримки міжнародних партнерів Україна намагається зробити усе можливе, аби протидіяти вчиненню російськими загарбниками злочинів проти дітей та забезпечити належний рівень їх правового захисту.

Перелік використаних джерел

1. В Україні зросла кількість загиблих та постраждалих внаслідок війни дітей. 20.09.2023. URL: <https://suspilne.media/554565-v-ukraini-zrosla-kilkist-zagiblih-ta-postrazhdalih-vnaslidok-vijni-> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Офіційні дані ООН про постраждалих українських дітей є лише вершиною айсберга — представниця Британії при ООН. 05.06.2023. URL: <https://www.holosameryku.com/a/dani-oon-pro-postrazhdalyh-ukrajinskyh-ditej-ce-lyshe-vershyna-ajsberha/7168409.html> (дата звернення: 05.10.2023).

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.10.2023).

4. Декларація прав дитини від 20.11.1959 р. URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=331> (дата звернення: 01.10.2023).

5. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 01.10.2023).

6. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 01.10.2023).

7. Конвенція МОП №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 02.10.2023).

8. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.10.2023).

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 04.10.2023).

10. З широко заплюшеними очима: злочини Росії проти українських дітей у новій доповіді Генерального Секретаря ООН. 31.07.2023. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_uaSam/567838_z_shiroko_zaplyushchenimi_ochima_zlochyni.html (дата звернення: 04.10.2023).

11. Україна та ООН підписали спільний превентивний план щодо запобігання та припинення грубих порушень прав дітей в умовах збройної агре-

---

ції Росії. 18.08. 2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ta-oon-pidpisali-spilnij-preventivnij-plan-shodo-za-84953> (дата звернення: 05.10.2023).

12. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей Bring Kids Back UA та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. 31.05.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261> (дата звернення: 05.10.2023).

13. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.10.2023).

14. Проєкти ЮНІСЕФ для підтримки дітей і батьків. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/current-projects-parenting> (дата звернення: 05.10.2023).

М. Г. ПОЛІЩУК

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права
Міжрегіональної Академії управління персоналом
Дніпровського інституту

ПРАКТИКА НАДАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про психіатричну допомогу» психіатрична допомога — це комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах і в порядку, встановлених цим та іншими законами України, профілактику, діагностика психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медико-психологічна реабілітація осіб з психічними розладами, зокрема внаслідок вживання психоактивних речовин³.

Особа злочинця з психічними розладами — особа, яка має порушення психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня і не виключають осудності, але тягнуть за собою особистісні зміни і можуть призвести до відхилень у поведінці, а також ускладнюють соціальну адаптацію цієї особи, знижують її здатність керувати своїми діями, і яка характеризується специфічною сукупністю соці-

---

ально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та соціально-психологічних ознак¹.

Виходячи з окресленого вище поняття особистості злочинця, остання включає весь комплекс соціально-демографічних, психосоціальних та індивідуально-психологічних характеристик, які певним чином корелюють із злочинною поведінкою та характеризують її суспільну небезпеку.

Варто зазначити, що значно зросла кількість злочинів, вчинених особами з психічними розладами. Ймовірно причиною є те, що в центрі обставин, які окреслюють злочинну поведінку особи, перебуває особистість злочинця або злочинниці, його/її психофізіологічні особливості та різноманітні психічні вади, які сильно впливають на вибір поведінки особи².

Дослідники зазначають про високу поширеність (від 30 % до 40 %) психічних розладів серед жорстоких злочинців. До них належать усі порушення психоактивності, які не досягають рівня психозу і не виключають причини, але спричиняють індивідуальні зміни, а отже, поведінкові відхилення. До цих аномалій належать психози, розумова відсталість, епілепсія, шизофренія в стадії ремісії, наслідки черепно-мозкових травм, органічні захворювання головного мозку, судинні захворювання з психічними змінами, хронічний алкоголізм, наркоманія та інші психічні розлади. Більшість перелічених розладів є прикордонними психічними станами між психічним здоров'ям і хворобою (це неврози, психози, окремі форми реактивних станів тощо)⁶.

Варто зазначити, що збереження та зміцнення психічного здоров'я є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. Примусові заходи медичного характеру як специфічні заходи соціального захисту, спрямовані на захист людей від суспільно небезпечних діянь з боку осіб, які страждають на психічний розлад, а також усунення зазначеної небезпеки шляхом ефективного лікування таких людей.

Принципового значення, наголошують фахівці, набуває на сьогодні реформування наявної у державі системи надання психіатричної допомоги з метою підвищення її ефективності та наближення до демократичних зразків, що діють у розвинутих країнах

світу. Добровільність — принцип «інформованої згоди» — та наявність медичних показань стають вирішальними чинниками систем надання психіатричної допомоги.

Встановлені національним законодавством заходи та порядок надання психіатричної допомоги у примусовому порядку передусім мають відповідати загально визнаним міжнародним нормам і стандартам у сфері надання психіатричної допомоги, зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 р. № 46/119 щодо принципів захисту осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги; положень та поглядів Всесвітньої психіатричної асоціації про права і юридичний захист психічно хворих, прийнятих Генеральною Асамблеєю ВПА на VIII Всесвітньому конгресі з психіатрії 17 жовтня 1989 року в Афінах; Конвенції про передачу осіб, які страждають психічними розладами, для проведення примусового лікування, яка підписана 28 березня 1997 р. та ратифікована Україною із застереженнями 11 січня 2000 р. Будь-яке примусове втручання в життя людини, обмеження її свободи та особистої недоторканності шляхом надання психіатричної допомоги в примусовому порядку є грубим порушенням прав людини та основних прав пацієнта, тому для цього втручання необхідні особливі підстави, чітко визначені критерії та встановлені гарантії захисту прав людини, до якої застосовуються відповідні примусові заходи³. Лікування та госпіталізація не можуть проводитися проти волі пацієнта, якщо тільки пацієнт не страждає серйозним психічним розладом. Діагноз потрібно встановити відповідно до міжнародно ухвалених медичних стандартів, а лікарі мають діяти зі дотриманням канонів медичної науки. Серйозність психічного захворювання та шкоди, яку пацієнт/пацієнтка може спричинити собі та людей, які його/її оточують, мають бути встановлені відповідно до визначення у національному законодавстві. Остаточне рішення про госпіталізацію пацієнта у примусовому порядку може ухвалювати тільки суд або компетентні незалежні органи, передбачені законом, і тільки після відповідних належних слухань⁷. Пацієнти повинні повністю інформуватися про своє лікування та права, а також вони мають повне право на оскарження та особисто бути присутнім на слуханні в суді чи іншому компетентному органі.

Психіатричний огляд проводиться лікарем-психіатром для з'ясування наявності у особи психічного розладу, чи потребує особа психіатричної допомоги, визначення виду та порядку надання цієї допомоги. Право на медичну допомогу є одним із особистих немайнових прав, які захищають природне існування людини. Застосування заходів медичного характеру є втручанням у життя людини, яке суттєво впливає на її права, тому закон апелює до того, що право на оскарження має бути обмежене обмеженим колом осіб. Перелік осіб, які звертаються до суду з клопотанням про примусове психіатричне лікування, є вичерпним і не потребує розширеного пояснення⁹. Водночас варто наголосити, що види обов'язкової психіатричної допомоги та лікування, передбачені законом, застосовуються рішенням суду. До психіатричних закладів законом належать психоневрологічні, наркологічні чи інші спеціалізовані заклади, центри, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги, а саме: лікарняні багатoproфільні заклади — Українська психіатрична лікарня з інтенсивним наглядом; лікарняні однопрофільні заклади — психіатричні лікарні, психіатричні диспансери, психоневрологічні лікарні. Офіційний представник психіатричного закладу є керівник цього закладу.

Відповідно до закону підставами для проведення психіатричного огляду особи без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника є відомості щодо можливості обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Під усвідомленою згодою відповідно до ст. 1 Закону розуміється згода, вільно висловлена особою, здатною зрозуміти інформацію, що надається доступним способом, про характер її психічного розладу та прогноз його можливого розвитку, мету, порядок та тривалість надання психіатричної допомоги, методи діагностики, лікування та лікарські засоби, що можуть застосовуватися в процесі надання психіатричної допомоги, їхні побічні ефекти та альтернативні методи лікування⁹.

Підставою для надання амбулаторної психіатричної допомоги без усвідомленої згоди особи або її законного представника може бути

встановлення в неї тяжкого психіатричного розладу, тож вона може завдавати значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психіатричного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги.

Тяжкий психіатричний розлад передбачає розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати навколишню реальність, свій психічний стан і поведінку. Діагноз психічного розладу встановлюється відповідно до загальноновизнаних міжнародних стандартів діагностики та Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті, ухвалених Міністерством охорони здоров'я України для застосування в Україні. Діагноз психічного розладу не може базуватися на незгоді особи з наявними в суспільстві політичними, моральними, правовими, релігійними, культурними цінностями або на будь-яких інших підставах, безпосередньо не пов'язаних із станом її психічного здоров'я⁸.

Основою організації психіатричного амбулаторного лікування осіб з психічними розладами (дорослих та дітей) є аптечний підхід до надання медичних послуг. Один з основних напрямів охорони здоров'я передбачає аптечне надання хворим із психічними розладами і станом, тобто профілактика.

Перелік використаних джерел

1. С. М. Лозова. Особливості вивчення особистості злочинця з психічними аномаліями в процесі розслідування згвалтування. 2015. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/390/osoblivosti_vivchennya_osobistosti_zlochincya_z_psihichnimi_anomaliyami_v_procesi_rozsliduvannya_z_valtuvannya.pdf?sequence

2. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 19, ст.143. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/5452EEC5460BA531C2257B33004E9F68](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/5452EEC5460BA531C2257B33004E9F68)

4. Закон України «Про психіатричну допомогу». URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

5. Цивільний процесуальний кодекс України (статті 339—342).

6. Окреме провадження в Україні, Навчальний посібник, 2016 р. Розділ 5 Розгляд справ про примусове здійснення певних правових дій. URL : <http://mego.info/>

---

7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385.
URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/236286__680428

8. Цивільний процесуальний кодекс стаття 340-341. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

9. Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. Стаття 279. Підсудність (Верховна Рада). URL : <https://i.factor.ua/ukr/law-60/section-426/article-18299/>

Г. А. ТРУНОВА

кандидатка юридичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

КАТЕГОРІЯ «ВРАЗЛИВІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Згідно з положеннями ЗУ «Про соціальні послуги» вразливі групи населення — це особи / сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників. Водночас складні життєві обставини визначаються у Законі як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа / сім'я не може подолати самостійно.

Чинниками, що можуть зумовити складні життєві обставини є: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою,

---

бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Відповідно до Стратегії подолання бідності затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р наявні в Україні інфраструктурні проблеми визначають специфіку бідності за умовами життя. У зв'язку з цим найбільш вразливим до бідності та соціального відчуження є сільське населення: 45,7 % домогосподарств потерпають через відсутність закладів, які надають побутові послуги; 41,8 % — через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами екстреної медичної допомоги; 28,5 % — через відсутність поблизу закладів охорони здоров'я; кожне четверте домогосподарство — через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з населеним пунктом із більш розвиненою інфраструктурою; понад 50 % — через неможливість забезпечення елементарних побутових зручностей у помешканні.

Також згідно зі Стратегією система соціальної підтримки вразливих верств населення потребує удосконалення у частині посилення її впливу на зменшення масштабу бідності. Програмами соціальної підтримки охоплено 58,3 % бідного населення, при цьому лише 41 % коштів соціальних програм (без урахування житлових субсидій) використано на задоволення потреб такого населення. Водночас серед отримувачів усіх видів соціальної підтримки лише 25 % належало до бідного населення. При цьому найбільш вразливою до бідності соціально-демографічною групою є діти до 18 років (рівень бідності — 29,9 %). Рівень бідності у сім'ях з дітьми становить 29,3 %, у багатодітних сім'ях — 50,8 %, у сім'ях, де є діти та непрацюючі дорослі особи, — 36 %. Традиційно до груп з підвищеним ризиком соціального відчуження в більшості країн належать ВІЛ-інфіковані, хворі на СНІД, туберкульоз, особи, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, бездомні особи, представники національних меншин.

Зауважимо, що кризові явища, зокрема період пандемії Covid-19 та військова агресія рф проти України продемонстрували крихкість стабільності відносно благополучних категорій населення та їх вразливість. Людина не готова самостійно побороти масштабні виклики і не повинна цього робити.

Попередження бідності, недопущення соціального відчуження населення, забезпечення прав і свобод людини, створення гідних умов її існування є основними завданнями соціальної держави та відображає її соціальну політику. Зі свого боку соціальне забезпечення є основним державним інструментом вирішення проблеми бідності як одного з основних соціальних ризиків, що погіршує матеріальне становище людини і загрожує реалізації основних людських прав.

Сучасні стандарти протидії бідності закріплені ключовими міжнародними нормативно-правовими актами у сфері прав людини. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (стаття 22). Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини (ч. 1 ст. 25).

На основі аналізу норм ст. 22 та ч. 1 ст. 25 Загальної декларації прав людини 1948 р. можна зауважити: кожна людини має право на гідний життєвий рівень; гідний життєвий рівень повинен забезпечувати підтримку здоров'я і добробуту людини та її сім'ї; гідний життєвий рівень залежить від економічних ресурсів країни; гідні умови життя (їжа, одяг, житло, медичний догляд, необхідне соціальне обслуговування) повинні визначатися відповідно до системи державних соціальних стандартів, які і визначають рівень «необхідного».

Відповідно до ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. передбачено право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя.

Відповідно до Рекомендації МОП № 202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту 2012 р. соціальне забез-

---

печення є важливим засобом запобігання і скорочення масштабів бідності, нерівності, соціальної ізоляції та соціальної незахищеності, сприяння рівним можливостям, гендерній та расовій рівності, а також стимулювання процесу переходу від зайнятості в неформальному секторі до зайнятості в формальній економіці. До того ж згідно з нормами зазначеної Рекомендації мінімальні рівні соціального захисту — це встановлена на національному рівні система основних соціальних гарантій, які забезпечують захист, спрямована на запобігання або скорочення масштабів бідності, незахищеності та соціальної ізоляції.

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. у ст. 30 (ратифікована Україною) закріплює право на захист від бідності та соціального відчуження, водночас визначаючи подолання бідності. Так, цьому сприяє вжиття заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги, а також перегляду цих заходів, аби коригувати у разі потреби.

Бідність та соціальне відчуження є багатовимірними поняттями. Визначення бідності, прийняте у Європейському Союзі, вперше погоджено Європейською радою ще в 1975 році. Так, бідними вважаються особи, чиї доходи і ресурси обмежені настільки, що це не дає змогу їм вести мінімально прийнятний спосіб життя у суспільстві, членами якого вони є. Унаслідок бідності вони можуть відчувати велику кількість обмежень, що проявляються у безробітті, низьких доходах, поганих умовах проживання, недостатньому рівні медичного обслуговування і бар'єрах для безперервної освіти, культури, спорту й відпочинку. Ці люди часто виключені й ізольовані від участі в тих видах діяльності (економічної, соціальної та культурної), які є нормою для інших людей, тож їхній доступ до фундаментальних прав може обмежуватися¹.

Соціальне відчуження передбачає обмежену можливість особи повноцінно брати участь у житті суспільства. Зазначені обмеження обумовлюються фізичними характеристиками, обмеженням доступом до матеріальних та/або соціальних ресурсів, проблемами

зі здоров'ям, нерівністю між поколіннями, відмовою у правах або іншими факторами².

Соціальний ризик бідності в системі соціального захисту населення мінімізується завдяки системі адресних державних соціальних допомог малозабезпеченим громадянам та розвинутих рівнем соціального обслуговування населення.

Є тісний зв'язок між бідністю і правами людини, адже бідність може бути як причиною, так і наслідком порушень прав людини, а це означає, що не тільки невиконання прав людини може призвести до бідності, яка може спричинити ще більше порушення прав людини³. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що відсутність достатніх фінансових ресурсів держави не виправдовує порушення права людини на достатній життєвий рівень (well-being)⁴.

Проблема подолання бідності та соціальний захист вразливих груп населення лежить також у площині забезпечення гідної праці, зокрема, у стабільності трудових відносин, підвищенні рівня зайнятості та дієвій співпраці соціальних партнерів.

Перелік використаних джерел

1. The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements. United Nations. Economic Commission for Europe. Conference of European Statisticians. 2013. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP_25_Eurostat_D_En.pdf

2. In-depth review of measuring social exclusion. Economic Commission for Europe. Conference of European Statisticians. 2018. URL: https://unece.org/DAM/stats/documents/ece/ces/2018/CES_18_E_Agenda_item_12_Social_exclusion.pdf

3. «КОМПАС»: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді. Рада Європи. 2012. URL: http://humra.org/wp-content/uploads/2016/03/compass_UA.pdf

4. Tulkens Françoise. The European Convention on Human Rights and the Economic Crisis: The Issue of Poverty. EUI Working Paper AEL 2013/8. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/28099/AEL_2013_08.pdf?sequence=1&isAllowed=y

---

Є. С. ГНЕДИК

кандидат юридичних наук,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
молодший науковий співробітник

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЛІКУВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ НЕІДЕНТИФІКОВАНИХ ОСІБ

Від 2014 року Україна перебуває в стані неоголошеної війни. Частину території незаконно анексовано та тимчасово окуповано російською федерацією, на решті території України ведеться повномасштабна війна. Початок повномасштабних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили різке зростання кількості людей, які вимушено покинули свої домівки та переїхали до інших міст (областей). Нині кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні досягає 4,9 млн осіб¹.

Це спричинило непланове навантаження на медичну систему України. Українські лікарні не розраховували на різке збільшення кількості пацієнтів.

До того ж, нині перед українською медициною постали з нові виклики. Певна кількість з цих 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб вимушена тікати зі своїх домівок під звуки обстрілів, а їхні будинки часом зовсім зруйновано, тож ці люди не мають із собою жодних документів для ідентифікування особи. Більшість з них відновлює документи, але ця процедура вимагає певного часу, який для хворих людей може коштувати життя.

Відповідно до ст. 4 ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», держава гарантує громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, повну оплату коштом державного бюджету необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних із наданням: екстреної медичної допомоги; первинної медичної допомоги; спеціалізованої медичної допомоги; паліа-

---

тивної медичної допомоги; реабілітації у сфері охорони здоров'я; медичної допомоги дітям до 16 років; медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами². Очевидно, що ці положення не розповсюджуються на людей, які з певних причин не можуть підтвердити громадянство або законність перебування на території України.

Пункт 31 Постанови КМУ про «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я»³ встановлює, що для надання або отримання медичних послуг, лікарських засобів та медичних виробів за програмою медичних гарантій користувачі зобов'язані зареєструватися у відповідних реєстрах. Водночас у п. 35 цієї ж Постанови зазначається, що під час реєстрації повинно бути однозначно встановлено (ідентифіковано) особу користувача.

Натомість, особи що втратили свої документи, не мають доступу до безоплатної медичної допомоги. Ця категорія пацієнтів унаслідок колізій у законодавстві не може отримати кваліфіковану медичну допомогу в необхідному їм обсязі, що порушує їх законні права.

Найбільш гостро це питання постає у хворих із такими інфекційними хворобами, як ВІЛ/СНІД, вірусні гепатити В і С, туберкульоз. До того ж, пацієнти, які живуть із цими інфекціями, потребують кваліфікованої, а в частині діагнозів (зокрема, при ВІЛ/СНІД) — позитивної медичної допомоги. З позицій громадського здоров'я така допомога має надаватися якомога швидше після встановлення діагнозу, адже за відсутності необхідного лікування не відбувається необхідного пригнічення (елімінації) інфекції і збудник може передаватися іншим людям.

Відповідно до ст 3 ЗУ «Про екстрену медичну допомогу»⁴, на території України кожен її громадянин та будь-яка інша особа мають право на безоплатну, доступну, своєчасну та якісну екстрену медичну допомогу. Згідно зі ст. 28 ЗУ «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»⁵, особи, які хворіють особливо небезпечними та небезпечними інфекційними хворобами або є носіями збудників цих хвороб, відсторонюються від роботи та іншої діяльності, якщо вона може призвести до поширення цих хвороб, та підлягають медичному нагляду і лікуванню за рахунок держави з виплатою допомоги з коштів соціального страхування в порядку, що встановлюється законодавством.

---

12 січня 2023 року ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»» щодо застосування сучасних підходів до профілактики, тестування і лікування ВІЛ-інфекції відповідно до керівних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я» (введений в дію 05.08.2023) уперше запроваджений універсальний принцип надання безоплатної допомоги з тестування і самотестування з метою виявлення ВІЛ (ст. 10), а також безоплатного медичного обслуговування у зв'язку з ВІЛ-інфекцією та безоплатного забезпечення антиретровірусними препаратами для лікування ВІЛ-інфекції, доконтактної та постконтактної профілактики (ст. 10).

Ще одним важливим кроком на шляху запровадження універсального принципу надання послуг у сфері охорони здоров'я, стало ухвалення 14.07.2023 ЗУ «Про подолання туберкульозу в Україні», що набуде чинності 11.02.2024. Цей принцип запроваджено щодо безоплатного надання послуг з активного та пасивного виявлення туберкульозу і латентної туберкульозної інфекції (ч. 5 п. 1 ст. 9) та медичної допомоги людям, що хворіють на туберкульоз (п. 6 ст. 11). Цей самий Закон передбачає зміни до ч. 2 ст. 4 ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення».

Варто зазначити, що ці позитивні зміни охоплюють лише профілактику і лікування ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, але водночас механізм їх реалізації відсутній, а зміни в законодавство щодо профілактики і лікування туберкульозу наберуть чинності лише з 11.02.2024. До того ж, універсальність надання послуг не розповсюджуються на інші особливо небезпечні інфекційні хвороби, зокрема вірусні гепатити В і С, а також на інші захворювання, за наявності яких пацієнти потребують не лише екстреної медичної допомоги, а й інших видів лікування, відсутність якого створює загрозу для їх життя.

Отже, нині є недопустимий для умов воєнного стану недолік законодавства, коли громадянам та особам, що постійно проживають на території України, гарантовано право на безоплатну медичну допомогу, але водночас обов'язковою умовою отримання цієї допомоги, є наявність документі, що посвідчують особу, інших же способів ідентифікації не передбачено.

Окреслений недолік варто усунути шляхом розповсюдження універсальності надання послуг з лікування особливо небезпечних інфекційних захворювань на всіх людей, які перебувають на території України незалежно від наявності документів, що підтверджують громадянство та (або) законність перебування на території України. Ці послуги мають також надаватися і й у випадках, коли відсутність лікування створює загрозу для життя людини. Щодо ідентифікації пацієнтів, то окрім документів, що посвідчують особу, мають використовуватися інші можливості, наприклад, відбитки пальців.

Перелік використаних джерел

1. За інформацією з офіційного сайту Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII.
3. Про деякі питання електронної системи охорони здоров'я : Постанова Каб. Міністрів України від 25.04.2018 № 411.
4. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI.
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII.

О. Г. ЮШКЕВИЧ

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

НАБУТТЯ СТАТУСУ «ДИТИНА, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

На платформі «Діти війни», яка надає актуальну та зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни російської федерації проти України (загиблі, поранені, зниклі безвісти, депортовані), та тих, кого вдалося розшукати і врятувати, наведено

наступну статистичну інформацію станом на 15 вересня 2023 року: за даними Офісу Генерального прокурора поранено 1123 дітей; за даними Національної поліції України знайдено 17633 дітей; за даними Національного інформаційного бюро повернено 386 дитини; за даними Офісу Генерального прокурора постраждало від сексуального насильства 13 дітей. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо унаслідок активних бойових дій та тимчасової окупації частини території України¹.

ЗУ «Про охорону дитинства»² надає перелік правових статусів, які може мати дитина: «дитина», «дитина-сирота», «діти, позбавлені батьківського піклування», «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», «дитина, розлучена із сім'єю», «безпритульні діти», «дитина з інвалідністю», «дитина-біженець», «дитина, яка потребує додаткового захисту», «діти, які потребують тимчасового захисту», «діти, які мають право на безоплатне або пільгове забезпечення дитячим харчуванням, діти грудного віку та другого року життя, які входять до складу малозабезпечених сімей, діти грудного та раннього віку, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, або з числа внутрішньо переміщених осіб, або дітей з числа осіб, визначених у ст. 10 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Набуття кожного з наведених статусів регламентовано актами міжнародного права та національним законодавством. Не виключенням є статус «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», можливість отримання якого з'явилась у дітей в Україні у 2016 році³. На жаль, це спричинено збройною агресією російською федерацією, що призвела до тимчасової окупації частини території України, а також до того, що на сході, півдні України гинуть, отримують поранення та зазнають різних видів насильства діти внаслідок активних бойових дій.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, — це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або

незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, зокрема в полоні².

Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, визначено Постановою КМУ у квітні 2017 року⁴ (далі — Порядок).

Право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії російської федерації не досягла 18 років (повноліття), і унаслідок: 1) отримали поранення, контузію, каліцтво; 2) зазнали фізичного, сексуального насильства; 3) були викрадені або незаконно вивезені за межі України; 4) залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань; 5) незаконно утримувалися, зокрема в полоні; 6) зазнали психологічного насильства. Наслідками воєнних дій і збройних конфліктів для дитини можуть бути одна, кілька або всі наведені обставини. Під час надання дитині статусу заявником визначається обставина, яка мала найбільший негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини.

Статус надається органом опіки та піклування за задекларованим / зареєстрованим місцем проживання / перебування дитини як внутрішньо переміщеної особи, за місцем звернення, якщо місце проживання / перебування дитини не задеклароване / не зареєстроване або задеклароване / зареєстроване на території, на якій ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованій російською федерацією, або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування. Рішення про надання або відмову в наданні статусу приймається протягом 30 календарних днів з дати реєстрації заяви про надання статусу за результатами розгляду комісії з питань захисту прав дитини поданих документів. Інформація про дитину, якій надано статус, вноситься до банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також інформація про сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів. Досягнення особою повноліття не є підставою для скасування статусу.

Для надання статусу законний представник дитини (батьки, осіб, які їх замінюють, родичі, вітчим, мачуха, представник органу

опіки та піклування, служби у справах дітей за місцем виявлення такої дитини) подають до служби у справах дітей заяву про надання статусу, згоду на обробку персональних даних та засвідчені в установленому порядку копії визначених п. 6 Порядку документів, які відповідають обставинам, передбаченими пунктом 3 (підпунктами 1, 2—5, 6). Варто зазначити, що дитина, якій виповнилося 14 років, має право самостійно звернутися до служби у справах дітей та подати відповідні документи. У разі відсутності перелічених документів Національна соціальна сервісна служба України за письмовим запитом надає про цю дитину інформацію, що міститься в банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів.

Хоча державою розроблено механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, — ухвалено відповідне законодавство, функціонують уповноважені органи, розроблено порядок отримання цього статусу, на практиці виявляється, що він потребує внесення змін.

Так, у Чернігові записують у чергу на 2025 рік охочих отримати для своєї дитини статус постраждалої внаслідок воєнних дій. Як заявники, так і уповноважені органи вказують, що механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, є недосконалим. По-перше, заява про надання відповідного статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, складається у паперовому форматі від руки. Це, зі свого боку, не дає змоги відстежувати її рух. По-друге, велика кількість охочих отримати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Згідно з підписаними деклараціями з педіатрами, в Чернігові налічується понад 43 тисячі дітей. По-третє, мала кількість працівників, які здійснюють прийом та заповнюють необхідні документи, наприклад, “Акт оцінки потреб” і відповідно “Висновок оцінки потреб сім'ї (особи)” у соціальних послугах⁵ (для дітей, що зазнали психологічного насильства — пп. 6 п. 3 Порядку)⁷.

Юристи-практики зазначають, що нині статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, на загаль-

---

нонаціональному рівні не дає жодних привілеїв дитині чи додаткової допомоги⁸, якщо дитина не має статусу внутрішньо переміщеної особи, яка має право на всі гарантії та пільги, передбачені законодавством для таких осіб. Певна допомога надається на рівні громад. Так, у Кривому Розі кілька років підряд виплачувалося додаткове фінансування, зокрема, виплати у розмірі 5 тис. грн на рік для сімей з дітьми, що мають цей статус⁹.

Допомогу, яка надається дитині, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, можна поділити на державну та благодійну. З боку держави їм належать усі пільги та виплати, передбачені для ВПО, зокрема, цільова підтримка для здобуття освіти та кошти на проживання внутрішньо переміщеним особам. Гроші також виплачують благодійні фонди та організації, що безпосередньо займаються грошовою допомогою дітям. Вони функціонують здебільшого завдяки внескам небайдужих осіб («ДІТИ ХЕЛП», Global Fund for Children, Gen.Ukrainian, «СОС Дитячі містечка Україна» тощо)¹⁰.

Перелік використаних джерел

1. Платформа «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <http://surl.li/mroo>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>.
4. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#n8>.
5. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text>.
6. #Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Збірка додатків / Дашчаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 96 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/12721/file/Spilno_dodatok_2.pdf.

---

7. Черги на 2025 рік: чому у Чернігові проблеми з отриманням статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій. URL: <http://surl.li/ldnks>.

8. Куликова Н. Як оформити дитину війни: покрокова інструкція. URL: <http://surl.li/ldouz>.

9. Теслик Н. Статус дитини, що постраждала від війни: які зміни в українському законодавстві на часі. URL: <http://surl.li/ldpbo>.

10. Ковальова А. Дитина війни: хто може отримати статус і які виплати належать. URL: <http://surl.li/ldoxe>.

В. А. ОРЕЛ

старший викладач закладу вищої освіти,
студентський омбудсмен,

Полтавський університет економіки і торгівлі

РЕКОНСТРУЮВАННЯ Й ОЦІНЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Україна продовжує впроваджувати системні зміни в правовій сфері, в зокрема в судочинстві. Про потребу проведення реформ в Україні наголошували в тому числі США. Так, у вересні 2023 року Майк Пайл, заступник радника Білого дому з національної безпеки в справах міжнародної економіки, надіслав до Координаційної платформи донорів листа з переліком реформ, які Україна повинна реалізувати для подальшого отримання допомоги¹. Лейтмотивом цього повідомлення стала потреба у реформуванні, зокрема, судової системи, аби забезпечити справедливість та ефективність правосуддя.

Вивчення методів реконструювання та оцінювання юридичної аргументації є важливим для забезпечення якості судових рішень, уникнення правових непорозумінь та підвищення довіри громадян до правосуддя.

Виходячи з припущення, що аргументація становить невід'ємну частину критичної дискусії, спрямованої на вирішення розбіжностей у поглядах, розроблено модель, що включає різні етапи процесу врегулювання суперечок і різні типи мовних актів, що застосовуються на кожному з цих етапів. Модель критичної дискусії слугує евристичним інструментом для аналітичної реконструкції і оцінки аргументації².

Питання реконструювання та оцінювання юридичної аргументації досліджувалося вченими, ще з 90-х років ХХ ст. Значну увагу йому присвятили А. Аарніо (А. Aarnio), Х. Клоостерхаус (Н. Kloosterhuis), А. Печенік (А. Peczenik), І. Таммело (I. Tammelo), Е. Т. Фетеріс (Е.Т.Feteris) та інші.

У своїх роботах Х. Клоостерхаус³ пропонує аналітичну систему координат, яку він використовує для аналізу та реконструкції аргументації, що ґрунтується на відносинах аналогії та доказів від протилежного².

Е. Фетеріс⁴ стверджує, що теоретична модель юридичної аргументації складається з юридичних аргументів, норм та правил їхньої прийнятності. Аналітична модель, за її концепцією, має деталізувати складові, необхідні для раціональної реконструкції правового рішення, включаючи етапи аргументувального процесу, явні та неявні аргументи, приховані підґрунтя та структури аргументації. Раціональна реконструкція надає підстави для оцінювання аргументів. Тож теоретичну модель юридичної аргументації можна інтерпретувати по-різному, і її «наповнення» залежить від концепції кожного окремого дослідника. Однак є загальна узгоджена думка, що ця модель дає зрозуміти, якими є правові аргументи в контексті юридичного аргументування та як їх можна оцінювати, реконструюючи правову аргументацію⁵.

Вітчизняна дослідниця Т. Дудаш вважає, що правова аргументація може трактуватися з двох позицій: 1) унаслідок діяльності з правового аргументування, що відображає його завершений; 2) унаслідок діяльності з реконструювання аргументації, що міститься в тексті іншого суб'єкта, крізь призму власної свідомості та розуміння⁶.

Реконструювання і оцінювання юридичної аргументації є процесом аналізу та розкриття структури та змісту юридичних аргументів з метою визначення їхньої логічної послідовності, доказовості, релевантності та спроможності впливати на ухвалення рішень в юридичних справах. Реконструювання включає аналіз аргументів на складові частини, встановлення взаємозв'язків між частинами аргументації, а також ідентифікацію важливих факторів, що використовуються для підтримки позиції. Оцінювання передбачає аналіз сильних та слабких сторін аргументації, визначення вагомості

окремих аргументів та їхній вплив на результат вирішення юридичного питання. Оцінка також може включати аналіз відповідності аргументів законодавству, судовій практиці, а також етичним та моральним вимогам.

Застосування методів реконструювання та оцінювання юридичної аргументації є важливою складовою судового процесу в справах захисту від дискримінації.

Специфіка справ про дискримінацію, яка виділяє їх серед інших видів справ, полягає в особливому підході до аргументації, який базується на порівнянні. Ймовірно, багатьом адвокатам та адвокаткам доводилося чути реакцію суддів на посилення щодо того, що інші особи не піддаються тим самим обмеженням, встановлених щодо їхнього клієнта(-ках). У таких випадках суд зазвичай відхиляє ці аргументи, наголошуючи, що він розглядає законність заходів, вжитих у конкретних обставинах стосовно сторін справи, тому аналогічні обставини, що стосуються інших осіб, не мають важливості для цієї конкретної справи. Згодом адвокати починають уникати спроб застосовувати порівняння з метою аргументації. Однак у справах про дискримінацію саме порівняння є основною складовою аргументації.

Перший етап у побудові аргументації у справах щодо дискримінації полягає в ідентифікації несправедливого ставлення, яке може включати вибір так званого компаратора — особи або групи осіб, з якими буде проводитися порівняння. Компараторна група повинна перебувати у подібному або максимально схожому становищі. Вибір компаратора є творчим процесом, що обмежується хіба що логікою та здоровим глуздом.

Другий етап пов'язаний із визначенням ознаки, що послуговується для класифікації осіб у різні групи, тобто є своєрідною «підставою класифікації». Ця ознака може бути реальною чи уявною, невідчужуваною (наприклад, етнічне походження) чи змінною (наприклад, майновий статус). Ознака слугує основою для порівняння потенційної жертви дискримінації та компаратора, через яку «жертва» позбавлена прав чи привілеїв, які належать іншим.

Третій етап включає оцінку становища, у якому опинилася «жертва» в порівнянні з компаратором. Зазвичай це є тим момен-

---

том, який викликає відчуття несправедливості. Однак інколи той факт, що внаслідок неоднакового ставлення певна особа опинилася в гіршому становищі, може викликати сумніви, що розглядається як сигнал для детальнішого аналізу ситуації. Варто зазначити, що різне ставлення до осіб, які перебувають у різному становищі само собою не є дискримінацією. Дискримінацію можна визнати лише у випадку відсутності розумного та об'єктивного обґрунтування. Термін «розумне та об'єктивне обґрунтування» включає наявність легітимної мети та пропорційності вжитих заходів для досягнення цієї мети. Легітимна мета є визначальною для подальшої аргументації і зазвичай береться до уваги Європейським судом під час розгляду справи⁷.

Отже, реконструювання і оцінювання юридичної аргументації є важливою складовою правознавства та юридичної практики та сприяє обґрунтованому та справедливому ухваленню рішень в юридичних справах.

Перелік використаних джерел

1. Білий дім розіслав листа із реформами, які має провести Україна для отримання допомоги. *Українська правда: веб-сайт*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/25/7421354/> (дата звернення: 29.09.2023).

2. Юридична аргументація. Логічні дослідження: монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцупал та ін.; За заг. ред. О. М. Юркевич. 2-е вид., переробл. та доповн. Х.: Право, 2015. 336 с.

3. Kloosterhuis, Harm. The reconstruction of legal analogy-argumentation: Monological and dialogical approaches. *OSSA Conference Archive*. 66, 1997. URL: <https://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA2/papersandcommentaries/66>.

4. Feteris, Eveline, and Harm Kloosterhuis. The Analysis and Evaluation of Legal Argumentation: Approaches From Legal Theory and Argumentation Theory. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 16 (29), 2009. Pp. 307—331.

5. Feteris, Eveline. The analysis and evaluation of legal argumentation from a pragma-dialectical perspective. *Proceedings of the International Conference on Formal and Applied Practical Reasoning*. Springer, Berlin. Pp. 151—166.

6. Дудаш Т. Склад (корпус) правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Публічне право*. 2021. №2. С. 138-148. DOI: <http://dx.doi.org/10.32782/2306-9082/2021-42-14>.

7. Заєць С., Мартиновський Р. Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації. Рада Європи, 2015. 215 с. URL: <https://rm.coe.int/16803034ea>

Н. О. ПАЛІЙ

аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП

Визначення «вразливих груп» може включати різні підходи, залежно від контексту та мети використання терміну. Зважаючи на особливу потребу в захисті прав жінок з вразливих груп, важливо ретельно визначати ці категорії.

На правовому рівні немає чіткого визначення категорій «жінок з вразливих груп» чи «вразливих категорій жінок», але для цих жінок забезпечення рівних прав є надзвичайно важливим. Саме тому визначення, які саме групи жінок можуть вважатися «вразливими», має стати складовою частиною нормативно-правового акту. Це допоможе розуміти ситуації, коли особа стикається з дискримінацією за кількома ознаками одночасно, і це є важливим для ефективного захисту її прав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає підстави вважати, що «вразливі групи» (*англ.* vulnerable groups) перебувають у менш вигідному становищі та відчувають більший ризик дискримінації.

Як зазначає В. Селіванов, гармонізація наукової термінології — це передумова розвитку суспільних, зокрема політичних і юридичних відносин, не лише власне науки як такої, а й у цілому культури певного народу¹.

Визначення вразливих груп є одним із пріоритетів Європейського процесу соціального залучення до соціального захисту. У цьому контексті держави-члени взяли зобов'язання розробити комплексні та скоординовані відповіді на численні незручності та потреби окремих груп². В Україні це питання також порушується та висвітлено в низці досліджень.

У 2018 році відбулися Парламентські слухання присвячені проблематиці протидії дискримінації жінок з вразливих соціальних груп. Відтоді в полі зору вчених перебувають питання протидії дискримінації жінок із вразливих груп.

Термін «жінки з вразливих соціальних груп» використовувався Уповноваженою Верховної Ради України з прав людини на згаданих парламентських слуханнях, що стосувались запобігання та протидії дискримінації жінок з вразливих соціальних груп. Уповноважена Верховної Ради України у своєму виступі виділяє категорії жінок з вразливих груп, зокрема: «Найбільше страждають жінки з внутрішньо переміщених осіб, жінки з інвалідністю, сільські жінки, особливо похилого віку, та представники ромської національної меншини».³ Після повномасштабного вторгнення виникли нові категорії жінок, які потребують особливого захисту: жінки, які проживають на тимчасово окупованій території та на лінії розмежування, жінки, які є членами сімей військовослужбовців та інші.

Отже, можна стверджувати, що поняття «вразливі категорії жінок» наявне в побуті, проте відсутнє уніфіковане поняття та чітке розуміння, які саме категорії віднесено до жінок із вразливих груп.

В Україні це питання висвітлено в низці досліджень. Так, Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 20 листопада 2019 року № 71 затверджує «Методичні рекомендації щодо надання правової допомоги жінкам із вразливих груп (жінкам, що живуть з ВІЛ, жінкам, що вживають наркотики та жінкам, що надають сексуальні послуги)», що розроблені з метою допомоги представникам та представницям юридичної спільноти ідентифікувати проблеми з доступом до правосуддя цієї категорії жінок та запропонувати алгоритм дій у справах, з якими звертаються клієнтки та клієнти з вразливих груп. Методичні рекомендації розроблені Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проєкту «Покращення якості правових послуг для вразливих груп жінок»⁴.

У різних публікаціях визначення «жінки з вразливих груп» застосовується, але не має нормативного визначення. Так, 6 грудня 2019 року в межах щорічної Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» проведено зустріч з жінками з вразливих груп щодо репродуктивного здоров'я та з питань соціального захисту. Як зазначили учасниці, обговорення теми репродуктивного здоров'я, запобігання та протидії насильству щодо жінок із вразливих категорій є надзвичайно важливим, адже зазвичай ці теми залишаються поза увагою⁵.

Ще одне дослідження, яке описує та аналізує поняття «вразливості» є «Аналіз вразливості жінок та чоловіків у контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту», яке проведено за участі групи консультантів у період з жовтня 2016 року по квітень 2017 року в межах спільної програми ПРООН та ООН Жінки «Відновлення управління та сприяння примиренню в постраждалих від кризи громадах України», що фінансує Європейський Союз⁶. «Таким чином під вразливістю розуміється стан обмежених можливостей чи здатності жінок та чоловіків, дівчат та хлопців повною мірою користуватися своїми правами. Вразливість не є загальноприйнятою концепцією. Аналіз вразливості поєднує це поняття з дискримінацією, соціальним виключенням (ізоляцією) та маргіналізацією, що виникають унаслідок низки взаємопов'язаних проблем, які, зі свого боку, унаслідок певних першопричин, зокрема. Серед таких причин: дискримінаційне ставлення, соціальні цінності та культурна практика, дискримінаційна практика, що відбувається через надання переваг певним групам людей, слабкі позиції верховенства права та механізми правової підтримки, дискримінаційне законодавство чи неналежне впровадження законів, політичні та інституційні бар'єри тощо»⁶.

Ми спробували систематизувати критерії, що допоможуть віднести жінок до вразливих груп, зокрема, соціально-економічний статус, доступ до освіти та закладів охорони здоров'я, наявність дискримінації чи насильства, потреби у захисті та підтримці, географічна віддаленість, вразливість, що виникає внаслідок воєнного конфлікту, національне походження тощо. До критеріїв поділу жінок з вразливих груп можуть належати: 1) категорії з соціально-економічним статусом (наприклад, безробітні, жінки з низьким рівнем доходу); 2) вікові категорії жінок; 3) жінки з особливими потребами (наприклад, внутрішньо-переміщені жінки, жінки, які проживають на лінії розмежувань, жінки — члени сім'ї військовослужбовців, жінки з маленькими дітьми, жінки з інвалідністю); 4) національне походження (наприклад, жінки-роми); 5) географічна віддаленість (наприклад, жінки, які проживають у сільській місцевості) тощо.

Скрупульозний підхід до визначення критеріїв вразливості жінок дасть змогу державі якісніше надавати соціальні послуги, які

матимуть цільове призначення для певних категорій осіб задля досягнення найкращого результату. Саме тому визначення вразливих груп є одним із пріоритетів європейського процесу залучення до соціального захисту.

Перелік використаних джерел

1. Селіванов В.М. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. *Право України*. 2006. № 4. с. 24

2. EC. Inclusion of Vulnerable Groups. URL: https://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/extranet/vulnerable_groups_en.pdf.

3. Протокол парламентських слухань. Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп / Сесійний зал Верховної Ради України. 2018. URL.: http://gska2.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl101018.htm.

4. Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Методичні рекомендації щодо надання правової допомоги жінкам із вразливих груп, затверджені Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги від 20 листопада 2019 року №71. 2019. URL: <http://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Jurfem-pravova-dopomoga-zhinkam-z-vrazlyvyh-grup.pdf>.

5. Міністерство соціальної політики. Запобігання насильства по відношенню до жінок вразливих категорій обговорено на Луганщині. 2019. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17984.html>.

6. UN Women. Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту. Звіт. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/427/1.pdf>.

О. С. БІЛАНОВ

викладач кафедри філософії та суспільних наук
Полтавського державного медичного університету,
аспірант Київського університету права НАН України

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ ОХОРОНИ ЕМБРІОНА

У сучасному суспільстві, на тлі швидкого розвитку науки та медицини, однією з найактуальніших та етично найскладніших проблем є питання захисту прав ембріонів. Забезпечення відповідальної, гуманної та етичної поведінки в сфері досліджень та застосування методів, пов'язаних з ембріонами, вимагає належного

регулювання. Один із способів досягнення цієї мети — укладення договору про охорону ембріона.

Варто погодитись, що правовідносини сурогатного материнства формуються на межі дозволеного та забороненого, ґрунтуються на принципах альтруїзму, одночасно мають компенсаційний характер. Морально-етичні заперечення щодо існування інституту сурогатного материнства є давно відомими й зрозумілими. На нашу думку, вони недостатньо аргументовані, аби зовсім заборонити сурогатне материнство та переважати його головну мету — реалізації права кожної особи бути батьками.

Т. Попович приєднується до думки С. Г. Стеценко та В. Ю. Стеценко, а також І. Я. Сенюти, щодо морально-етичні та правові підстави під час застосування репродуктивних технологій. Суть вказаних питань полягає у тому, що застосування штучного запліднення створюється декількома ембріонами, а це не завжди використовуються та можуть бути не імплантовані в організм майбутньої матері, а тому підлягають знищенню. Отже, вчені ставлять перед собою завдання врегулювати правове застосування репродуктивних технологій стимулювало науковий прогрес на створення під час запліднення *in vitro* одного ембріона¹.

У державах по-різному ставляться до правовідносин сурогатного материнства. Забороняючи застосовувати цей вид репродуктивних технологій на законодавчому рівні, влада намагається захистити ембріони людини. Так, у Німеччині закон «Про ембріони» забороняє використання сурогатного материнства².

Вважаємо, що в українському законодавстві допущено термінологічні неточності, які наразі не дають змоги досить оперативно дійти правильної кваліфікації складних правових відносин сурогатного материнства, а тому відсутній дієвий механізм його застосування. Насамперед нерозв'язаним залишається питання щодо визначення правового статусу ембріона людини.

Г. Крушельницька розглядає право власності на ембріони, створені внаслідок застосування програм допоміжних репродуктивних технологій (далі — ДРТ) для лікування безпліддя пацієнтів, оскільки відповідно до Порядку застосування ДРТ для створення ембріонів *in vitro* використовуються репродуктивні клітини пацієнтів

та/або донорів. Вчена зазначає, що донатія ембріонів є схожою до конструкції договору пожертви. За цим видом договору певне майно пожертвувачем на безоплатній основі передається іншій стороні для досягнення нею конкретної мети³.

Погодитись з цим висновком складно, позаяк йдеться про особливий предмет договору — ембріон, який не можна ототожнювати та кваліфікувати як майно чи річ.

На нашу думку, договір про охорону ембріона — це юридичний інструмент, який передбачає укладання угоди між різними сторонами (наприклад, між науковцями, медичними установами, державними органами та громадськими організаціями), з метою забезпечення належної долі ембріонів. Головною метою договору є встановлення норм, правил та принципів, які регулюють проведення досліджень та медичних втручань, пов'язаних з ембріонами. Важливо пам'ятати про ключові аспекти вказаного договору.

Насамперед заборона незаконних втручань: положення договору мають встановлювати чіткі межі та обмеження для досліджень над ембріонами. Він повинен закріплювати заборону на порушення прав ембріонів, як-от незаконне використання для досліджень без належної згоди чи використання для комерційних цілей.

Етичні стандарти. Договір повинен містити принципи етичності та гуманності, які визначають, яким саме чином мають відбуватися дослідження та втручання з ембріонами. Це може включати заборону використання ембріонів для виготовлення клонів, маніпуляції з генетичним матеріалом тощо.

Захист прав батьків. Договір повинен передбачити забезпечення прав батьків (або донорів генетичного матеріалу) на вільний вибір та згоду щодо використання ембріонів. Це важливо для забезпечення особистої свободи та гідності.

Моніторинг та контроль. Договір має передбачити механізми моніторингу та контролю за виконанням його положень. Це може включати засоби незалежної оцінки досліджень, відповідальність за порушення правил договору та санкції за них.

Отже, договір про охорону ембріона є важливим кроком на шляху до забезпечення належного захисту прав ембріонів, збереження етичних норм у проведенні досліджень та медичних втручань. Його

укладання передбачає співпрацю різних суб'єктів: науковців, лікарів, законодавців, громадських організацій та інших — на благо майбутнього життя та розвитку науки, однак цей договір має містити велику кількість аспектів, зокрема етичні, правові, наукові та медичні, аби забезпечити баланс між розвитком науки та захистом людського життя у його початкових стадіях.

Перелік використаних джерел

1. Крушельницька Г. Особливості виникнення права власності на ембріони людини *in vitro*. Проблеми та судження. 2021. С. 115-123.

2. Попова Н.Р. Глобалізація сурогатного материнства з іноземним елементом: адаптація права України до Європейських стандартів. Приватне право в сфері охорони здоров'я: виклики та перспективи. Київські правові читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 17 вер. 2020 р. [Електронне видання]/ Р. А. Майданик, К.В. Москаленко та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. Львів: ЛОБФ «Медицина і право». 2020. с. 155-160.

3. Попович Т., Шаварин А. Сутність наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємство, господарство і право*. № 12. 2019. С. 266-271.

З. Е. ГАРАЄВА

аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЖІНОК ІЗ ВРАЗЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП (ІЗ ВІЛ-ПОЗИТИВНИМ СТАТУСОМ)

Проблема відмови у наданні медичної допомоги або надання неналежної медичної допомоги жінкам із вразливих соціальних груп є досить поширеною та актуальною. Значну роль відіграють стереотипи та стигма. На жаль, вони дуже глибоко «засіли» в людському розумі, зокрема вони є і в медичних працівників¹. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, як зазначено в Конституції України (статті 3 і 49 Конституції). Основним законом, який регулює питання охорони здоров'я, є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»

(далі — Основи), але є ще багато інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я².

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) наголошує на зв'язку між репродуктивною роллю жінок, їхньою вторинною соціальною позицією та підвищеною вразливістю до ВІЛ-інфекції³.

Захист прав жінок і дівчат є надзвичайно важливим. Це охоплює право жінок на прийняття вільного від насильства і дискримінації та відповідального рішення щодо питань, пов'язаних з їх сексуальністю, враховуючи статеве та репродуктивне здоров'я. Заходи з ліквідації сексуального насильства та примусу жінок в сім'ї і в громадському житті не тільки захищають жінок від порушень їхніх прав, а також від інфікування ВІЛ, що може статися внаслідок насильства. Одним з основним міжнародних нормативно-правових документів щодо заходів боротьби з ВІЛ/СНІДом є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок CEDAW³. Конвенція CEDAW та її Загальні рекомендації, зокрема № 151, містять важливі положення для досягнення гендерної рівності. Вони надають державам-учасницям засоби для сприяння повній реалізації прав жінок, враховуючи розроблення гендерноорієнтованих національних заходів боротьби з ВІЛ/СНІД.

Жінки, з ВІЛ-позитивним статусом, дуже часто стикаються з проблемами порушення їхніх прав. Немає заходів, спрямованих на усунення зв'язків між гендерним насильством та ВІЛ. Законодавство або його відсутність, упереджена судова практика, обмеженість доступу до юридичних послуг та недостатня поінформованість про права — усе це може бути перешкодою на шляху до правосуддя для жінок, які живуть із ВІЛ. Кримінальне законодавство може перешкоджати профілактиці, лікуванню ВІЛ та догляду за жінками, які живуть з ВІЛ. Саме тому надзвичайно важливо внести питання щодо ВІЛ до заходів з виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні та використовувати Конвенцію під час формування й реалізації державної політики та прийняття законодавчих актів, виконання програм щодо ВІЛ/СНІДу, їх моніторингу й оцінки для звернення особливої уваги на права й потреби жінок та дівчат. Законодавство України гарантує

доступність і якість медичного обстеження, а також спостереження, надання психосоціальних, юридичних і медичних консультацій, медичну допомогу та медикаментозне забезпечення, соціальний та правовий захист і недопущення будь-яких форм дискримінації у зв'язку з ВІЛ-позитивним статусом. Водночас на практиці моделі надання медичних, соціально-правових та інших послуг не враховують вимоги гендерного законодавства, стигматизацію в суспільстві і з боку постачальників зазначених послуг⁴.

Згідно зі ЗУ «Про протидію поширенню хвороб, обумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» (далі — Закон) кожен громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які постійно проживають на території України, має право на:

- проведення тестування з метою виявлення вірусу імунодефіциту людини з отриманням кваліфікованої консультації до і після проведення тестування;

- отримання офіційного висновку про результати цього тестування і кваліфікованих рекомендацій щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції. Для тестування використовують тест-системи, що пройшли випробування в акредитованих в установленому законодавством порядку лабораторіях і мають документальне підтвердження щодо їхньої якості. Тестування проводиться добровільно, а також безоплатно та тільки в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, які мають відповідно обладнані спеціальні лабораторії, акредитовані Міністерством охорони України. Людина, яка пройшла тестування з метою виявлення ВІЛ, має право на повторне проведення безоплатного тестування в порядку, встановленому Законом та виданими відповідно до нього нормативними актами (ст. 6 Закону). За бажанням особи, яка звернулася для тестування на виявлення ВІЛ, це тестування може бути проведено анонімно⁵.

Відомості про результати тестування особи, про наявність чи відсутність в неї ВІЛ-позитивного статусу є конфіденційними та становлять лікарську таємницю. Медичні працівники зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення належного зберігання конфіденційної інформації про людей, які живуть з ВІЛ, та 37 захисту цієї інформації від розголошення та розкриття третім осо-

---

бам. Передача медичним працівником відомостей, зазначених у ч. 3 ст. 13 Закону, дозволено лише: особі, стосовно якої було проведено тестування, а у випадках та за умов, установлених ч. 3 ст. 6 Закону, — батькам чи іншим законним представникам цієї особи; іншим медичним працівникам та закладам охорони здоров'я — винятково у зв'язку з лікуванням цієї особи; іншим третім особам — лише за рішенням суду в установлених законом випадках. Передача відомостей, зазначених у ч. 3 ст. 13 Закону, іншим медичним працівникам та закладам охорони здоров'я допускається виключно за наявності усвідомленої інформованої згоди людини, яка живе з ВІЛ, на передачу цих відомостей, наданих письмово, і лише для цілей, пов'язаних із лікуванням хвороб, зумовлених ВІЛ, а також у разі, якщо поінформованість лікаря про ВІЛ-статус пацієнта має істотне значення для його лікування. Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення ВІЛ-позитивного статусу карається законом⁵.

Аналізуючи питання протидії дискримінації жінок із вразливих соціальних груп, важливо пам'ятати, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Перелік використаних джерел

1. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

2. Конвенція щодо ліквідації всіх форм дискримінації жінок (Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>)

3. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>

---

4. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.1991 № 1972-ХІІ (в ред. від 05.12.2012). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>

5. Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 20.11.1989 (в ред. від 20.11.2014). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_02

В. В. ХОДОШ

аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕТЕРАНІВ

Міжнародне право захисту прав люди традиційно не виокремлює ветеранів в окрему категорію, яка підлягає захисту як соціально вразлива група, проте на неї розповсюджується дія міжнародно-правових актів, що встановлюють права основні людини: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини й основних свобод, Європейська соціальна хартія. В умовах збройного конфлікту до цього переліку варто також включати Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у чинній армії, Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Женевську конвенцію про поводження з військово-в'язнями, Римський статут міжнародного кримінального суду. Міжнародна практика закріплення окремих режимів захисту прав для певних груп покликана не так надати більше можливостей для відповідної категорії людей, як встановити рівний доступ до основних прав для всіх членів суспільства. Варто зазначити, що соціально вразливі групи населення потребують додаткових гарантій задля забезпечення якості їх життя на рівні із загальним розвитком

суспільства, а також для забезпечення їх від певних ризиків. Справді, міжнародне право на основі виявлених випадків дискримінації встановлює окремі стандарти забезпечення прав певних соціальних груп, які можуть зазнати утисків через певні властиві їм характеристики, наприклад діти, жінки тощо. Ці акти мають реакційний характер, а задля їхнього затвердження міжнародним співтовариством необхідна системність означеної проблеми, тож встановлення міжнародних стандартів щодо захисту прав окремих соціальних груп дедалі частіше залишається об'єктом врегулювання в межах регіональних міжнародних організацій, тож вбачається доречним розглянути підходи до забезпечення прав ветеранів у світлі євроатлантичної інтеграції України.

Важливим аспектом в забезпеченні прав ветеранів в Україні повинні бути підходи Європейською Союзу. Європейська Комісія, зазначаючи про заявку України на членство в Європейському Союзі у контексті захисту фундаментальних прав, окреслює проблему щодо інституалізації деяких вразливих груп. Так, «підтримка людей з інвалідністю (приблизно 6% населення) залишається недостатньою, тому варто запровадити процес деінституціоналізації для переходу до догляду за особами з інвалідністю в громаді»¹. Ця проблема, вочевидь, є системною і може також розповсюдитися на категорію ветеранів у процесі подальшого розвитку правового регулювання їх прав. Орієнтуючись на важливість євроатлантичної інтеграції, можна виокремити два можливі підходи до державної підтримки ветеранів із відповідною інтеграцією їх у суспільство: ексклюзивності, що більше притаманний для США, та інклюзивності, яким можна охарактеризувати систему більшості держав Європейського Союзу.

У Дослідженні передових практик серед європейських політик у справах ветеранів, що проводилося Представництвом НАТО в Україні, надається наступна характеристика цих двох підходів: «політика ексклюзивності робить ветеранів відокремленою суспільною групою, оточеною політикою, статусом, службовими установами, привілеями, вигодами та ресурсами. Політика інклюзивності ставить ветеранів якомога ближче до решти суспільства, проте забезпечуючи їхні конкретні потреби. Така “ексклюзивність” військових ветеранів відображає їхню специфічну культуру, спосіб життя, професійне се-

---

редовище, а найголовніше — їхню унікальну роль у вирішенні міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів. Альтернативно, інклюзивний характер політичного процесу та політики щодо ветеранів є ближчим до формули, в якій, не применшуючи ролі військової культури, життя та кар'єри, акцент робиться на військових як громадянах та політиці щодо ветеранів як складовій добробуту держави. Парадигма інклюзивності походить більше від розвитку соціально-політичних подій, ніж від значного урядового залучення збройних сил, як у випадку із політикою ексклюзивності. При такому підході суспільство та військові отримують рівне ставлення, не наголошуючи на унікальній ролі останніх у забезпеченні виживання першого. Презумпція полягає в тому, що обидві сторони отримують більше користі від згуртованості в суспільстві, ніж від ексклюзивного режиму, заснованого на конкретних ролях та досвіді»².

Отже, зазначаючи позитивні та негативні аспекти згаданих напрямків розвитку правового забезпечення прав ветеранів, варто зауважити, що всебічна підтримка та унікальні привілеї для ветеранів можуть позитивно вплинути на привабливість військової професії, водночас серйозно зашкодити суспільному почуттю справедливості та культурі ставлення. Саме тому перспектива правового врегулювання захисту та гарантування прав ветеранів в Україні видається такою, що потребує синергічного поєднання двох названих підходів, де водночас буде забезпечуватися гарантування «ексклюзивних» прав учасникам та учасницям бойових дій, аби наголосити на важливості їхньої діяльності з метою збереження життя українців, територіальної цілісності держави та водночас забезпечуватиме їх інтегрування до громади, де ветерани стали б невід'ємною частиною громадянського суспільства.

Перелік використаних джерел

1. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 17.6.2022. С. 14. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>

2. Валері Ратчев. Дослідження передових практик серед європейських політик у справах ветеранів. Представництво НАТО в Україні. 2021. С. 32

І. В. ПЕРІВ

аспірантка

Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП У РОЗРІЗІ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ МІГРАЦІЇ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Міграція є складним та актуальним явищем сучасного світу, що впливає на всі сфери життя суспільства. Саме тому захист прав та інтересів суспільних груп, які належать до соціально вразливих категорій, відіграє важливу роль. Один із ключових аспектів цього захисту полягає в урахуванні гендерних особливостей міграційних процесів.

Повномасштабна російсько-українська війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила масову міграції українців та появи невідомого раніше в українському суспільстві феномену багатомільйонних вимушених мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, біженців і біженок, переселенців і переселенок, шукачів і шукачок притулку, емігрантів та емігранток.

Згідно з інформацією УВКБ ООН наприкінці вересня 2022 року в Україні зареєстрували 6,2 млн внутрішньо переміщених осіб, а в Європі зафіксували 7,4 млн біженців з України¹. Гендерні аспекти часто призводять до сприйняття жінок як однорідної вразливої групи, яка часто об'єднана з дітьми («жінки і діти»).

Аналіз гендерного аспекту в умовах внутрішнього переміщення фактично акцентує увагу на правах жінок крізь статистичну призму, адже частка жінок з-поміж внутрішньо переміщених осіб є вищою, відповідно кількість проблем, з якими зіштовхуються жінки є більшими. Жінки відіграють активну та важливу роль у сприянні миру та стійкості, однак і досі стереотипно вважається, що їм відведена лише роль жертви.

Отже, серед основних сфер уразливості для жінок і дівчат в умовах вимушеного переміщення зазначають:

- підвищений ризик сексуального та іншого гендерно зумовленого насильства під час самого переміщення;

• брак медичних, психологічних, соціальних тощо послуг, які враховували б гендерні аспекти;

• вагітність: переміщення зумовлює більший ризик ускладнень унаслідок стресових ситуацій, можливі матеріальні проблеми, відсутність необхідного медичного нагляду упродовж певного періоду;

• підвищений ризик сексуального та іншого гендерно зумовленого насильства у громаді, що приймає;

• підвищений ризик торгівлі людьми: відчай і потреба в пошуці альтернативних засобів захисту й економічного виживання можуть ставити переміщених жінок в уразливе становище, чим користуються торговці людьми².

Україна, орієнтуючись на європейські цінності, ухвалила цілу низку стратегічних документів для впровадження принципу гендерної рівності, недискримінації, рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Відповідно до ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»³, на органи виконавчої влади покладено низку важливих завдань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Особливо вразливі жінки-ВПО та жінки-біженки, проблеми яких потребують від держави оперативних засобів захисту та продуманої стратегії підтримки. Яскравим прикладом цієї дискримінації є відмова у видачі статусу жительки гірського населеного пункту жінкам-пенсіонеркам, які є внутрішньо переміщеними особами та проживають у населених пунктах, що розташовані у гірській місцевості України.

Ст. 6 ЗУ «Про статус гірських населених пунктів в Україні»⁴ передбачає, що особи, які проживають і працюють (навчаються) на території населеного пункту, якому надано статус гірського мають право на отримання збільшення державних пенсій, стипендій, всіх передбачених чинним законодавством видів державної матеріальної допомоги на 20 %.

Чинне національне законодавство не виокремлює поняття «постійне місце проживання» чи строку, який повинен сплинути, аби вважати особу такою, що постійно проживає на території відповідного населеного пункту.

Водночас ст. 33 Конституції України⁵ встановлює, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Оскільки цей статус надають органи місцевого самоврядування і відповідно фінансова частина теж покривається коштом місцевого бюджету, то багато громад відмовляють внутрішньо переміщеним жінкам у видачі статусу жителя гирського населеного пункту без чітких на те пояснень.

Щодо міжнародних стандартів захисту прав жінок в умовах конфлікту та внутрішнього переміщення, у ст. 27 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року⁶ передбачає, що «жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню гідність».

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року⁷, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року у ст. 75 передбачає заборону «знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поводження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі».

Єдиним міжнародним документом, спеціально присвяченим правам жінок, є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Конвенція є комплексним інструментом, який орієнтований на подолання дискримінації й забезпечення прав жінок у багатьох сферах життя. Виконання Конвенції є найефективнішою гарантією забезпечення повної поваги та реалізації прав жінок, зокрема під час збройних конфліктів.

Від початку війни жінки та дівчата в Україні стикаються з більшою небезпекою гендерно зумовленого насильства, сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, торгівлі людьми та експлуатації внаслідок відсутності мінімально необхідного рівня безпеки та захисту, втрату постійного доходу та масштабне переміщення. Ратифікація Україною Стамбульської конвенції є безперечним позитивним зрушенням в сфері протидії домашньому насильству.

Ще одним важливим документом є Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, ухвалений КМУ в жовтні 2020 року⁸. Він передбачає заходи, окреслені в резолюції ООН, із забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків в ухваленні рішень на всіх рівнях, запобігання насильству за ознакою статі, захист прав в умовах конфліктів, зокрема від різних форм насильства та переслідування тощо. Україна стала першою державою, яка ухвалила Національний план дій до резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» у період воєнного стану.

Отже, оскільки жінки становлять більшість біженців з України та внутрішньо переміщених осіб, вони стикаються зі значно більшими ризиками для своєї безпеки та захисту. Визнання гендерних наслідків війни має важливе значення для держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства для розробки комплексних гуманітарних заходів реагування, які враховують різний досвід, набутий під час війни.

Перелік використаних джерел

1. УВКБ ООН, «Ukraine Crisis Creates New Trafficking Risks». URL: <https://www.unhcr.org/news/stories/ukraine-crisis-creates-new-trafficking-risks>
2. О. Уварова, М. Ясеновська. Гендерний вимір внутрішнього переміщення: світовий досвід і ситуація в Україні. Методичне керівництво. Харків, 2020. С. 15. URL: <https://rm.coe.int/pub-alter-gender-vimir/16809f2b03>.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр>
5. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
8. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text>

О. В. ТАЛДИКІН

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Р. С. ЮЖЕКА

аспірант 4-го року навчання навчальної групи АС-941
третього освітньо-наукового рівня вищої освіти «доктор філософії / Ph.D.»
кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
член Громадської організації «Спілка освітян України»

ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ ЯК ПРОЯВ ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЗА ВІКОВОЮ ОЗНАКОЮ

Право на працю є одним із найважливіших фундаментальних прав людини і громадянина. Це право гарантує кожній особі можливість заробляти на життя, мати доступ до гідної та стабільної роботи, і є основою для забезпечення основних потреб і життєвого рівня. Право на працю визнається та захищається багатьма міжнародними правовими актами, зокрема Всесвітня декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, а також в конституціях та законах багатьох країн, включаючи Україну.

Попри загальний принцип гарантії права на працю, є ситуації, коли це право стає об'єктом дискримінації за віковою ознакою. Це означає, що індивіди можуть обмежуватися в можливості працювати або отримувати рівні умови на робочому місці через свій вік, що порушує їхню гідність і рівність перед законом¹.

Варто розглянути питання порушення конституційного права на працю в контексті дискримінації на робочому місці з погляду віку, зокрема відмови в працевлаштуванні молодим та старшим працівникам і працівницям.

Питання дискримінації, її теоретико-правового розуміння, постійно залишається об'єктом наукових обговорень. Фактори дискримінації можуть проявлятися в різних аспектах, і одним з найпоширеніших є вікова дискримінація. Багато дослідників і дослідниць, зокрема Д. М. Белов, Ю. М. Бисага, Н. П. Бортник, І. М. Жаровська, Н. В. Ортинська, А. М. Комаренко, О. В. Талдикін та інші, досліджували проблему ейджизму. Проте проблема дискримінації осіб старшого віку на робочому місці залишається актуальною.

У цій роботі будемо керуватися ідеями Талдикіна О. В., який досліджував концепцію позитивної дискримінації і її роль у захисті прав людини, зокрема тієї частини населення, яка може бути уразливою через свою вікову ознаку².

Окреслені ідеї варто використати для аналізу ситуацій, коли старші громадяни стикаються з обмеженнями у сфері праці унаслідок дискримінації на підставі віку. Так, варто застосувати теоретичні основи позитивної дискримінації для аргументації необхідності застосування цих заходів у законодавстві та практиці з метою забезпечення рівних можливостей та захисту прав старших працівників на ринку праці².

Термін «ейджизм» вказує на дискримінацію, яка ґрунтується на вікових ознаках і може виявитися особливо проблематичною для певних груп населення. Це поняття виникло в другій половині ХХ ст. і стало важливою складовою соціологічних та правозахисних досліджень. Його історія пов'язана з розумінням та обговоренням проблем у сфері рівних можливостей та прав людини, особливо у відношенні до осіб, які можуть бути вразливими через свій вік.

На наш погляд, особливої актуальності набуває необхідність застосування заходів позитивної дискримінації в законодавстві та практиці. Ці заходи спрямовані на забезпечення рівних можливостей та захисту прав молодих та старших працівників на ринку праці, і вони можуть бути важливим кроком у боротьбі з *ейджизмом* та забезпеченні справедливого та рівного суспільства.

Зазначимо, що дискримінація за віковою ознакою може виявлятися в обох напрямках, або різновидах:

- *дискримінація молодих працівників*, наприклад: відмова в працевлаштуванні молодим фахівцям і фахівчиням через відсутність досвіду;

• *дискримінація працівників похилого віку*, наприклад, відмова у продовженні роботи старшим фахівцям через їхній вік.

Перший і другий вид дискримінації порушують принцип рівних можливостей і рівності перед законом для всіх громадян, і потребує вдосконалення законодавства та впровадження антидискримінаційних заходів для забезпечення того, щоб право на працю було доступним для всіх, незалежно від їхнього віку.

Українська Конституція гарантує право на працю кожному громадянину, забороняє дискримінацію та встановлює рівність прав і свобод³. До того ж, Україна є стороною багатьох міжнародних угод, як-от Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) № 111 про дискримінацію (зайнятість і професію) та МОП № 182 про найгіршу форму дитячої праці, які зобов'язують державу запобігати будь-якій формі дискримінації в сфері праці⁴.

Дискримінація молодих працівників і працівниць на робочому місці через їхній вік і відсутність досвіду є серйозною проблемою, яка порушує їхні конституційні права на працю та рівність перед законом. Ця практика може мати негативні наслідки для молодих працівників/працівниць і для суспільства.

1. Відмова в працевлаштуванні. Молоді працівники можуть стикатися з відмовою в працевлаштуванні, оскільки відсутній значущий робочий досвід. Це обмежує їх можливості отримати перше робоче місце і розвивати свої професійні навички.

2. Обмежений доступ до професійного росту. Молоді працівники також можуть стикатися з обмеженим доступом до професійного росту та розвитку кар'єри внаслідок стереотипів, пов'язаних з їхнім віком. Це може спричинити стагнацію в робочих позиціях і втрати мотивації.

3. Низькі заробітні плати. Молоді працівники й працівниці, які отримують робоче місце, часто стикаються з низькими заробітними платами, оскільки їхній досвід ще невеликий. Це може вплинути на їхню економічну стабільність та якість життя⁵.

Для захисту молодих працівників і працівниць та забезпечення їхнього права на працю, варто впроваджувати антидискримінаційну політику на робочих місцях та в суспільстві. Ця політика може включати:

- спеціальні програми для молодих працівників: розробка програм та ініціатив, спрямованих на підтримку молодих працівників і працівниць, які надають можливості для набуття досвіду та професійного розвитку;

- заохочення стажування, адже саме воно та практичний досвід можуть допомогти молодим працівникам/працівницям отримати необхідний досвід для отримання роботи;

- законодавчий захист, адже законодавство повинно заборонити дискримінацію на підставі віку та встановлювати відповідні санкції для порушників;

- свідомість та освіта, позаяк інформаційні кампанії та освітні заходи можуть сприяти усуненню стереотипів та усвідомленню важливості рівних можливостей на робочих місцях незалежно від віку.

Дискримінація молодих працівників і працівниць становить серйозну загрозу для їхнього права на працю та важить на соціальну та економічну стабільність суспільства. Саме тому важливо приділяти увагу цій проблемі та вживати всі заходи для захисту прав молодого покоління на ринку праці.

За віковою ознакою старші працівники й працівниці також можуть стикатися з дискримінацією на робочому місці. Так, часто їм відмовляють у працевлаштуванні або скорочують пенсійний вік, апелюючи до їхнього віку як обґрунтування. Ця практика порушує право на працю та рівність перед законом старших громадян.

До найбільш поширених наслідків дискримінації осіб старшого віку належать:

1. *менш сприятливе ставлення при наймі та працевлаштуванні*, адже це може призвести до того, що люди старшого віку будуть змушені вийти на пенсію або не матимуть можливості змінити свою роботу;

2. *недостатня зайнятість*, адже особи старшого віку можуть стикатися з проблемами недостатньої зайнятості, наприклад, працювати неповний робочий день або мати тривалі періоди безробіття.

Протидія стереотипам, упередженням та віковій дискримінації на робочому місці вимагає комплексного підходу. Так, фактори, які можуть допомогти подолати дискримінацію на робочому місці, передбачають чотири складові:

• нормативно визначена політика щодо запобігання та протидії дискримінації, що означає наявність законодавчого та нормативного базису, який забороняє дискримінацію за будь-якими ознаками, зокрема вік;

• інституційні, економічні та інші гарантії реалізації прав, які включають створення механізмів і програм, що допомагають особам старшого віку отримувати роботу та захищають їхні права на робочому місці⁵;

• зміна ідеології та поведінки роботодавців, адже зміна уявлень і підходів роботодавців може значно зменшити проблему дискримінації, включаючи дискримінацію за ознакою віку;

• подолання вікових стереотипів у суспільстві: важливо проводити інформаційні кампанії та освітні заходи, спрямовані на усунення стереотипів та усвідомлення важливості рівних можливостей для осіб старшого віку.

Подолання вікової дискримінації на робочому місці є важливим кроком у забезпеченні справедливості та рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від віку.

Отже, право на працю є одним із найважливіших прав людини і громадянина, і дискримінація за віковою ознакою є порушенням цього права. В Україні, як і в інших країнах, важливо приділяти особливу увагу боротьбі з цією дискримінацією та впроваджувати антидискримінаційні заходи на робочих місцях.

Захист прав людини і громадянина від дискримінації за віковою ознакою є важливим кроком, аби забезпечити рівні можливості та досягти справедливості на ринку праці. Тільки за цих умов можна забезпечити розвиток суспільства і зберегти його гідність.

Перелік використаних джерел

1. Комаренко А. М. Право на працю та процесуальні особливості його захисту у суді. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Правознавство. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 72-84.

2. Талдикін О. В. Позитивна дискримінація в ліберальній теорії прав людини. *Права людини: теорія, реальність, перспективи*: Науково-практичний семінар, присвячений 65-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (12 грудня 2013 року, ДДУВС). Дніпропетровськ, 2014. С.189-193.

---

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996 р. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.09.2023)

4. Про дискримінацію в галузі праці та занять : Конвенція № 111 Міжнародної організації праці 1958 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919—1964. Женева, 2001. Т. 1. С. 648-651.

5. Вавженчук С. Я., Биркович О. І., Биркович Т. І. Право на працю як соціокультурний феномен. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 31-34.

І. Ю. СУРОВЦЕВА

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри
соціології та соціальної роботи ДВНЗ
«Приазовський державний технічний університет»

О. І. БОРОТ

магістр ОП «Соціальна робота»
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БЕЗРОБІТНОЮ МОЛОДДЮ ВПО

Молодіжна зайнятість дуже тісно пов'язана із загальними тенденціями у сфері працевлаштування, але вона має свої власні виміри та проблеми, що вимагають специфічних заходів. В економічно розвинених країнах безробіття молоді зазвичай пов'язане зі закінченням школи та початком професійної діяльності, а також різними формами дискримінації, не вигідним становищем, пов'язаним з відсутністю досвіду роботи, циклічними тенденціями ринку праці, та деякими структурними факторами¹. У сфері соціальної роботи з безробітною молоддю застосовується комплекс заходів, що передбачає психологічну, професійну та соціальну підтримку, організацію професійного навчання, надання інформації про вакансії та послуги з працевлаштування. Закони про зайнятість є одним із ключових елементів правової бази соціальної роботи з безробітною молоддю, які передбачають правила працевлаштування, професій-

---

ного навчання та соціального захисту молодих людей. До того ж, соціальні працівники мають знати закони про молодіжну політику, професійну освіту та соціальний захист.

Компонентами правової бази соціальної роботи з безробітною молоддю є закони про соціальний захист, молодіжну політику, професійну освіту та інші нормативні документи, що забезпечують права та інтереси молоді ВПО. Розв'язання питань щодо надання допомоги ВПО, особливо їхнє працевлаштування, перебувають у найвищому пріоритеті роботи Уряду. Так, між Міністерством соціальної політики, Державною службою зайнятості та Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій налагоджена співпраця щодо надання допомоги переселенцям і переселенкам, які виявили бажання працевлаштуватися.

Правовий аспект соціальної роботи з безробітною молоддю передбачає низку законів і нормативних документів, важливих для захисту інтересів молоді та забезпечення їхнього працевлаштування і професійного розвитку. Так, у ст. 22 “Особливі гарантії молоді у сфері зайнятості та підприємництва” ЗУ «Про основні засади молодіжної політики»², держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. До того ж, відповідно до ст. 24 ЗУ «Про зайнятість населення», одним із заходів сприяння зайнятості населення є сприяння забезпеченню молоді першим робочим місцем та запровадження стимулів для стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, фізичних осіб, які застосовують найману працю, а також молоді, яка навчається³.

ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує переселенцям з тимчасово окупованої території право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від

нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання безпосередньо у робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання, перебування. За кожну працевлаштовану ВПО роботодавці мають право отримати грошову виплату⁴.

У сучасних умовах, за сприяння Державної служби зайнятості, молодь має змогу одноразово отримати ваучер для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці у тому випадку, якщо є внутрішньо переміщеною особою та відповідає певним вимогам (не зареєстрована в центрі зайнятості як безробітний / безробітна; відсутня підходяща робота; не отримувала ваучер раніше; не проходила протягом останніх трьох років перепідготовку коштом Фонду державного соціального страхування на випадок безробіття; має професійну (професійно-технічну), фахову передвищу або вищу освіту). Видача ваучерів особам здійснюється відповідно до Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці, затвердженого постановою КМУ від 20.03.2013 № 207 «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці» та Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер, затверджено наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.09.2020 № 1716, що зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29.09.2020 за № 946/35229⁵.

Інформаційна підтримка, зокрема ознайомлення з вакансіями, програмами професійного навчання та послугами з працевлаштування, є важливим аспектом соціальної роботи з безробітною молоддю. Соціальні працівники повинні активно шукати інформацію про доступні можливості для молоді, встановлювати контакти з роботодавцями та освітніми установами, щоб забезпечити молодим людям широкий вибір вакансій і програм навчання. У межах здійснення модернізації та сприяння продуктивній зайнятості з січня 2019 р. запроваджено інститут кар'єрного радника. У цьому напрямі служба зайнятості активно співпрацювала з Проектом МОП «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні». Кар'єрні радники є індивідуальними консультантами осіб, які шукають роботу, та

---

zareєстрованих безробітних у пошуку роботи, плануванні кар'єри та підвищенні конкурентоспроможності на ринку праці, зокрема через залучення до професійного навчання. Вони забезпечують супровід безробітних від дня звернення до центру зайнятості до факту працевлаштування. Основним завданням кар'єрного радника є якісне надання послуг з урахуванням індивідуальних потреб шукачів роботи та повернення клієнта до трудової діяльності⁶.

Комплексна допомога безробітній молоді, яку надають соціальні працівники, містить консультації з пошуку роботи, розробку індивідуальних планів дій і підтримки, організацію тренінгів і семінарів, а також психологічну підтримку. Під час надання допомоги молодим людям варто враховувати їхні індивідуальні потреби, бажання та особливості, а також соціокультурний та економічний контекст, у якому вони проживають. Це включає адаптацію підходів і програм до різних соціальних груп, врахування місцевих ринків праці та особливостей регіонального розвитку, воєнного стану.

Для роботи у сфері соціальної роботи з безробітною молоддю важливо володіти професійними компетенціями та навичками, що включає розуміння принципів роботи соціальних служб, знання основних законів і нормативних актів у сфері працевлаштування та соціального захисту молоді, вміння ефективно спілкуватися і працювати з людьми з різних соціальних груп і культур. До того ж, соціальний працівник / соціальна працівниця має вміти проводити індивідуальні консультації, допомагати молоді у складанні резюме, підготовці до співбесід, проходженні професійної адаптації на новому місці роботи. Не менш важливими навичками є вміння проводити групові тренінги та семінари, працювати з молодіжними організаціями та органами місцевого самоврядування. Співпраця соціальних працівників з роботодавцями та забезпечення молодих людей своєчасною та якісною інформацією про вакансії та вимоги до кандидатів / кандидаток, є ключовими моментами під час роботи соціальних працівників / соціальних працівниць з безробітною молоддю.

Отже, соціальні працівники мають бути обізнані з правовими механізмами захисту прав молоді та мати досвід роботи з державними інституціями, що опікуються питаннями зайнятості та соціального захисту.

Перелік використаних джерел

1. Молодіжна зайнятість. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/---gender/documents/publication/wcms_120504.pdf
  2. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.
  3. Закон України «Про зайнятість населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
  4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
  5. Офіційний сайт: Державний Центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/informaciya-dlya-vnutrishno-peremishchenyh-osib>
  6. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2023-%D0%BF#Text>
-

І. О. ДОВБИШ

студентка НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

О. М. ГОЛОВКО

кандидатка юридичних наук, старша дослідниця,
старша викладачка кафедри інтелектуальної власності
та приватного права НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Освіта є основним елементом формування громадянської свідомості населення, що є важливою умовою для розвинутої демократичної держави. Саме завдяки модернізації сфери освіти можливо домогтися підтримки європейських цінностей поміж населення, що важливо і необхідно на шляху вступу України до ЄС.

ЄС визнає право кожної держави-члена самостійно визначати зміст та організацію власних освітніх систем, водночас закріплюючи власне бажання сприяти розвитку, модернізації та доступності сфери освіти. Зазначені вище прояви закріплені також у Розділі XII ст. 165 Договору про функціонування Європейського Союзу 1957 року⁴.

Один із методів, що спрямований ЄС на модернізацію освіти, є надання рекомендацій щодо побудови освітнього процесу, закріплені в «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» 2006 та 2018 років^{7,8}. Документ окреслює перелік обов'язкових навичок, що мають формуватися під час навчання. Їх сформувавши шляхом аналізу сучасного ринку праці та умінь, що потребує людина у повсякденному житті. Зміна рекомендацій у 2018 році спричинили стрімкий розвиток суспільства та модернізацію до вимог на ринку праці¹.

Для України дуже важливо дотриматися цих рекомендацій, аби проявити прихильність до європейських цінностей та формування серед населення навичок, що дадуть змогу стати конкурентоспроможним на ринку праці¹. З цією метою в 2018 році стартувала реформа система шкільної освіти і запроваджена Нова українська школа, що повністю відповідає рекомендаціям ЄС 2006 року.

У проекті Нова українська школа передбачено створення середовища, у якому приємно навчатися та створено середовище, де можна отримати навички, необхідні для життя. Компетентності, що мають формуватися протягом отримання освіти, визначено в Державному стандарті початкової освіти 2018 року та Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року³. У таблиці 1 можна зробити висновок, що вони відповідають рекомендаціям, висунутим ЄС у 2018 році.

Ще одним методом впливу ЄС на розвиток освіти є надання грантів на навчання та академічна мобільність. Розподіленням грантів на навчання займається безпосередньо кожна держава. Причинами отримання індивідуального гранту можуть бути фінансова необхідність здобувачів освіти та академічна успішність студента.

Однією з наймасштабніших програм обміну є Erasmus+, що створена та фінансується ЄС. Більше 270 тис. здобувачів освіти вже мали змогу взяти участь у даній програмі. Українські студенти та викладачі також залучаються до мобільності і можуть безперешкодно отримати досвід навчання та викладання у будь-якому університеті держави-члена ЄС. Дана програма покликана сприяти культурному та професійному обміну, особистісному розвитку. Результативність програми можна підтвердити тим, що на 2021—2027 роки на

**Отримані під час процесу освіти компетентності,
зазначені у відповідних документах**

«Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» 2018 року	Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 року
<p>Грамотність</p> <p>Мовна компетентність</p> <p>Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії</p> <p>Цифрова компетентність</p> <p>Особиста, соціальна та навчальна компетентності</p> <p>Громадянська компетентність</p> <p>Компетентність культурної обізнаності та самовираження</p> <p>Підприємницька компетентність</p>	<p>Вільне володіння державною мовою</p> <p>Здатність спілкуватися рідною мовою (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами</p> <p>Математична компетентність</p> <p>Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій</p> <p>Інноваційність</p> <p>Екологічна компетентність</p> <p>Інформаційно-комунікаційна компетентність</p> <p>Навчання впродовж життя</p> <p>Громадянські та соціальні компетентності</p> <p>Культурна компетентність</p> <p>Підприємливість і фінансова грамотність</p>

неї виділили більше 28 мільйонів євро, що майже вдвічі більше за відповідний план фінансування на 2014—2020 роки. У рамках програми реалізується можливість участі в академічній мобільності соціально-вразливих груп. У 2014 році Європейською комісією була розроблена «Еразмус +. Стратегія соціального включення та етнокультурного різноманіття в сфері молоді», у якій закріплена можливість участі абсолютно всіх студентів у молодіжних обмінах, во-

---

лонтерській діяльності та транснаціональних молодіжних ініціативах у межах програми Еразмус+. Передбачена додаткова фінансова підтримка студентів з інвалідністю, що може бути направлена на необхідні витрати або фінансування супроводжуваних осіб. Можливими є також віртуальні обміни.

У ЄС також передбачена фінансова підтримка процесу зміни та осучаснення системи освіти. Для України створили програму «EU4Skills: найкращі навички для сучасної України» для підтримки реформи професійно-технічної освіти. Окрім сприяння впровадження реформи, у межах програми запроваджують нові стандарти та професії, модернізують інфраструктури системи освіти.

Під час повномасштабної війни ЄС виділяє кошти на підтримку сфери освіти України. У 2022 році ЄС виділив 34 мільйони євро на відновлення пошкоджених війною шкіл, 14 мільйонів євро на придбання шкільних автобусів, та 66 мільйонів євро надано для бюджетної підтримки українському уряду. Також ЄС підтримує програму «Всеукраїнська школа онлайн» та вважає її альтернативою для дітей, що тимчасово не можуть відвідувати школу внаслідок війни. Реалізована гнучкість програми Еразмус+ та додаткові можливості обміну для українських студентів.

Завдяки освіті можна забезпечити і дотримання європейських цінностей з боку держави, зокрема, рівність та права людини².

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про освіту», реалізуються рівні умови доступу громадян до освіти, незалежно від віку, статі, зовнішніх ознак, переконань, походження та ін. Кожна людина може отримати безоплатну дошкільну, повну загальну середню, професійну, фахову передвищу та вищу освіти. Держава зобов'язується здійснювати соціальний захист здобувачів освіти та забезпечити рівний доступ до освіти особам зі соціально вразливих груп⁵.

Стаття 5 ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» гарантує особам, що належать до національних меншин право отримання освіти мовою національної меншини⁶. Ухвалення цього закону було однією з вимог до України, які необхідно виконати для збереження статусу кандидата до ЄС.

Відповідно до статті 20 ЗУ «Про освіту» передбачене інклюзивне навчання⁶. В Україні можливим є навчання дітей з особливими

освітніми потребами поміж інших учнів, що сприяє соціалізації та інтеграції у суспільство. У дітей, що не потребують спеціальних умов навчання, ця модель формує толерантне ставлення до людських особливостей та сприяє розвитку емпатії. Якщо навчання у звичайному класі забезпечити неможливо, створюються інклюзивні класи, де діти можуть отримати більше підтримки. Матеріали, що мають за своїти діти з особливими освітніми потребами, можуть адаптовувати відповідно до їхніх потреб та можливостей. Для забезпечення інклюзивності освіти важливим є проектування закладів освіти з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування, що досі не реалізовано у більшості шкіл та ЗВО.

Досягненням України у сфері реалізації права на освіту для соціально вразливих груп є цифрова трансформація освіти. Це забезпечує безперервний доступ до навчання. Якщо відсутня можливість навчатися очно через лікування, перебування в іншій державі та інші причини, кожен може здобувати освіту дистанційно.

Система освіти України відповідає сучасним вимогам, що висуває ЄС. Майбутній розвиток можна направити на поширення академічної мобільності учнів, студентів та викладачів, збільшення зв'язків між університетами, покращення інклюзивного простору навчання та формування нових освітніх програм, що задовольняють вимоги нинішнього ринку праці. Викликом для України буде післявоєнна відбудова інфраструктури освітньої системи, з чим готові допомагати держави-члени ЄС.

Перелік використаних джерел

1. Локшина О.І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 21-30.

2. Парпан У. М. Право людини на освіту в умовах асоціації України і Європейського Союзу: сутність та принципи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": зб. наук. пр. Львів: Нац. ун-т "Львів. політехніка"*. 2016. № 850. С. 92-98.

3. Ремех Т.О., Пишко О.Л. Концептуальні засади та новели державного стандарту базової середньої освіти. Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку. зб. тез наук. пр. X Міжнар. наук. конф. 2022. С. 58-62.

4. Договір про функціонування Європейського Союзу, від 25.03.1957 р.

---

5. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 28.09.2023).

6. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20> (дата звернення 28.09.2023).

7. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. (2006/962/EC) // Official Journal of the European Union, 30.12.2006. — L 394/10-394/18 EN.

8. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (дата звернення: 28.09.2023).

9. Erasmus+. Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth. 2014 URL: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/inclusiondiversity-strategy_en.pdf. (дата звернення 28.09.2023).

В.І. ГРИШКО

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри
правоохоронної діяльності та спеціальних юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права Національного університету
водного господарства та природокористування

Б.С. КИРИЧУК

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права Національного університету
водного господарства та природокористування

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СПАДКОВИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації (далі — рф) на територію України як ніколи стало актуальним питання щодо створення безпечних і надійних умов життя, відповідно яких громадяни зможуть продовжувати безперешкодно реалізувати власні права та інтереси, зокрема в межах цивільних правовідносин.

Безсумнівно, що введення режиму воєнного стану внесло суттєві корективи не тільки в політичну, економічну й адміністративну сфери життя українця, а й у сферу приватно-правових відносин за участі фізичних та юридичних осіб. Нині виникає гостра потреба швидко й ефективно врегулювати цивільних правовідносин, а також гарантувати баланс між безпекою та прозорістю державних ресурсів, максимальному збереженні таємної інформації й персональних даних самих українців.

Як слушно зазначає А. Баранкевич, наявні алгоритми вчинення юридично-значимих дій потребують переформатування і узгодження з реаліями правового режиму воєнного стану. Налагоджені раніше способи охорони й захисту прав громадян, зокрема неповнолітніх осіб, не функціонують належним чином, а тому вимагають ґрунтовних змін й удосконалення¹.

Мета дослідження — системно проаналізувати зміни у цивільному законодавстві щодо роботи механізму реалізації спадкових прав неповнолітніми особами в умовах воєнного стану.

Зауважимо, що правова невизначеність і нестабільність спадкових правовідносин в умовах воєнного стану зумовила появу багатьох наукових праць у цій сфері, зокрема, над проблематикою працювали вітчизняні вчені, як-от Баранкевич А. В., Бородіна С. В., Достар Р. М., Заїка Ю. В., Кравчик М. Б., Ющук Д. Ю. та інші дослідники. Віддаючи належну шану дослідників, зазначимо, що проблема реалізації спадкових прав саме неповнолітніми особами під час дії воєнного стану досі залишається не повністю дослідженою.

Один із традиційних принципів спадкового права є принцип свободи заповіту. Окрім безумовних переваг, заповідальна свобода має свої негативні сторони, адже використовуючи надані права, заповідач може намагатися позбавити своїх близьких родичів, членів сім'ї спадкового майна. Як наслідок, потенційні спадкоємці не матимуть у майбутньому засобів для існування, хоча й піклувалися за життя про особу спадкодавця.

Як слушно зазначає М. Кравчик, регулювання спадкових правовідносин повинно базуватися на виваженому поєднанні інтересів окремої особи й цілого суспільства³. Після тривалих суперечок законодавець ввів в дію ст. 1241 Цивільного кодексу України (далі —

ЦК України), де визначив вичерпний перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку спадщини. Так, зокрема, під категорію так званих обов'язкових спадкоємців підпадають малолітні, неповнолітні й повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) і непрацездатні батьки, які спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка)⁶.

З метою врегулювання спадкових правовідносин та визначення їхніх основних аспектів в умовах воєнного стану, на початку повномасштабного вторгнення ухвалено два важливі нормативно-правові акти, а саме: Постанова Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164 та Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 № 1118/5. Введені законодавчі зміни в спадкових правовідносинах хоч і не виокремлюють неповнолітніх спадкоємців та не встановлюють для них окремого правового регулювання, усе ж мають безпосередній вплив на їхні суб'єктивні права. Передусім це стосується строків прийняття спадщини.

Так, у лютому 2022 року український уряд змінив строки прийняття спадщини. Згідно з Постановою КМУ від 28.02.2022 № 164, перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не довше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини, тобто за десять місяців².

Водночас не можна залишити поза увагою Постанову, ухвалену Верховним Судом України в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.01.2023 у справі № 676/47/21, де суд касаційної інстанції, виходячи з ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, дійшов висновку, що правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються тільки Цивільним кодексом України, який ухвалений Верховною Радою України, і є основним актом цивільного законодавства України. Строк на прийняття спадщини, по суті, є присічним, а законодавець як у ст. 1270 ЦК України, так і

в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості наявності конструкції «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в Постанові Кабінету Міністрів України визначити інші правила щодо строку на прийняття спадщини. Саме тому пункт 3 Постанови КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 суперечить ст. 1270 та ст. 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню⁴. Згадане судове рішення зумовило численні дискусії в юридичних колах, але вже з 19 червня 2023 року проблема вважається вирішеною, адже згідно з новою Постановою КМУ від 09.05.2023 № 469 строки прийняття спадщини в Україні повернулися до довоєнних норм⁵.

Додатковим елементом механізму реалізації спадкових прав неповнолітніх осіб в умовах воєнного стану можна вважати зміну місця відкриття спадщини. Так, за ЗУ № 2923-ІХ від 23.02.2023 ст. 1221 ЦК України була викладена в новій редакції, згідно з якою місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення про спадкове майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів. На підставі отриманої першої заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, встановленому КМУ.

Нова редакція ст. 1221 ЦК України уніфікувала підхід до визначення місця відкриття спадщини, що, зі свого боку, сприяє захисту спадкових прав неповнолітніх осіб, які внаслідок об'єктивних обставин можуть проживати в інших областях України та які матимуть можливість подати відповідну заяву лише за місцем свого фактичного перебування. На підставі поданої заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі, та видає свідоцтво про право на спадщину.

Перелік використаних джерел

1. Баранкевич А.В. Механізм захисту спадкових прав неповнолітніх осіб в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 78: частина 1. С. 141-146.

2. Кравчик М.Б. Новели реалізації спадкових правовідносин. *Право і суспільство. Цивілістика*. 2022. № 4. С. 69-75.

---

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40.

4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. Офіційний вісник України. 2022. № 25.

5. Постанова Верховного Суду України від 25.01.2023 року у справі № 676/47/21 (продовження N 61-8014св22). URL: <http://surl.li/lmczsc> (дата звернення: 24.09.2023).

6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469. Офіційний вісник України. 2023. № 51.

А. О. ШЕВЧЕНКО

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Державного податкового університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДИСКРИМІНАЦІЮ СОЦІАЛЬНО-ВРАЗЛИВИХ ГРУП

Сучасний процес стрімкої трансформації суспільного життя не лише вимагає вирішення заздалегідь окресленої низки питань, а й провокує виникнення нових. Так, розв'язання проблем соціальної рівності та запобігання дискримінації будь-яких груп населення в умовах глобалізаційних процесів. Для подальшої адаптації суспільного життя до нових стандартів та змін під впливом трансформаційних процесів, виникає потреба забезпечити рівність прав та свобод усіх категорій населення. Водночас питання щодо юридичної природи соціальних прав та механізму їх правового захисту залишається актуальним повсякчас. Саме тому розгляд механізму адміністративно-правового регулювання юридичної відповідальності за дискримінацію соціально-вразливих груп є доречним у межах стрімких процесів соціальної перебудови¹.

Дискримінаційні процеси завжди мають пряме спрямування на конкретну особу або групу осіб, тож доцільно тлумачити поняття

“соціально-вразлива група” крізь призму чинного законодавства. Варто зазначити, що законодавче роз’яснення вищезгаданого поняття є доволі неоднозначне. Так, згідно зі ст. 5 ЗУ “Про соціальні послуги” №2671-VIII від 27.04.2022 під соціально-вразливою групою законодавець визначив громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах². Аналізуючи п. 3 ч. 1 ст. 1 вищезгаданого нормативного акту варто зазначити, що в цьому випадку законодавець чітко визначає вразливу групу населення як особу або сім’ю, що має найвищий ризик потрапляння у складну життєву ситуацію внаслідок несприятливих зовнішніх обставин. Доречно погодитись з цим тлумаченням, оскільки соціально-вразлива категорія населення має відповідний статус за певних зовнішніх факторів, зокрема факторів ризику, що обумовило отримання відповідного статусу.

Правовий інститут юридичної відповідальності являє доволі складну систему в розрізі накладення стягнення за дискримінаційні прояви. Аналізуючи чинне адміністративне законодавство, доцільно зауважити, що відповідальність за певний вид дискримінації має місце лише під час порушення принципу рівності, проте Кодекс України про адміністративні правопорушення наразі не містить окремого порядку притягнення до цієї відповідальності, зокрема не визначено уповноважених суб’єктів³. Проте в межах Кодексу України про адміністративні правопорушення законодавець визначив юридичну відповідальність за вид дискримінації соціально-вразливої групи населення як булінг (цькування) учасника освітнього процесу згідно зі ст. 173-4. Варто наголосити, що соціальне перетворення суспільного життя під впливом нестабільної політичної ситуації та динамічних комунікаційних процесів, викликає дискримінацію один одного серед учасників освітнього процесу. Тому вище окреслена диспозиція наразі є доволі актуальною для мінімального регулювання дискримінаційних проявів серед населення.

Досліджуючи правовий механізм притягнення до адміністративної відповідальності за дискримінаційні прояви, доцільно проаналізувати наявні статистичні дані щодо забезпечення рівних прав і свобод від Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Таблиця 1

**Кількість опрацьованих звернень та втручання Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини за 2022 рік***

Вид діяльності	Цифровий показник
Зареєстровано звернень до Уповноваженого	867
Успішно опрацьовано нормативно-правових актів та надано пропозицій з прав людини	157
Успішно відкрито проваджень за порушення прав людини та дискримінацію	24
Здійснено координаційно-моніторингових візитів	531

*Складено автором на основі даних офіційного порталу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

за 2022 рік⁴. Протягом 2022 року зареєстровано 867 (табл. 1) звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо питань дискримінації, опрацьовано 157 нормативно-правові акти та надано пропозицій щодо змін до законодавства, відкрито 24 провадження Уповноваженого та проведено 531 успішно моніторинговий візит.

Підсумовуючи, варто стверджувати, що чинне адміністративне законодавство в цьому аспекті потребує вдосконалення, оскільки в межах масштабних соціальних перетворень зумовлених не лише глобалізаційними процесами, а й повномасштабною війною, моральний стан сучасного населення є доволі нестабільним, що може викликати різні прояви дискримінації інших осіб та потребує відповідного нормативно-правового регулювання. Так, статистичні показники демонструють, що попри вищезгадані тяжкі тимчасові умови, дискримінаційні процеси все ж таки нікуди не поділись та потребують якомога швидкого законодавчого втручання, аби стабілізувати взаємовідносини в суспільстві.

Науковий керівник О.П. Рябченко, доктор юридичних наук, кандидат економічних наук, професор Державного податкового університету.

Перелік використаних джерел

1. Дашковська О.Р. Соціально-економічні права людини в умовах глобалізації. Закарпатські правові читання (Transcarpathian legal readings): матеріали між-нар.-наук. практ. конф., м. Ужгород, 29-30 квіт. 2020 р. Ужгород, 2020. С. 64-68.
2. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 27.09.2023).
3. Кодекс України про Адміністративні Правопорушення: Закон України № 8073¹-X від 07.12.1984 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 27.09.2023).
4. Забезпечення рівних прав і свобод. Офіційний портал Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/givni-prava> (дата звернення: 27.09.2023).

В. Ю. БАКЛАН

студентка 2-го курсу спеціальності 081 «Право»,
практикантка Навчального юридичного центру «Правова СТУДІЯ»
Полтавського університету економіки та торгівлі

ВПЛИВ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Важливою умовою становлення демократичного суспільства є розвиток юридичної науки і практики. Водночас правники й правниці відіграють ключову роль. Це свідчить про реформування юридичної освіти та високі вимоги до професії.

Серед вступників українських закладів вищої освіти популярність спеціальності 081 «Право» доволі висока. За даними інформаційної системи *Вступ.ОСВІТА.UA* у 2023 році подано 57 572 заяв на цю спеціальність¹.

Кожен майбутній правник та правниця мають усвідомлювати власну прив'язаність до обраного фаху. Професійною ідентичністю вважаємо приналежність особи до певної спільноти. Вплив юридичних клінік на формування професійної ідентичності майбутніх правників є суттєвим та багатограним. Надалі наш дискурс пов'язаний із висвітленням деяких аспектів цього впливу.

У сучасному світі роль юридичних клінік в системі підготовки майбутніх правників відіграє дедалі важливішу роль. Створення і діяльність юридичних клінік є можливістю практичного застосування здобутих знань у реальних справах та під час консультування заявників.

Вплив юридичних клінік на становлення майбутніх правників виокремлювали науковці, як-от: Л.Амелічева, С. Гончаренко, Є. Бова, І. Коваль, М. Кравчук, М. Лоджук, С. Прилипко та інші. У своїх працях вони приділяють увагу юридичним клінікам у системі професійної юридичної освіти та їхній ролі у формуванні правової культури. Створення юридичної клініки дає змогу студентам і студенткам практично застосовувати свої знання та розв'язувати питання загальнодержавного значення (надання допомоги найбільш незахищеним верствам населення)².

Правова культура є засадничою складовою демократії, тож особлива увага приділяється вихованню студентів-практикантів юридичної клініки. Студенти мають унікальну можливість впливати на формування цієї культури в суспільстві, що особливо важливо, оскільки правова культура має значний вплив на професійну ідентичність майбутніх юристів.

Одним із головних напрямів діяльності юридичної клініки є надання безоплатної правової допомоги. Держава гарантує право на отримання правової допомоги, тож означає можливість кожної особи отримати цю допомогу у визначеному нею обсязі та формі, незалежно від її правовідносин з іншими суб'єктами права³.

Надання правником або правницею професійних послуг клієнтам на безоплатній основі є найпоширенішою формою його соціальної відповідальності та професійного покликання. Юридичні клініки, що зазвичай функціонують при закладах вищої освіти, забезпечують доступ до правничої допомоги тим, хто найбільше її потребує⁴.

Російсько-українська війна спричинила значне збільшення кількості осіб, які потребують правничої допомоги. Юридичні клініки виконують важливу соціальну функцію, адже надають безоплатну правничу допомогу вразливим категоріям населення, що постраждали від війни. Водночас здобувачі вищої освіти зі спеці-

---

альності 081 «Право» відчують цінність правничої професії та розуміють, що можуть в ній реалізуватися⁵.

Зазначимо, що юридична клініка є традиційним суб'єктом правового виховання, а не окремою формою правової освіти або різновидом юридичної освіти⁶. Студент-клініцист має змогу ознайомитися з особливостями діловодства, включаючи номенклатуру справ, правила обігу документів, організацію обліку й контролю над вхідною і вихідною документацією та кореспонденцією, а також правила складання документів первинного обліку та звітності².

До того ж студенти-практиканти інформують відвідувачів юридичних клінік про зміни в законодавстві, тлумачать зміст правових норм, здійснюють іншу діяльність.

Засоби, якими формується правова культура у студентів-клініцистів, включають різноманітні методи і заходи, зокрема лекції, семінари та тренінги, спрямовані на вивчення правових аспектів, що організовані юридичною клінікою. Додатковий досвід та обмін знаннями здійснюються шляхом взаємодії із досвідченими правниками й правницями на спеціально організованих заходах. Поширення правозахисних та правопросвітницьких ініціатив відображає також важливий аспект формування правової культури у майбутніх правників, які беруть участь у цих заходах і навіть можуть їх організувати.

У Полтавському університеті економіки і торгівлі здобувачі вищої освіти другого курсу спеціальності 081 «Право» проходять навчальну практику на базі навчального юридичного центру «ПРАВОВА СТУДІЯ». Навчальна практика орієнтована на осмислення студентом специфіки правничої діяльності, що ґрунтується на попередній теоретичній підготовці майбутніх правників та їх самостійному напрацюванню практичних навичок застосування набутих знань⁷.

Отже, сучасна юридична освіта потребує реформування унаслідок недостатньої уваги до практичної підготовки студентів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти. Одним із рішень цієї проблеми є впровадження юридичних клінік, які формують інтегровану систему та мають велике значення у захисті прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Юридичні клініки є надзвичайно важливим інструментом підготовки майбутніх правників і правниць не тільки для здобуття професійних компетентностей, а й розвитку правової культури. Юридична клініка об'єднує теоретичні знання і практичну діяльність, що позитивно впливає на формування професійної ідентичності майбутнього правника або правниці в процесі навчання у закладі вищої освіти.

Захист соціально вразливих груп під час надання первинної правничої допомоги є важливою складовою правової системи та забезпечення справедливості. Це допомагає гарантувати, що всі громадяни незалежно від їх статусу, отримують доступ до правосуддя та захисту своїх прав.

Науковий керівник В. А. Орел, старший викладач закладу вищої освіти, Полтавський університет економіки і торгівлі.

Перелік використаних джерел

1. Рейтинг спеціальностей у вишах за кількістю поданих заяв. *Інформаційна система «Освіта.ua»*. URL: <https://osvita.ua/consultations/89708/> (дата звернення: 25.09.2023).

2. Коваль І.Ф. Юридична клінічна освіта. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. №1. 2023. С. 139. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/11/13904-Tekst-statti-27651-1-10-20230711.pdf>

3. Конституційний суд України (2009): Рішення від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про правничу допомогу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>

4. Гончаренко С. В., Бова Є. Ю. Безоплатна правнича допомога стає реальною? (Дослідження думки адвокатів щодо системи безоплатною правничої допомоги в Україні). *Адвокат*. № 7(106). 2009. С. 10.

5. Прилипко С. М., Амелічева Л. П. Вплив інновацій у сфері юридичної клінічної освіти і науки на професіоналізацію студента-правника в умовах дії воєнного стану. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 146—155.

6. Лоджук М. Т. Юридичні клініки як суб'єкти правового виховання. *Правове життя сучасної України*: матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. Складу. Одеса: Фенікс. 2011. Т. 1. С. 117.

---

7. Програма навчальної практики для здобувачів вищої освіти 2 курсу освітньо-професійної програми «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право / Галина Лаврик, Вікторія Орел. Полтава : ПУЕТ, 2022. 45 с.

М. С. БІЛОДІД

студентка 2-го курсу спеціальності 081 «Право»,
практикантка навчального юридичного центру «ПРАВОВА СТУДІЯ»
Полтавського університету економіки та торгівлі

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року на територію України значно зросла кількість постраждалих від сексуального насильства, зокрема, вчинених російськими окупантами проти мирного населення. Фіксувалися знущання над жінками, дітьми та особами чоловічої статі.

Сексуальне насильство під час війни розглядається в кількох аспектах: зґвалтування, примусова вагітність, примусовий аборт, примусове оголення тіла, примусове роздягання, тортури, пов'язані з сексуальним характером, каліцтво та травмування статевих органів, залякування вчинити подібні дії вважаються як сексуальним насильством¹.

Зауважимо, що сексуальне насильство жодним чином не є і не може бути проявом сексуального бажання постраждалого. Як зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець, зґвалтування стало ще однією зброєю російської армії проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях України².

Сексуальне насильство в умовах війни визнається злочином. Це закріплено у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. У випадку, якщо акт зазначеного різновиду насильства призводить до знищення певної групи загалом або частково, а також до створення прямої загрози соціальному та фізичному існуванню

відповідної групи та приниження гідності потерпілих, вони можуть становити форму геноциду³.

На жаль, більшість постраждалих від сексуального насильства, особливо від зґвалтування, не готові звертатися за отриманням правничої допомоги та розповідати, що з ними трапилося. Однак слід пам'ятати, що ці злочини не мають чіткого строку давності. Особа, яка постраждала, може звернутися тоді, коли буде до цього готова⁴.

Згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, що в передбачених законом випадках надається безкоштовно⁵. Порядок звернення та питання з якими особа може звернутися за професійною правничою допомогою визначений ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» від 02 червня 2011 року № 3460-VI⁶.

Відповідно до частини першої ст.13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», особи, які постраждали від сексуального насильства можуть отримати безоплатну вторинну правничу допомогу. Вона є видом державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя⁷.

Категорію фізичних осіб постраждалих від сексуального насильства, які можуть звернутися за безоплатною вторинною правничою допомогою доповнено з огляду на війну в Україні. До них належать: повнолітні особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній місячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму; діти; ветерани війни та члени сімей загиблих ветеранів війни; іноземці та особи без громадянства; внутрішньо переміщені особи; особи, які є потерпілими від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройної агресії. Повний перелік осіб наведено у ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»⁵.

Суб'єктами, які можуть надати постраждалим особам від сексуального насильства безоплатну вторинну правничу допомогу в Україні, є центри з надання безоплатної правничої допомоги та адвокати⁵.

Наразі, якщо особа постраждала від сексуального насильства або стала свідком вчинення цього правопорушення та перебуває на тимчасово окупованій території, вона може звернутися за правни-

---

чою допомогою до Офісу Генерального Прокурора та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Безоплатна вторинна правнича допомога постраждалим від сексуального насильства в умовах війни гарантує надання цієї допомоги: 1) консультації та роз'яснення правових питань; 2) допомога в складанні заяв та скарг (зокрема, заяв про вчинення сексуальних злочинів проти особи); 3) представництво у кримінальних провадженнях стосовно злочину, що вчинено проти особи; 4) допомога з направленням інформації про факти вчинення сексуального насильства до Міжнародного кримінального суду.

Так, постраждалі можуть отримати різні форми відшкодування за допомогою засобів правничого захисту на національному та міжнародному рівні:

- цивільний процес шляхом подання цивільного позову про відшкодування проти особи чи групи осіб, визначених винними у злочині сексуального насильства відповідно до кримінального законодавства на національному рівні, тобто національними судами;
- шляхом Цільового фонду для потерпілих Міжнародного кримінального суду, метою якого є допомога жертвам геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та агресії згідно з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду через два його окремі мандати — відшкодування та допомоги. Цільове фінансування становить важливу частину ресурсів Цільового фонду за мандатом допомоги, особливо для підтримки осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з воєнним конфліктом та звірством зі сторони окупантів⁶.

Центр з надання безоплатної правової допомоги, допоможе постраждалому від сексуального насильства звернутися до відповідних органів, щоб добитися карності над особою, яка вчинила цей злочин.

Військова агресія посприяла внесенню змін до порядку розслідування і переслідування злочинів сексуального насильства, вчинених в умовах воєнного конфлікту⁶.

Кримінальна відповідальність за вчинення злочину проти особи, яка постраждала від сексуального насильства, визначено в ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни»⁷. Ця стаття також встановлює покарання за жорсто-

---

ке поведження з військовополоненими або цивільним населенням. Проте ця стаття не визначає акт сексуального насильства воєнним злочином, однак згадується факт зґвалтування, що може бути провтом сексуального насильства.

Станом на 18 травня 2023 року в Україні впроваджено 70 кримінальних проваджень про сексуальне насильство, вчинене російськими окупантами. Однак припускаємо, що реальне число злочинів про сексуальне насильство значно вище.

Сексуальне насильство може стати психологічною та фізичною травмою для постраждалого на довгий час. Вчасна правнича допомога професіоналів може відвернути від подальших наслідків, та допомогти постраждалим добитися справедливості, аби їхній кривдник поніс кримінальну відповідальність за вчинений злочин.

Отже, особа, яка постраждала від сексуального насильства, може звернутися в будь-яку мить за правничою допомогою до компетентних органів та осіб, адже в цих злочинів немає чіткого строку давності.

Науковий керівник В. А. Орел, старший викладач закладу вищої освіти, Полтавський університет економіки і торгівлі.

Перелік використаних джерел

1. Постраждалі від сексуального насильства під час війни та домашнього насильства можуть отримати безоплатну правову допомогу від держави. *Безоплатна правова допомога*: вебсайт. 2023. URL: <https://cutt.ly/Vwc7cBMd> (дата звернення: 20.09.2023).

2. Уповноважений: зґвалтування стало ще однією зброєю рашистської армії проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. вебсайт. 2022. URL: <http://bit.ly/48sCgMe>.

3. Павлова Н.В. Жінки та війна: сексуальне насильство як прояв геноциду. Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. матеріали наук. практ. семінару. Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 146-148. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/10609>.

4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://bit.ly/3gfLSAi>.

5. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

---

6. Сарета Ашраф. Робота з постраждалими від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. *Проект Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні»*. Посіб. / за заг. ред. О. Мельниченко, О. Степанюк. 2022. С. 1-134. URL: <https://rm.coe.int/ukr-2022-sexual-violence-manual-web-ua/1680a97133>

7. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976>.

А.О. ФІЛОНОВА

студентка 3 курсу

Запорізького національного університету

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗРОБІТНИХ У НІДЕРЛАНДАХ

Дослідження міжнародного досвіду провідних країн світу в соціальній сфері важливий, адже задля розвитку своєї держави можна запозичити досвід більш розвинених країн. В Україні завжди був низький та неефективний ринок праці, що спричиняє постійні соціальні невдоволення. Нині Україна набула статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, тому варто впроваджувати реформи у різних сферах та підвищити рівень життя населення, проте війна уповільнила процес інтеграції. При цьому процесі було б водночас не варто припиняти досліджувати ринок праці інших країн та застосовувати найкращі зарубіжні практики, як-от Нідерланди, оскільки ця країна є розвинутою соціальною державою. Отже, дослідження та аналіз досвіду соціальної країни ЄС є важливою основою для теоретичних досліджень українського державотворення. Також цей аналіз може допомогти зрозуміти, як розвивати та вдосконалювати соціально-трудова сферу в нашій країні.

Трудове законодавство Нідерландів регулює права та обов'язки роботодавців, найманих працівників, тимчасових працівників та інших категорій осіб, зайнятих у Нідерландах. Воно охоплює сфери, як-от: здоров'я та безпека працівників, захист від дискримінації, вимоги щодо мінімальної заробітної плати та права на отримання пільг¹. Це законодавство регулює правові відносини між працівни-

---

ками та роботодавцями, тому застосовується виключно до працівників і працівниць, які мають трудовий договір. Трудовий кодекс Нідерландів вимагає, аби усі безстрокові або строкові контракти зазначали деталі, як-от назва посади, обов'язки та зарплата, щоб забезпечити дотримання законодавства.

Важливим аспектом у трудовому законодавстві є політика недопущення дискримінації та домагань, яка має на меті створення поважної та позитивної атмосфери на робочому місці. У Нідерландах роботодавці зобов'язані захищати своїх працівників і працівниць від будь-якої форми дискримінації чи упередженого ставлення. Закон про рівне ставлення є одним із основних джерел для забезпечення дотримання заборони дискримінації та рівного ставлення в Нідерландах. Він забороняє дискримінацію за ознаками, як-от раса, релігія та переконання, політичні приналежності, стать, вагітність, сексуальна орієнтація, громадянство та сімейний стан². Важливо, що цей закон є цілісною та функціональною частиною трудового законодавства.

Трудовий кодекс Нідерландів містить одні з найсуворіших заходів захисту працівників і працівниць, тому їх не можна звільняти без причини. Є чотири способи звільнити працівника, зокрема у двох з них роботодавець повинен попросити дозвіл на звільнення від голландського уряду. Роботодавець зобов'язаний дотримуватися обов'язкових періодів попередження щодо звільнення та надати вихідну допомогу та виплати за перехідний період, якщо це можливо.

Цікавою особливістю трудового права Нідерландів є те, що якщо премії за підсумками року виплачуються одному працівнику / працівниці, то вони повинні надатися всім. Роботодавці можуть надати бонус наприкінці року або бонус за 13 місяців, але не можуть залишити його лише тим, хто досягає високих результатів. Якщо один працівник / працівниця компанії отримує премію, усі працівники мають отримати її за рівне ставлення, незалежно від результатів роботи³. Справедливість забезпечує ефективність трудових відносин.

У трудовому законодавстві Нідерландів визначений перелік пільг, якими може скористатись працівник / працівниця. Згідно з Цивільним кодексом Нідерландів, якщо обов'язкові пільги пра-

---

цівника/працівниці не виконуються, роботодавець отримує штраф від уряду. До пільг належить також схема пенсійного забезпечення працівників. Внески до державної пенсійної системи Нідерландів беруться із зарплати працівника / працівниці. Роботодавці повинні щомісяця вносити до фонду 16 %. Щодо відпустки уряд Нідерландів вимагає, щоб усі штатні працівники й працівниці отримували щонайменше 20 оплачуваних днів щорічно. Ця вимога також поширюється на працівників і працівниць, які працюють неповний робочий день, оскільки вони мають право отримати чотирикратну кількість робочих годин протягом одного тижня як відпустку, а невикористані дні відпустки часто переносяться на наступний рік. Щодо установлених державною свят жоден закон не вимагає від роботодавців надавати своїм працівникам вихідні дні у державні свята, але це стандартна практика, якщо інше не зазначено в трудовому договорі. Лікарняний у Нідерландах немає встановленої кількості днів хвороби. Якщо працівник / працівниця хворіє, то має зв'язатися з роботодавцем і повідомити про це. Розмір заробітної плати, яку отримує працівник / працівниця під час хвороби, вказується в трудовому договорі. Відповідно до медичної страховки роботодавці зобов'язані сплачувати внески до закону про медичне страхування, відповідно до якого станом на 2023 рік ставка внесків становить 6,68 %. У відпустці для догляду за дитиною батькам передбачено шість тижнів відпустки; одна з яких виплачується у розмірі повної зарплати та п'ять тижнів із зарплатою у розмірі 70%. Матері мають право на оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю від 4 до 6 тижнів до пологів і від 10 до 12 тижнів після пологів³.

Варто зазначити, що в Нідерландах активно розвиваються соціальні підприємства, які мають певну соціальну ціль. Насамперед, вони ґрунтуються на двох принципах: 1) підвищення можливого — діяльність, що демонструє, як можна вести бізнес відповідально, аби інші підприємства також могли прийняти ці екологічні / соціальні практики; 2) підвищення бажаного — діяльність, яка змінює норми та цінності в суспільстві та посилює культурний тиск. У звітах практиків кількість голландських соціальних підприємств становить від 4000 до 6000 у 2017 році. Це є гарним показником, адже ці підприємства допомагають задовольняти потреби соціуму,

---

створюючи робочі місця, а також їхньою головною особливістю є те, що вони спрямовані на вирішення соціальної проблеми⁴.

Якщо людина стала безробітною у Нідерландах, то вона має право на допомогу зі безробіття відповідно до Закону про страхування на випадок безробіття (WW, Werkloosheidswet). Однією з вимог є реєстрація та фізичне перебування в Нідерландах. Ще однією важливою вимогою є працевлаштування щонайменше 26 тижнів протягом 36 тижнів до миті, як людина стала безробітною. Варто зазначити, що є певні нюанси, коли не можна отримати цей вид соціальної допомоги: людина досягла встановленого законом пенсійного віку; залишила межі Нідерландів; перебуває у Нідерландах на незаконно підставі; перебуває або ухиляється від в'язниці або втекла з неї⁵.

Допомога з безробіття становить 75% останньої зарплати. Тривалість виплати допомоги становить три місяці. Тривалість можна продовжити, якщо працівник / працівниця працювали щонайменше 208 годин оплачуваної роботи протягом щонайменше 4 з 5 років до року, коли він / вона стали безробітними. Аби отримати цю допомогу, необхідно подати заяву до UWV протягом одного тижня після початку безробіття і зареєструватися як шукач / шукачка роботи в UWV⁶.

Отже, проаналізувавши трудове законодавство та соціальний захист і допомогу безробітним у Нідерландах, можна зробити висновок, що це справді розвинута соціальна держава, з якою потрібно брати приклад. Нам варто запозичити цей досвід, зокрема щодо лікарняних та забезпечення рівності. В Нідерландах лікарняний може тривати стільки, скільки потрібно, а в Україні лише два тижні, тобто потреби людей, які працюють, не сильно враховуються. У цій країні високий рівень забезпечення рівності серед тих, хто працює: один працівник / працівниця не може отримати премію, якщо отримує один, то отримують усі, а це дуже справедливо. Цей досвід стане в нагоді, адже в нашій країні потрібно покращувати соціально-трудова сферу, бо після закінчення війни масово повертатимуться люди, яких важливо забезпечити роботою з гідними та адекватними умовами праці.

Науковий керівник О. П. Масюк, доктор філософських наук, доцент Запорізького національного університету.

Перелік використаних джерел

1. Employment Law - In The Netherlands.
URL: <https://dutch-law.com/employment-law/> (дата звернення: 28.09.2023).
2. Employment & Labour Laws and Regulations Netherlands 2023.
URL: [https://iclg.com/practice-areas/employment-and-labour-laws-and-regulations/ netherlands](https://iclg.com/practice-areas/employment-and-labour-laws-and-regulations/netherlands) (дата звернення: 28.09.2023).
3. 10 things employers need to know about Dutch labor and employment laws.
URL: <https://www.rippling.com/blog/labor-employment-law-in-netherlands> (дата звернення: 28.09.2023).
4. Social Enterprises in the Netherlands: Towards More Institutional Diversity?
URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-14216-1_41#Sec1 (дата звернення: 29.09.2023).
5. Netherlands — Unemployment.
URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1122&langId=en&intPageId=4996> (дата звернення: 28.09.2023).
6. Unemployment Benefit in The Netherlands.
URL: <https://psmconsultancy.nl/en/unemployment/> (дата звернення: 28.09.2023).

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
імені В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ГО «ІНКУБАТОР ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ»

**ЗАХИСТ
СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП:
МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

Всеукраїнська науково-практична конференція

19 жовтня 2023 року

Київ

Літературна редакторка *Мирослава Косар*

Художньо-технічне оформлення
Євгена Ільницького, Ольги Бурдік

Комп'ютерна верстка *Вікторії Каницевої*

Підп. до друку 08.11.2023. Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 7,87.

Тираж 100 прим. Зам. № 7086

Видавець і виготовлювач

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001 р.